

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
ANABİLİM DALI

**DEVLETLERİN GÜVENLİK ALGILAMASINDA ENERJİ
KAYNAKLARININ ROLÜ: HAZAR HAVZASI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Aslı Hüseyinoğlu

İstanbul 2009

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
ANABİLİM DALI

**DEVLETLERİN GÜVENLİK ALGILAMASINDA ENERJİ
KAYNAKLARININ ROLÜ: HAZAR HAVZASI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Aslı Hüseyinoğlu

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Levent Ürer

İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
1 BÖLÜM: ENERJİ STRATEJİLERİNİN EKONOMİ-POLİTİK VE GÜVENLİK BOYUTU.....	5
1.1 Tarihsel Arka Plan.....	5
1.2 Siyasal Etki Aracı Olarak Enerji	9
1.3 Küresel Rekabette Petrol ve Doğalgaz Açılımı.....	13
1.3.1 Rezervler.....	13
1.3.2 Üretim.....	16
1.3.3 Tüketim.....	19
1.3.4 Enerjide Arz Talep İlişkileri	22
1.4 Enerji Stratejilerinde Güvenlik.....	26
1.4.1 Enerji Güvenliğinin Tanımı ve Kapsamı	27
1.4.2 Tarihsel Süreçte Enerji Güvenliği Algısının Gelişimi.....	30
2 HAZAR HAVZASI'NIN KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ KAPSAMINDA JEOPOLİTİK VE EKONOMİK AÇIDAN ÖNEMİ	36
2.1 Hazar Havzası'nın Statü Problemi.....	36
2.1.1 Sovyet Dönemi Bölge Statüsü	36
2.1.2 Sovyet Sonrası Bölge Statüsü	38
2.2 Hazar'ın Statüsü Konusunda Kıyı Ülkelerinin Tezleri.....	42
2.2.1 Rusya Federasyonu.....	42
2.2.2 İran.....	42
2.2.3 Kazakistan.....	43
2.2.4 Azerbaycan	44
2.2.5 Türkmenistan.....	45
2.3 Hazar Havzası Petrol, Doğalgaz Kaynakları ve Projeler	46
2.3.1 Hazar Petrol ve Doğalgaz Rezervleri.....	46
2.3.2 Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları.....	50
2.3.2.1 Petrol Boru Hatları.....	50
2.3.2.2 Doğalgaz Boru Hatları.....	60
3 BÖLÜM: DIŞ GÜÇLERİN HAZAR HAVZASI ENERJİ STRATEJİLERİ	71
3.1 Rusya Federasyonu.....	71
3.2 Amerika Birleşik Devletleri	78
3.3 Avrupa Birliği	85
3.4 Çin Halk Cumhuriyeti.....	91
3.5 Türkiye.....	96
SONUÇ.....	100
Kaynakça	105

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	Petrol Üretiminde ve Tüketiminde Dünya Sıralaması (Bin Varil/gün)	22
Tablo 2	Doğalgaz Üretiminde ve Tüketiminde Dünya Sıralaması (Milyar m ³)	24
Tablo 3	Bölge Cumhuriyetlerinin Doğalgaz Üretim-Tüketim Dengesi	46
Tablo 4	Bölge Cumhuriyetlerinin İhracat Yaptığı Ülkeler	47
Tablo 5	Hazar Boru Hatları Konsorsiyumu (CPC)	50
Tablo 6	Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı	51
Tablo 7	Kazakistan Hazar Ulaşım Sistemi (KCTS)	52
Tablo 8	Bakü-Tiflis -Ceyhan Hattı	53
Tablo 9	Burgaz-Dedeağaç Hattı	54
Tablo 10	Samsun-Ceyhan Hattı (Trans Anatoian Pipeline-TAP)	55
Tablo 11	Küstence-Omisajl-Trieste Hattı	55
Tablo 12	Burgaz-Vlore Hattı	56
Tablo 13	Odesa-Brody Hattı	57
Tablo 14	Orta Asya Merkezi Hattı İyileştirme	59
Tablo 15	Hazar Kıyı Hattı	60
Tablo 16	Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin Hattı	61
Tablo 17	Türkmenistan- Afganistan- Pakistan- Hindistan Hattı (TAPI)	62
Tablo 18	Trans Hazar Hattı	63
Tablo 19	Güney Kafkasya Hattının Genişletilmesi	64
Tablo 20	Beyaz Akım	65
Tablo 21	Nabucco Hattı	65

Tablo 22	Yunanistan- İtalya Bağlantısı	67
Tablo 23	Trans-Adriyatik Hattı	68

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil-1:	İspatlanmış Dünya Petrol Rezervlerinin Bölgelere Göre Dağılımı	13
Şekil-2:	Dünya İspatlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri	14
Şekil-3:	İspatlanmış Dünya Doğalgaz Rezervlerinin Bölgelere Göre Dağılımı	15
Şekil-4:	Bölgelere Göre Petrol Üretimi (Bin Varil/Gün)	16
Şekil-5:	Bölgelere Göre Doğalgaz Üretimi (Milyar m ³)	17
Şekil- 6:	Dünya Enerji Türlerine Göre Dünya Enerji Tüketimi	19
Şekil-7:	Bölgelere Göre Petrol Tüketimi (Bin Varil/Gün)	20
Şekil-8:	Bölgelere Göre Doğalgaz Tüketimi (Milyar m ³)	21
Şekil -9:	Hazar Havzası'nın Sektörlere Göre Paylaşımı	38
Şekil -10:	Hazar'ın Deniz Statüsüne Göre Paylaşımı	40
Şekil-11:	Hazar Bölgesine Bağlı Mevcut ve Yapılmakta Olan Petrol Boru Hatları	58
Şekil-12:	Hazar Bölgesine Bağlı Mevcut ve Yapılmakta Olan Doğalgaz Boru Hatları	69
Şekil-13:	AB İnogate Projesi Kapsamında Planlanan Petrol Boru Hatları	86
Şekil-14:	AB İnogate Projesi Kapsamında Planlanan Doğalgaz Boru Hatları	89

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
AKB	Asya Kalkınma Bankası
A.Ş.	Anonim Şirketi
BP	British Petroleum
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları İle Petrol Taşıma A. Ş.
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	Bakü Tiflis Erzurum
CENTCOM	U.S. Central Command
CNOOC	China National Offshore Oil Company
CNPC	China National Petroleum Cooperation
CPC	Caspian Pipeline Consortium
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen

DESFA	Ο Διαχειριστής Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου (The Hellenic Gas Transmission System Operator)
DPEC	DiPMA Petroleum and Energy Center
ed.	Editör
EGL	Swiss Elektrizitats-Gesellschaft Laufenburg
GKP	Gulf Keystone Petroleum Limited
GSHM	Gayri Safi Milli Hâsıla
GUEU	Georgia-Ukraine-European Union
GUUAM	Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan and Moldova
Ibid.	ibidem
IEA	International Energy Agency
İGDAŞ	İstanbul Gaz Dağıtım Sanayi ve Ticaret A. Ş.
İNOGATE	International Oil & Gas Transportation for Europe
KCTS	Kazakistan Hazar Nakil Sistemi
km.	kilometre
LNG	Liquified Natural Gas
m.	metre
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OMV	Österreichische Mineralölverwaltung
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
PETKİM	Petrokimya Holding Anonim Şirketi
RAO	Unified Energy System of Russia

RDJTF	Rapid Deployment Joint
RWE	Rheinisch-Westfalisches Elektrizitatswerk
s.	sayfa
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
t.y.	tarih yok
TACIS	Technical Assistance to Commonwealth Independent States
TAP	Trans Anatoian Pipeline
TAPI	Türkmenistan- Afganistan- Pakistan- Hindistan Hattı
TEDAŐ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
TGII	Türkiye-Yunanistan-İtalya Bağlantısı
TNK	Tumen Oil
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	Trans Corridor Europecacasus-Asia
TÜPRAŐ	Türkiye Petrol Rafinerileri A. Ő.
WWF	World Wildlife Fund

Özet

Bu tezin amacı küresel değişimler sürecinde dünya enerji kaynakları ile bunların sorunlarını ele almak ve bu kapsamda Türkiye'nin yerini belirlemektir. Sanayi Devrimi sonrasında gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin artan nüfusları, üretim ve hizmet faaliyetlerinde ihtiyaç duyduğu enerjiye olan talepleri hızla artmıştır. Böylelikle ülkelerin sınırlı ve dünya üzerinde dengesiz olarak dağılmış enerji kaynaklarına sahip olmak büyük savaşları başlatmıştır. Küreselleşen dünyanın vazgeçilmez amacı ve aracı olan enerji, dünya enerji kaynaklarının potansiyelleri, üretim ve tüketim dengeleri, küreselleşmenin önde gelen ülkelerinin enerji üzerine yaklaşımları belirlenerek ve Türkiye'nin dünya enerji kaynakları içindeki rolü tartışılarak değerlendirilecektir. Bu çalışma da güvenlik kavramına yüklenen askeri anlam dışında, ekonomik gelişimin ve refahın temel faktörü olan enerji kaynakları ile özellikle Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde güvenlik anlayışındaki değişimi ve bunun ekonomik ve jeopolitik çerçevesini belirlemeye çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Enerji Kaynakları, Küreselleşme, Güvenlik, Bölgesel Enerji Boru Hatları Projeleri, Uluslararası Sistem, Hazar Enerji Kaynakları, Çin, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği, Amerika, Çin Enerji Politikası

Abstract:

The aim of this study is to discuss world energy resources in the context of global changes, to evaluate its problematic aspects in terms of energy security view, and to determine the situation of Turkey in accordance. The increasing population in both the developed and the developing countries after Industrial Revolution boosted the demand for energy needed in production and service activities. In this way, there have been important struggles among countries on owning the energy resources the distribution of which is unstable and limited in the world. Energy is evaluated in connection with the potentials of world energy resources, production and consumption equilibrium, the approaches of leading globalized countries to energy, and the role Turkey plays among world energy resources. In this study tries to determine the extent of transformation in the concept of security within the international system especially after Cold War and the economic and geopolitical framework of this change by relating the concept directly to energy which is the basic factor of economic growth.

Key Words

Energy Resources, Globalization, Energy Security, Regional Energy Pipeline Projects, International System, Caspian Energy Resources, Energy Policy of China, Russian Federation, European Union, USA, Turkey.

GİRİŞ

Dünya üzerinde küreselleşme süreci, kendini hemen hemen bütün toplumlarda göstermektedir. “Yeni dünya düzeni” söylemi ile kendini ifade eden bu süreç, özellikle gelişmiş ülkelerin kaynaklarına erişim girişimlerinde daha fazla hissedilmektedir. Günümüzde artık devletler topraklarını genişletmekten çok, daha fazla ekonomik güce ulaşma konusunda mücadele etmektedir. Bu hususta ise enerji kaynakları öncelikli sırada yer almaktadır.

İnsanoğlunun birçok üretim ve ekonomik faaliyetlerinin, medeniyet ve kalkınmanın var olmanın ve sürdürülebilirliğin en önemli etkenin enerji olduğunu söylememiz mümkündür. Bu noktada enerji tüketimi, bir ülkenin dış borçlarından, Orta Doğu'nun istikrarına kadar her şeyi etkileyebileceğini söylemek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır.¹

Worldwatch Enstitüsü tarafından hazırlanan Dünyanın Durumu 2004 başlıklı rapora göre 1850-1970 yılları arasında dünya nüfusu üç kattan fazla, tüketilen enerji miktarı da 12 kat artmıştır. 2002 yılına geldiğimizde nüfusumuz yüzde 68, fosil yakıt tüketimimiz yüzde 73 daha artmıştır. Enerji tüketimi, ekonomik büyümeyi, ekonomik büyüme de enerji tüketimini tetiklemiştir.²

Küresel ekonomideki önemli rolü ve geniş ölçüde bir çatışma alanı yaratma potansiyeli ile petrolün diğer enerji kaynaklarından farklı bir yeri bulunmaktadır.³ Enerji kaynağı olarak yerini tutacak başka bir seçenek bulununcaya kadar petrol; dünya ekonomisi üzerinde erişilmesi güç olan etkisini korumaya devam edeceğini söylememiz mümkündür. Yergin de petrol ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir: “Geçmişte olduğu gibi bugün de servet denilen zenginliğin mutlak ve tartışmasız tek jeneratörüdür. Kısaca Petrol Paradır.”⁴

---

¹ Worldwatch Enstitüsü, *Dünyanın Durumu 2004*, Çev. Ayşe Başçı Sander, İstanbul: Tema Vakfı Yayınları No 44, 2004, s. 26

² Ibid, s. 26-27

³ Daniel Yergin, *Petrol: Para ve Güç Çalışmasının Epik Öyküsü*, 4. Baskı, Çev. Kamuran Tuncay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007, s. 11

⁴ Hikmet Ulubay, “Risk Altında Bir Ülkenin 2023 Yarışı”, Ankara: ÜPV Danışmanlık ve Yayıncılık Hizmetleri Ltd. Şti, 2006, s.136

20. yüzyılın başına kadar küresel enerji stratejileri bulunmamakla birlikte, geçen yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan gelişmeler enerji stratejilerinin ayrı bir diplomasi alanı olarak gündeme gelmesine ve uluslararası ilişkilerde belirleyici bir nitelik kazanmasına neden olmuştur.⁵ Bu noktada tez çalışmasında devletlerin güvenlik algılamasında enerji kaynaklarının rolünü incelerken dünya genelinde tüketimde birincil sırada yer alan hidrokarbon kaynaklardan petrol ve doğalgazın etkisini ele alınacaktır. Ayrıca tezde özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra dış dünyaya açılan ve potansiyel rezerv kaynaklarıyla dünya odağı haline gelen Hazar Havzası ele alınacaktır.

Endüstri devrimi ve sonrasında enerji özellikle ekonomik gelişimin en önemli girdisi haline gelmiştir. Bu kapsamda devletler ekonomik gücünü büyütme ve sürdürülebilirliği sağlama hususunda bu kaynaklara erişebilmek için birbirlerine çeşitli yaptırımlarda bulunmaya çalışmıştır.

Petrol krizleri ile birlikte petrolün bir siyasi yaptırım aracı olarak kullanılması, enerji stratejilerinde iki boyutu öne çıkarmaktadır. Kaynaklara sahip olan ülkelere enerjinin siyasi araç olarak kullanılması ve enerji alanında dışa bağımlı olan ülkelerin geliştirmesi gereken enerji arz güvenliği stratejisi...

Devletlerin güvenlik algılamasında enerji, özellikle de ekonomik gelişimin girdisi olarak önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda, tezin birinci bölümünde enerji stratejilerinin gelişimindeki tarihsel süreç, küresel rekabet ortamında petrol ve doğalgaz açılımını analiz edebilmek adına ülkeler arasındaki arz-talep ilişkilerine yer verilecektir. Ayrıca devletlerin varlıklarını sürdürebilmelerinde hayati önem taşıyan bu kaynakların güvenlik boyutu ve uluslararası sistemde geçmişten günümüze değişen güvenlik algısının kapsamı üzerinde durulacaktır.

Tezin ikinci bölümünde Hazar Havzası'nın küresel petrol stratejileri kapsamında jeopolitik ve ekonomik açıdan önemi ele alınacaktır. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede kurulan yeni cumhuriyetler ile dış dünyaya açılabilen bölge, uluslararası arenada Körfez kaynaklarına alternatif pazar olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu noktada Hazar'ın Sovyet öncesi ve sonrasındaki konumu, uluslararası

---

⁵ A. Necdet Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**, Ankara: ASAM Yayınları, 1999, s.34-63.

pazarın ilgi odağı haline gelen doğal kaynakları ve dış dünyaya açılmalarında büyük öneme sahip olan boru hatları projeleri ele alınacaktır.

Tezin son bölümünde tarihi bağları nedeniyle bölgede politik ve ekonomik açıdan aktif olan Rusya Federasyonu; Rusya ile ortak çıkarları olan ve bu ortaklığı Şanghay İşbirliği Örgütü ile pekiştiren Çin ve bu iki ülkenin güçlenmesini istemeyen ABD'nin bölgeye yönelik açılımları ele alınacaktır. Ayrıca enerji açısından büyük oranda Rusya'ya bağımlı olan ve bu noktada enerji arz güvenliğini sağlamak için Hazar ülkeleri ile çeşitli projeler geliştirmeye çalışan Avrupa Birliği ve bu noktada Hazar kaynaklarının Rusya topraklarına alternatif güzergâh olarak “enerji koridoru” olmayı arzulayan Türkiye'nin politikaları da bu bölümde ele alınacaktır.

1 BÖLÜM: ENERJİ STRATEJİLERİNİN EKONOMİ-POLİTİK VE GÜVENLİK BOYUTU

1.1 Tarihsel Arka Plan

Endüstri devriminin ilk aşamasında buhar, kömür ve demirin bileşimi önemli siyasal, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde, demir yolunun kara ulaşımına hız ve etkinlik kazandırması, denizcilikte tahta gemi ve yelkene nazaran manevra gücü daha yüksek olan çelik tekne ve buhar gücü ile çalışan pervaneli gemilere geçilmesiyle kömür vazgeçilmez bir enerji kaynağı olmuştur.⁶ Kömür yalnızca demir ve deniz yolunda hareket eden araçlara güç sağlamakla kalmamış, aynı zamanda gelişen ulaşım ile kömürün eskiden götürülemeyen yerlere taşınmasını da sağlamıştır.

Bu kapsamda, 18. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar süren endüstrileşme sürecine, demir ve kömürün asıl enerji kaynağı ve hammaddeyi oluşturduğu “makineleşme çağı” denebilir.⁷ Sanayileşmenin, özellikle de buhar makinesinin kazanımı, canlı güç kaynaklarının yerine cansız güç kaynaklarını koyması olmuştur. Böylece insanoğlu, -“hızlı, düzenli, şaşmaz, yorulmaz”- makineleri kullanarak çok büyük yeni enerji kaynaklarından yararlanabilecek duruma gelmiştir.⁸

Dönemin temel ve ayırıcı özelliği, makine kullanımının yaygınlaşması sonucu büyük fabrikaların ortaya çıkması olmuştur. Böylece Avrupa’da temelde tarım işçileri toplumundan, fabrikalarda eşya üreten nüfusa doğru düzenli bir değişim olmuştur. Bu aynı zamanda dönemin makinelerine enerji sağlayacak hammaddelerin de önem kazanmasına yol açmıştır. Endüstriyel gelişmenin bu ilk aşamasında kömürün önemi, bu cevhere sahip olmayan ya da sahip olup da kullanamayan ülkelerin tarihinden de anlaşılabilir. Bu ülkelerde büyük bedel karşılığında kömür dışalımını, başka nedenlerle birlikte makineleşmeyi geciktirmiştir.⁹

⁶ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, 7. Baskı, İstanbul: İmge Kitapevi, Eylül 2003, s.650.

⁷ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918’e**, 11. Baskı, İstanbul: İmge Kitapevi, Şubat 2003, s.209.

⁸ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri: 1500’den 2000’e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar**, Çev. Birtane Karanakaç, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, s. 172

⁹ Ibid., s.172.

Endüstri devriminin ilk aşamasında Avrupa ve Kuzey Amerika'nın her yerinde kömür, ekonominin her alanında asıl güç kaynağını oluşturmaktadır ve bugün bile birçok ülkede bu temel özelliğini sürdürmektedir.¹⁰ Zengin kömür kaynaklarının bulunması İngiltere'ye öteki devletler üzerinde ekonomik üstünlük kazandırmış ve belki diğer alanlarda da gelişmesinin temeli olmuştur.¹¹ 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, İngiltere yılda yarım milyon tonluk kömür üretimiyle, tüm dünya devletlerinin ürettiğinin beş katına sahip bulunuyordu.¹² Öte yandan, Sanayi Devrimi sayesinde ortaya çıkan teknoloji, etkisini kara ve deniz savaşları üzerinde göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda, 18. yüzyılın ikinci yarısında demiryolları, telgraf, ateşli silahlar, buharlı itme gücü ve zırhlı savaş gemileri askeri gücün kesin göstergeleri haline gelmiştir.¹³ Daha 1850'de İngiltere, 26 bin kilometre uzunluğunda demiryollarına sahip olurken; 1848'de Almanya'da 4 bin kilometre uzunluğunda demiryolu bulunmaktaydı. Prusya Genelkurmay Başkanı Von Moltke, Prusya militarizmine uygun bir biçimde, demiryollarını askeri birliklerin cepheye taşınması amacıyla düzenlemiştir.¹⁴ Kısaca demiryolu, 1870 sonrasında yaşamın her alanını etkilediği gibi siyasal, ekonomik ve askeri bakımdan da güçlü merkezi devletlerin kurulmasını sağlamıştır.¹⁵

1870'lerle birlikte Endüstri devrimi nitelik değiştirmiştir. Endüstri devriminin ikinci aşamasında temel hammadde ve enerji kaynaklarında değişiklik ortaya çıkmıştır. Kömür ve demirin yanında çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler de üretim sürecine dâhil edilince, endüstrileşme bugün çevremizde gördüğümüz biçimi almaya başlamıştır.¹⁶

20. yüzyıl ilk 30-40 yılının kömürden sağlanan enerji ile geliştiğini, kalan 50-60 yılının da petrol enerjisi çağı olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷ İlk yarıda kömürden sağlanan buhar gücü ve makineleri, sanayi, ulaşım ve askeri alanda ön plana çıkarken

---

¹⁰ Sander, a.g.e., s.210.

¹¹ Ibid., s. 210.

¹² Ibid., s. 210.

¹³ Kennedy, a.g.e., s. 170

¹⁴ Sander, a.g.e., s.211

¹⁵ Kennedy, a.g.e., s. 214

¹⁶ McNeill, a.g.e., s. 655

¹⁷ Ibid., s. 655

İkinci Dünya Savaşı sonrası motor teknolojisi çağını ve beraberinde petrolü ön plana çıkarmıştır.¹⁸

Ülkeler tarafından ham madde ve kaynaklara ulaşma, sahip olma fikrine bağlı olarak farklı politikalara ve stratejilere yönelik senaryolar ortaya konulmuş, hatta mücadeleler ve savaşlar yapılmıştır. Petrolün keşfi ile başlayan ve günümüze kadar geçen süreçle birlikte hayatın her alanında kullanıma sunulan petrol ve akabinde artan bağımlılık, küresel rekabeti daha önemli hale getirmiştir. 1859 yılında Edwin L. Drake'in Pennsylvania'da ilk modern ve ticari amaçlı petrol kuyusunu açmıştır.¹⁹ O tarihten itibaren de petrol iktisadi alanda mal olarak algılanmış ve uluslararası rekabette ülkelerin sürekli olarak stratejilerinde öncelikli bir öneme sahip olmuştur. Bu kapsamda devletler farklı projeler üreterek petrol kaynaklarına ulaşmak ve kaynak bakımından zengin ülke ya da bölgelerin kontrol altında tutulmasını amaçlamışlardır.

Petrolün ön plana çıkmasından sonra, rezervlerin belli bölgelerde var olması sebebiyle enerji kaynaklarının denetim altına alınması ve sürdürülebilirliğin sağlanması, devletler için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, enerji kaynaklarına ulaşmak ve kaynakları kontrol etmek için farklı politikalar ve araçlar gündeme gelmesine karşın enerji stratejilerinin temel amaçlarından belki de en önemlisi, mevcut gücü sürdürebilme ve yeni güç kazanabilme arayışı olmuştur.²⁰ Bu kapsamda, 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze, farklı nedenler öne sürülerek ama aslında temelinde enerji kaynaklarının kontrolü olan kaynak savaşlarına tanık olunmuştur.²¹ Zira bu durumun, gelecek yüzyılda da giderek artan bir ivmeyle devam edeceği düşünülebilir.

Yirminci yüzyılda petrol için büyük anlam taşıyan bir diğer gelişme; İngiltere'nin donanmasında yakıt olarak kömür yerine petrol kullanımına geçişi olmuştur. O güne kadar İngiliz donanmasının geleneksel enerji kaynağı olan kömürden petrole geçmek pek çok çevre için çılgınlık olarak nitelenmiştir.²² Bunun nedeni donanmanın o güne kadar emniyetle, güvenle kullandığı Galler bölgesi kömürünün

---

¹⁸ Kemal Girgin ve Işık Biren, **20. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, 2. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002, s.151.

¹⁹ Kerem Aklın ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkinleri**, İstanbul: İstanbul ticaret Odası Yayınları, No:2006-48, 2006, s.88.

²⁰ Ibid, s.88.

²¹ Michael T. Klare, **Kaynak Savaşları**, Çev. Özge İnciler, İstanbul: Devin Yayınevi, 2004 s. 34.

²² Ibid., s.35

kullanılması yerine çok uzaklardan gelen İran petrolünün kullanılması güvenilirlikten yoksun olmakla birlikte dışa bağımlılık sayılmıştır.²³ Ancak Churchill'in "deniz kuvvetlerindeki üstünlüğünü petrole dayandırması" gemilerin artan hızı ve manevra kabiliyetiyle Almanlara karşı üstünlüğünü ve İngiltere'nin petrole dayalı dış politikaya yönelmesine neden olmuştur.²⁴ Artık petrol tüm yirminci yüzyıl boyunca 'üstünlüğün simgesi' olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Orta Doğu bölgesi üzerinde hâkim olma politikaları, bir anlamda bu ülkelerin petrol kaynaklarına daha yakın ve kaynaklar üzerinde daha etkili olma mücadelesini ortaya koymuştur. Yüzyılın başından itibaren İkinci Dünya Savaşı sonuna dek geçen süre içerisinde petrol alanlarında imtiyaz sahibi olma mücadelesi, uluslararası ilişkilerin temel belirleyicisi olmuştur.²⁵ Gerek Uzakdoğu'da gerekse Avrupa'da II. Dünya Savaşının çıkışı ve gelişmesinde petrol en önemli etken olmuştur. Nitekim Japonlar Pearl Harbour'a Doğu Hint Adaları'ndaki petrol kaynaklarına el koyan ordularını korumak amacıyla saldırmıştır.²⁶ Zira Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etmesindeki en önemli stratejik hedef, Kafkasya'daki petrol yataklarını ele geçirmek olmuştur.²⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasında enerji kaynaklarına yakın ve sahip olma stratejisi, bloklar arasında petrolün ana kaynağı olan Orta Doğu üzerindeki çekişmeler, dünya politikası açısından da dikkat çekicidir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu enerji kaynakları üzerindeki mücadelesi belki de Soğuk Savaş döneminin en çarpıcı mücadelelerinden birini oluşturmuştur.²⁸ 1970'lerden sonra, enerji stratejilerinin ana teması, petrol üreticisi ve petrol tüketicisi ülkeler arasında yaşanan mücadele olmuştur.²⁹

Soğuk Savaş sonrası, ABD'nin dünyadaki lider olma stratejisi Orta Doğu bölgesinde kendini hissettirmiştir. Özellikle Clinton döneminde ortaya atılan ve daha çok George W. Bush döneminde yoğunluklu olarak dile getirilen Büyük Orta Doğu

---

²³ Yergin, a.g.e., s. 10-11.

²⁴ Ibid., s.11.

²⁵ Klare, a.g.e., s. 34.

²⁶ Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, 2. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s.33.

²⁷ Ibid., s.33.

²⁸ Ibid., s.34.

²⁹ Alkin, a.g.e., s.48.

Projesi bunun somut bir kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya ve Kafkasya'daki petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde, Rusya Federasyonu ile ABD başta olmak üzere birçok ülke rekabette yer alacağı ve bu rekabetin gelecekte artarak devam edeceği de açıkça gözlenmektedir.³⁰

1.2 Siyasal Etki Aracı Olarak Enerji

Fosil yakıtlar denilen kömür, petrol, doğalgaz günümüzde dünya enerji üretimi genel miktarının %90'nını oluşturmaktadır.³¹ Petrolün modern anlamdaki tarihi gelişmesi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlamasına rağmen, tam anlamıyla etkilediği ve değiştirdiği yüzyıl, yirmi birinci yüzyıl olmuştur. Zira yirmi birinci yüzyılda petrol, milli stratejilerle ve dünya politikalarıyla iç içe geçirilmiş bir mal olarak görünmektedir.³²

Tarih boyunca ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi küresel rekabette rol oynayan devletler için; ülke dışındaki bölgelerdeki petrolün kontrolü dış politikanın önemli hedeflerinden birini oluşturmuştur ve günümüzde de bu önemini korumaktadır.³³ Bu kapsamda değerlendirildiğinde petrolün keşfi ile birlikte uluslararası petrol ilişkileri ticari ölçekli olmuş, ulus devletler ve petrol şirketleri birlikte hareket etmişlerdir. Bu şekilde hareket edilmesinin en önemli amacı; “ekonomik kazanç ve politik üstünlük yoluyla, yüksek kar arayışı doğrultusunda hükümetler ile şirketler arasındaki kurumsal sınırların ötesindeki karar alma mekanizmasını kullanarak, doğal kaynakları ve ticari imtiyazları elde etmek için yabancı bölge ve ülkelerdeki konumlarını güvence altına almak”³⁴ olmuştur.

Petrol fiyatları, dünya ve ülke ekonomik performansı açısından önemli göstergelerden biri olarak görülmektedir. Dolayısıyla, petrol fiyatlarındaki artışın oranı ve süresi makro ekonomi üzerindeki etkisinin düzeyini belirler.³⁵ Bu nedenle, dünya petrol piyasasında kartelleşmeye yönelik eğilimler her zaman var olmuştur. İki Dünya

---

³⁰ Ibid., s.48.

³¹ Vural Altın, “Enerji Dosyamız”, Yeni Ufuklara Eki, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Tübitak Yayınları, Ocak 2007, s. 6.

³² Pamir, a.g.e., s. 41.

³³ Volkan Ş. Ediger, **Osmanlı'da Neft ve Petrol**, 2. Baskı, Ankara: ODTÜ Yayınları, 2006, s. 14.

³⁴ Cenk Pala, “20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol-Dolar”, Yasak Elma Yayınları, İstanbul: 2007, s147.

³⁵ H. Naci Bayraç, “Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi”, **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Ekim 2005, s. 12.

Savaşı arasındaki dönemlerde “Yedi Kız Kardeşler” olarak bilinen özel şirketlerin oluşturdukları yapıyla petrol ithal eden birçok ülkenin üzerinde baskı uygulanabilmiştir.³⁶ Ancak II. Dünya Savaşı sonrası, Ortadoğu bölgesinin konjonktürel yapısının değişmesiyle dünya petrol şirketlerinin piyasadaki etkileri de azalmıştır.

Söz konusu süreç ile başlayan bu yeni yönelim, OPEC’in kurulmasının yanında 1973-1974'te petrolün siyasi bir silah olarak da kullanılması sürecini beraberinde getirmiştir.³⁷ Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetindeki en önemli gelişmeler; Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da ön plana çıkma girişimleri ve buna karşı ABD'nin bölgede etkinliği artırma stratejilerini ortaya çıkarmıştır.

Arap Birliği tarafından 1954 yılında kurulan “ekonomik konsey”, 1957 yılında petrol endüstrisinin millileştirilmesi yönünde karar almıştır. Bununla birlikte Venezüella, petrol ihraç eden ülkelerin ortak pazar oluşturabilecekleri bir örgüt içinde olmaları gerektiğini savunmuştur.³⁸ Bu doğrultuda Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC) 10–14 Eylül 1960 tarihinde Suudi Arabistan, İran, Kuveyt, Irak ve Venezüella'nın katılımıyla Bağdat'ta gerçekleşen konferans sonucu kurulmuştur.³⁹

Halen gelişmekte olan ülkeler sıfatında yer alan ülkeler tarafından kurulan OPEC, kurulmasından çok kısa bir süre sonra uluslararası piyasalarda ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle dünya enerji ihtiyacının sanayileşmeyle birlikte o dönemlerde hızla yükselmesi petrole olan bağımlılığı arttırmıştır.

1960'lı yıllarda örgüt, ilk iki yılda gerçekleştirilen konferanslarda daha çok örgüt yapısının işleyişi ve her üye ülke temsilcilerinin yılda iki kez bir araya gelerek gerçekleştirilecek konferansların yapılmasına oybirliği ile karar vermiştir.⁴⁰ Kurulduğu tarihten 1975 yılına kadar olan dönemde Katar (1961), Endonezya (1962), Libya(1962), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Ekvator (1973), ve

---

³⁶ Fatih Birol, “World Energy Prospects and Challenges”, 2006, <http://www.iea.org/textbase/papers/2006/birol.pdf> [13 Mart 2009].

³⁷ Mehmet Hasgüler - B. Mehmet Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 256.

³⁸ Ibid., s.257

³⁹ Ibid., s.258

⁴⁰ Ibid., s. 124.

Gabon (1975) üyeliğe kabul edilmesiyle örgüt üye ülke sayısı on üçe çıkmıştır.⁴¹ Böylelikle OPEC, katılan son üye ülkeler ile birlikte, dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmını bünyesi altına almıştır.

OPEC'in temel prensiplerinden biri olan üye ülkelerin bir diğer üye ülkenin zararından kar sağlamaması şartı ilk kez 1967 Arap-İsrail savaşı döneminde delinmiştir. Arap devletleri İsrail'e destek olan tüm ülkelere karşı petrol ambargosu koyma kararı almış, ancak Venezüella, İran ve Endonezya'nın bu olayı çıkarları doğrultusunda kullanması ve üretimlerini arttırması birlik içinde tartışmalara yol açmıştır.⁴² Nitekim Arap ülkeleri kendi petrol politikalarını belirlemek amacıyla 1968 yılında Petrol Üreten Arap Ülkeleri Örgütünün (OAPEC) kurulmasına karar verilmiştir. Böylece OPEC içinde Arap olmayan ülkelere karşı kendi politik dengelerini korumaya çalışmış ve 1967 savaşındaki Suudi Arabistan ve Kuveyt'in petrol ihracatında uğramış olduğu zarara yeniden uğramaması için önlem almışlardır. Bu hareketin sonucunda 1973 Arap-İsrail savaşında Arap ülkeleri tarafından petrol fiyatlarının dört katı kadar bir oranda yükseltme kararı ve diğer OPEC ülkeleri 1967 savaşından farklı olarak alınan kararlara destek olmuş ve ambargoyu delmemiştir.⁴³ Böylece 1973 Arap-İsrail savaşı ile birlikte ilk petrol krizi ortaya çıkmıştır.

1973 krizi öncesi petrol ihraç eden ülkeler büyük şirketler ile yapmış oldukları antlaşmalar doğrultusunda fiyat belirliyorlarken, 1974'ten sonra petrolün mülkiyeti petrol şirketlerinin elinden çıkmış, büyük ölçüde üretici ülkelerin (OPEC) eline geçmiştir.⁴⁴ Bu nedenle petrol şirketleri OPEC dışı sahalara yönelmiş ve dünya genelinde alternatif enerji kaynaklarının değerlendirilmesi yönünde önem verilmiştir.

Bu doğrultuda 1974 yılında OECD konseyi tarafından enerji problemleri konusunda işbirliğini geliştirmeye yönelik Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) kurulmuştur.⁴⁵ IEA'nın kuruluş amaçlarının başında enerji maliyetlerinin düşürülmesi; uzun ve kısa dönemde enerji arz güvenliğinin sağlanması ve bu amaç doğrultusunda

---

⁴¹ Ekvator 1992, Gabon'un ise 1994 yılında üyelikten çıkmasıyla OPEC'in üye sayısı 11'e inmiştir.

⁴² Bayraç, a.g.e., s. 22.

⁴³ Ibid., s.22

⁴⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005**, Ankara: DPT, 1999, s. 6-8.

⁴⁵ Bayraç, a.g.e., s. 21.

izlenen politikalarda enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin teşviki ön plana çıkmıştır.⁴⁶

İlk küresel petrol krizinden önce birçok iktisatçı, ekonomik büyüme için daha fazla enerji kullanmanın önkoşul olduğuna inanmıştır. Ama 1970'lerin başlarında petrol fiyatları birden yükselince, hükümetler ve tüketiciler, verimlilik standartları getirmiş ve yakıtları koruma yöntemini seçmişlerdir. 1970-1977 yılları arasında ekonomik üretimin gelişmeye devam etmesine karşın, küresel enerji yoğunluğu yüzde 28 azalmıştır.⁴⁷

IEA üyelerinin pek çoğu petrol ithal eden ülkelerden oluşması, OPEC üyesi ülkelerin dikkatinden kaçmamış ve Uluslararası Enerji Ajansı'nı OPEC'i yıkmak için kurulmuş olan bir teşkilat olarak görmesine neden olmuştur.⁴⁸

1979 İran Devrimi ve 1980 Irak-İran Savaşı petrol üretimindeki etkisi neticesinde yeni bir kriz doğurmuş ve petrol fiyatları yeniden yükselme eğilimi göstermiştir. Suudi Arabistan ve diğer OPEC ülkeleri devrim nedeniyle İran'ın üretim açığını kapatmayı reddetmiş; devam eden talep fazlasına rağmen kapasiteyi alt seviyede tutmuş ve petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.⁴⁹ Tüm bunlar neticesinde petrol tüketici ülkeler her bir kriz sonunda makro ekonomik düzeyde etkilenmeme ya da minimum düzeye çekme adına yeni enerji alternatiflerine yoğunlaşmaya çalışmış, ancak yine de doğalgaz ve petrolün ön plana çıkmasının önüne geçememişlerdir. Nükleer enerjinin pahalı bir teknolojiye sahip olması ve ona sahip olabilmek için birçok uluslararası engelle karşılaşma durumu doğalgazı petrole alternatif olarak öncelikli kılmıştır. Bu durum, zengin doğalgaz kaynaklarına sahip ve aynı zamanda petrol üreticisi olan Rusya için avantaj sağlamıştır.

Ayrıca, OPEC'in dünya petrol üretimindeki payı 1973 yılı öncesine kadar % 53'lere tekabül ederken, uygulamış oldukları yüksek fiyat politikaları nedeniyle bu oran 1985 yılına varıldığında % 29'lara düşmüştür.⁵⁰ OPEC, petrol fiyatlarını doğrudan ayarlama ve petrol kotalarını koymaya yönelik bir dizi önlem alma kararı almış ve

---

⁴⁶ Ibid., s.23.

⁴⁷ Worldwatch Enstitüsü, a.g.e., s. 27.

⁴⁸ DPT, a.g.e., s. 11.

⁴⁹ Sevil Yıldırım, **Dünyada ve Türkiye'de Petrol**, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2003, s.40.

⁵⁰ Ibid., s. 42.

petrol üretim fazlalığını önlemek için Suudi Arabistan, üretimi dizginleyen “son merci” olarak toplam OPEC kısıntısını üstlenmiştir.⁵¹ İlerleyen dönemlerde hemen hemen hiç petrol üretilmez hale gelen Suudi Arabistan’ın mağduriyetini önlemek için de 1986 yılının Ağustos ayında yeni bir anlaşma yapılmış ve petrol fiyatlarında uzun dönem istikrar yakalanmıştır.⁵²

1990’lı yıllarda Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucunda kurulan, petrol rezervlerine sahip, OPEC üyesi olmayan, birçok bağımsız Orta Asya Cumhuriyetlerinin kurulmasıyla petrol endüstrisinde yeni bir döneme girilmiştir.

1.3 Küresel Rekabette Petrol ve Doğalgaz Açılımı

1.3.1 Rezervler

İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana dünyamız, daha önceki tüm zamanlarda tüketmiş olduğu enerjinin yaklaşık üç mislinden fazlasını tüketmiştir.⁵³ Bu eğilimin ağırlıklı olarak fosil yakıtlar üzerinde devam edeceği öngörülmektedir.

Ham petrol, 19. yüzyılda ilk kez ABD’de geniş çaplı olarak ticari amaçla piyasaya sürüldüğünde, tahta variller içinde tutulduğu için, varil ile ölçülmeye başlanmıştır. Bir varil, 159 litre ve 42 ABD galonuna; 1 ton ise 7,33 varile denk gelmektedir.⁵⁴

BP’nin verilerine göre, dünyada 2007 yılı sonu itibariyle 1238 milyar varil,⁵⁵ ispatlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Gelecek öngörülerini kapsamında petrole 41 yıllık bir ömür biçilmektedir⁵⁶. Dünya petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımına baktığımızda Orta Doğu 755,3 milyar varil ile dünya petrol rezervinin % 61’ine sahiptir. (Bkz. Şekil-1, Şekil-2) Orta Doğu Bölgesinde kaynaklar ülke bazında incelendiğinde Suudi Arabistan, dünya toplam rezervinin % 21,3’ü (264,2 milyar varil)⁵⁷ ile yalnızca bölge bazında değil dünya genelinde de en zengin petrol rezervlerine sahip ülkedir.

---

⁵¹ Ibid., s.43

⁵² Ibid., s. 44.

⁵³ Altın, a.g.m. s. 3.

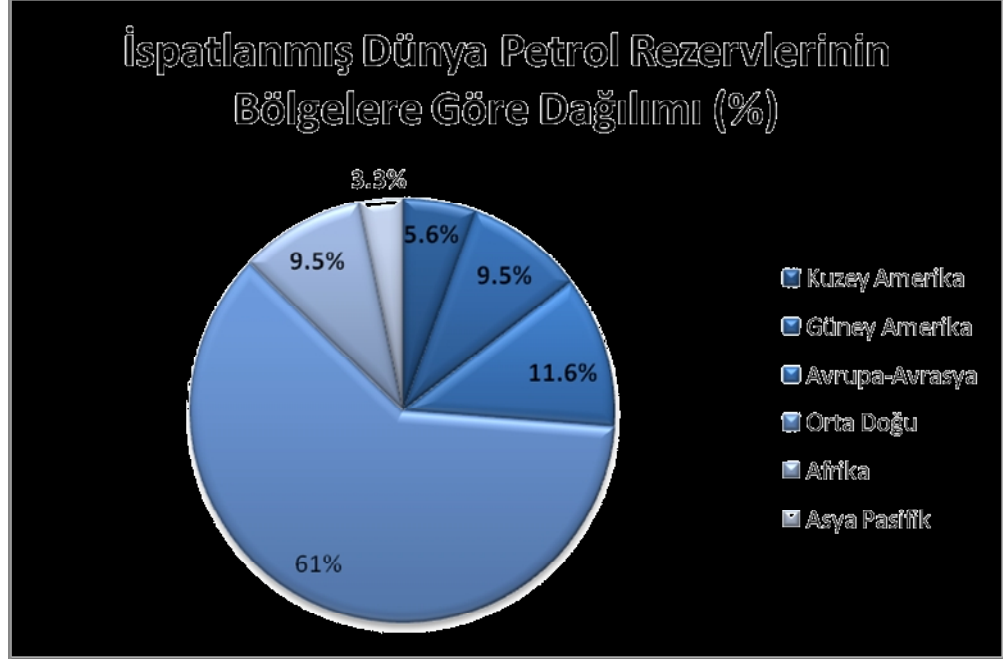
⁵⁴ Yıldırım, a.g.e., s.8.

⁵⁵ BP, **Statistical Review of World Energy**, London: BP, June 2008, , s.8.

⁵⁶ The Outlook for Energy: A View to 2030, 2006, http://www.cemtp.com/PDFs/2005_energy_outlook.pdf [12 Ocak 2009].

⁵⁷ BP, a.g.e., s.8.

Suudi Arabistan'dan sonra en fazla rezerve sahip olan ülkeler İran'ın % 11,2 (138,4 milyar varil), Irak'ın %9,3 (115 milyar varil), Kuveyt'in % 8,2 (101,5 milyar varil), Birleşik Arap Emirlikleri'nin % 7,9 (97,8 milyar varil) oranında rezervi vardır.⁵⁸

Şekil-1: İspatlanmış Dünya Petrol Rezervlerinin Bölgelere Göre Dağılımı
Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008, s.5.

Orta Doğu'dan sonra rezervlerdeki en büyük pay % 11,7 (139,2 milyar varil) ile Avrupa-Avrasya ülkelerine aittir. (Şekil-1, Şekil-2) Bölgede ülke bazında rezervler incelendiğinde % 11,6 (143,7 milyar varil) ile Rusya ilk sırada yer almaktadır. Sovyet dönemi sonrasında bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan 39,8 milyar varil ispatlanmış rezervle ikinci, 7 milyar varil rezervle Azerbaycan üçüncü sırada yer almaktadır.⁵⁹

Afrika 117,5 milyar varil ile dünya petrol rezervlerinin % 9,5'ini, Kuzey Amerika % 5,6 (69,3 milyar varil), Güney Amerika % 9 (111,2 milyar varil) ve Asya

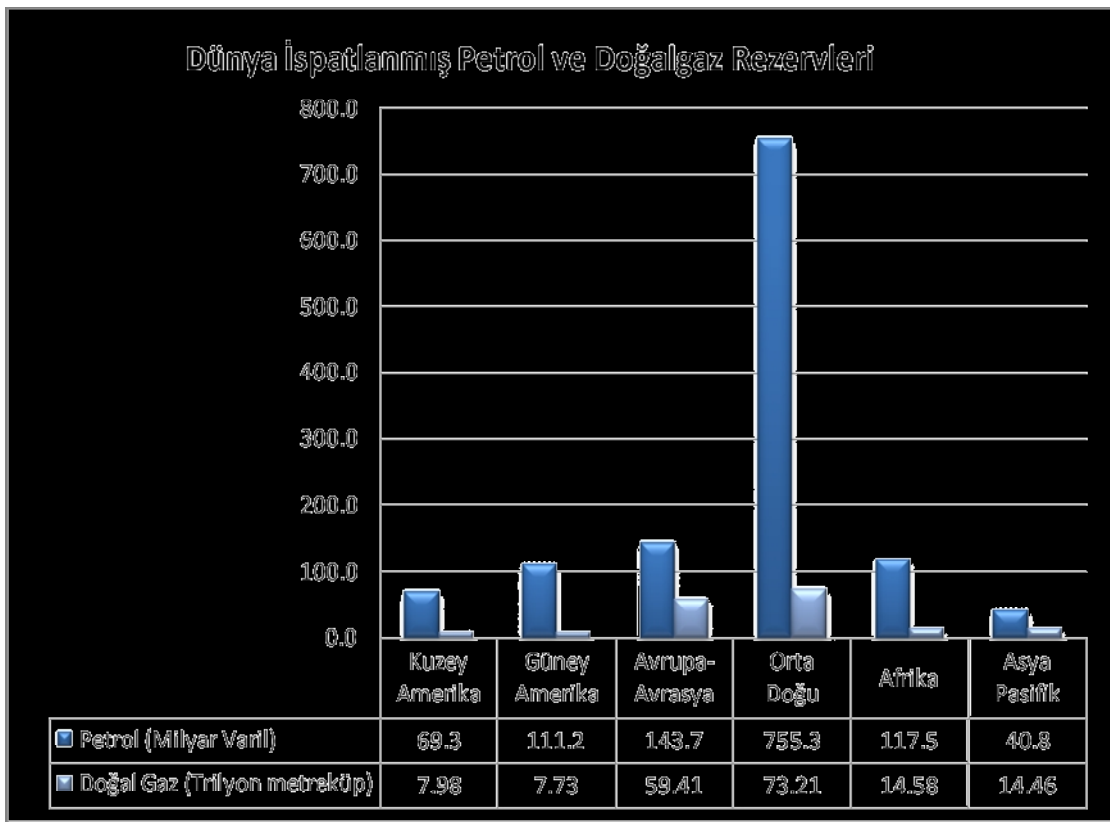
⁵⁸ Ibid., s.8.

⁵⁹ Ibid, s.8

Pasifik % 3,3 (40,8 milyar varil) ispatlanmış petrol rezervine sahiptir.⁶⁰ (Şekil-1, Şekil-2)

ABD Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre Hazar Bölgesi petrol rezervlerinin 260 milyar varile çıkararak yaklaşık olarak dünya toplam rezervinin % 25'ine sahip olabileceği tahmin edilmektedir.⁶¹ Bu varsayımların gerçekleşmesi durumunda Hazar Havzası Orta Doğu ülkeleri ile birlikte en önemli petrol ihracatçısı ve OPEC dışı üretim yapan en önemli bölge olabileceği de öngörülmektedir.⁶²

Şekil-2: Dünya İspatlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy, 2008, s.5,11.

BP'nin verilerine göre, dünyada 2007 yılı sonu itibariyle 177,36 trilyon m³ ispatlanmış doğalgaz rezervi bulunmaktadır.⁶³ Bölge bazında ele alındığında % 41,3

⁶⁰ Ibid., s.8.

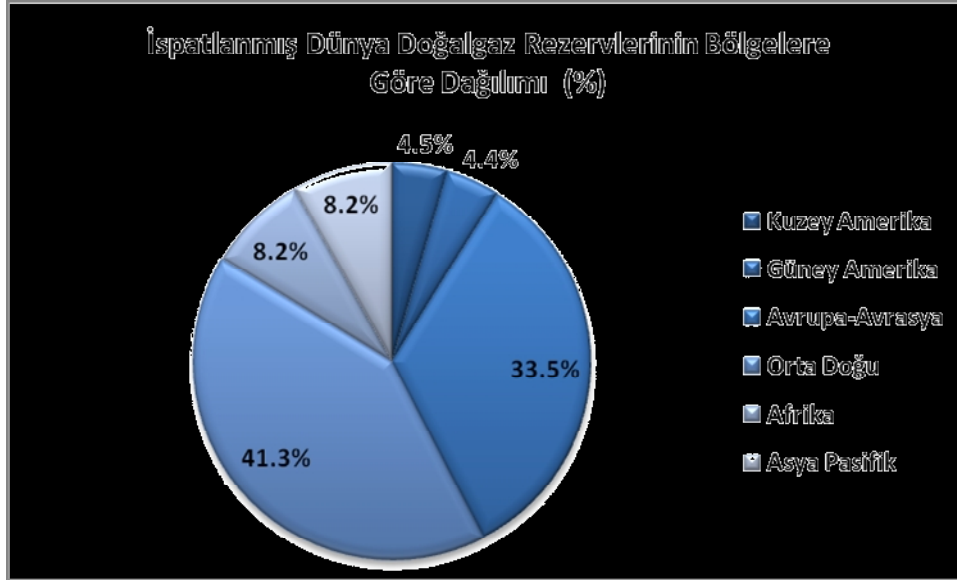
⁶¹ The Outlook for Energy: A View to 2030, 2006, http://www.cemtp.com/PDFs/2005_energy_outlook.pdf [12 Ocak 2009].

⁶² CSIS- Centre for Strategic and International Studies, **The Geopolitical Outlook:2000-2020: The Geopolitics of Energy into the 21. Century**, Washington,:CSIS, 2000, s. 38.

⁶³BP, a.g.e., s.22

(73,21 trilyon m³) rezerv ile Orta Doğu birinci sırada yer almaktadır. % 33,5 (59,41 trilyon m³) ile Avrupa Avrasya bölgesi, % 8,2 Afrika (14,58 trilyon m³) ve Asya Pasifik (14,46 trilyon m³), %4,5 Kuzey Amerika (7,98 trilyon m³) , % 4,4 Güney Amerika (7,73 trilyon m³) doğalgaz rezervine sahiptir.⁶⁴ (Şekil-2, Şekil-3)

Ülke bazında incelendiğinde % 25,2 (44,65 trilyon m³) rezerv ile Rusya dünya genelinde birinci sırada yer almaktadır. % 15,7 ile İran (27,8 trilyon m³) ikinci, Katar % 14,4 (25,60 trilyon m³) ile üçüncü, Suudi Arabistan % 4 (7,17 trilyon m³) ile dördüncü sırada yer almaktadır.⁶⁵ (Şekil-2, Şekil-3)

Şekil-3: İspatlanmış Dünya Doğalgaz Rezervlerinin Bölgelere Göre Dağılımı
Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008

1.3.2 Üretim

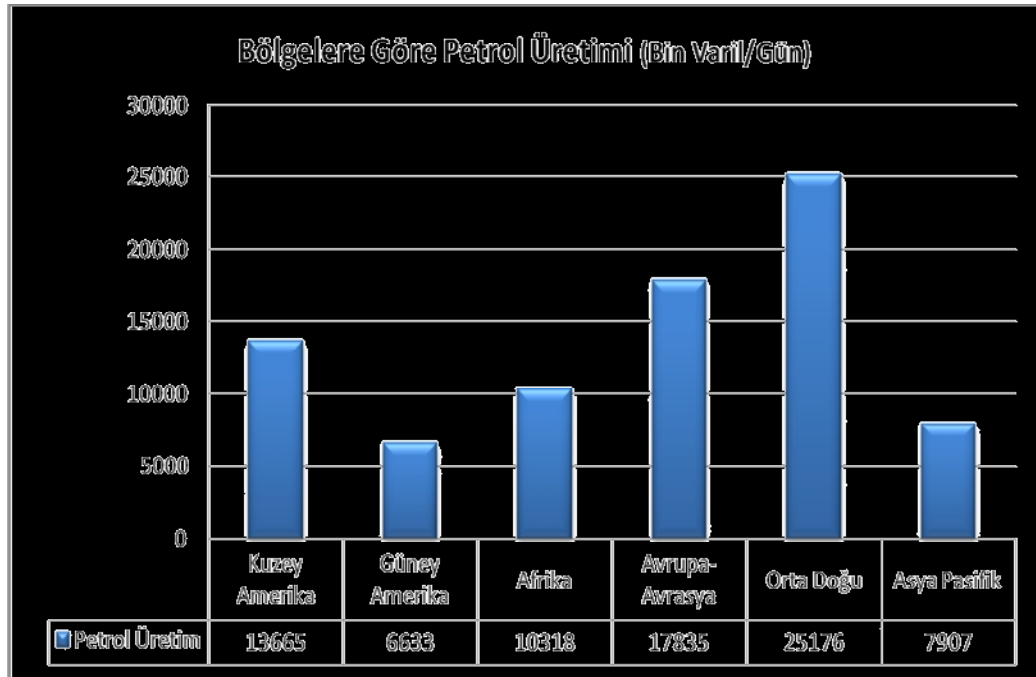
2007 yılında dünyada günde ortalama 81,5 milyon varil petrol üretilmiştir. (Şekil-4) Bölge bazında ele alındığında, dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip olan Orta Doğunun % 30,8 oranla (25.176 bin varil/Gün) ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Sırasıyla % 22 (17.835 bin varil/Gün) Avrupa-Avrasya, % 16,5 (13.665 bin varil/Gün) Kuzey Amerika, % 12,5 (10.318 bin varil/Gün), % 9,7 (7.907 bin

⁶⁴ Ibid., s.22.

⁶⁵ Ibid., s.22.

varil/Gün) ve Güney Amerika ise % 8,5 (6.633 bin varil/Gün) oranında günlük petrol üretimi gerçekleştirmektedir.⁶⁶

Günlük üretimde Suudi Arabistan ve Rusya'nın üretimdeki payı birbirlerine yakındır. Suudi Arabistan günlük 10.413 bin varil üretimle % 12,6; Rusya günlük 9.978 bin varil ile % 12,5 üretimde dünya genelinde ilk sıraları paylaşmaktadır.

Şekil-4: Bölgelere Göre Petrol Üretimi (Bin Varil/Gün)

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008

Petrol üretiminde % 16,5 payla bir diğer önemli bölge olan Kuzey Amerika'da ABD'nin (dünya genelinde % 8 payla) dışında Kanada ve Meksika'nın da önemli petrol üretici ülkeler arasında yer almaktadır.⁶⁷

Dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin % 11,6'sına sahip olan Rusya günlük üretim kapasitesini düzenli olarak arttırdığı gözlenmektedir. Dünyanın bir numaralı

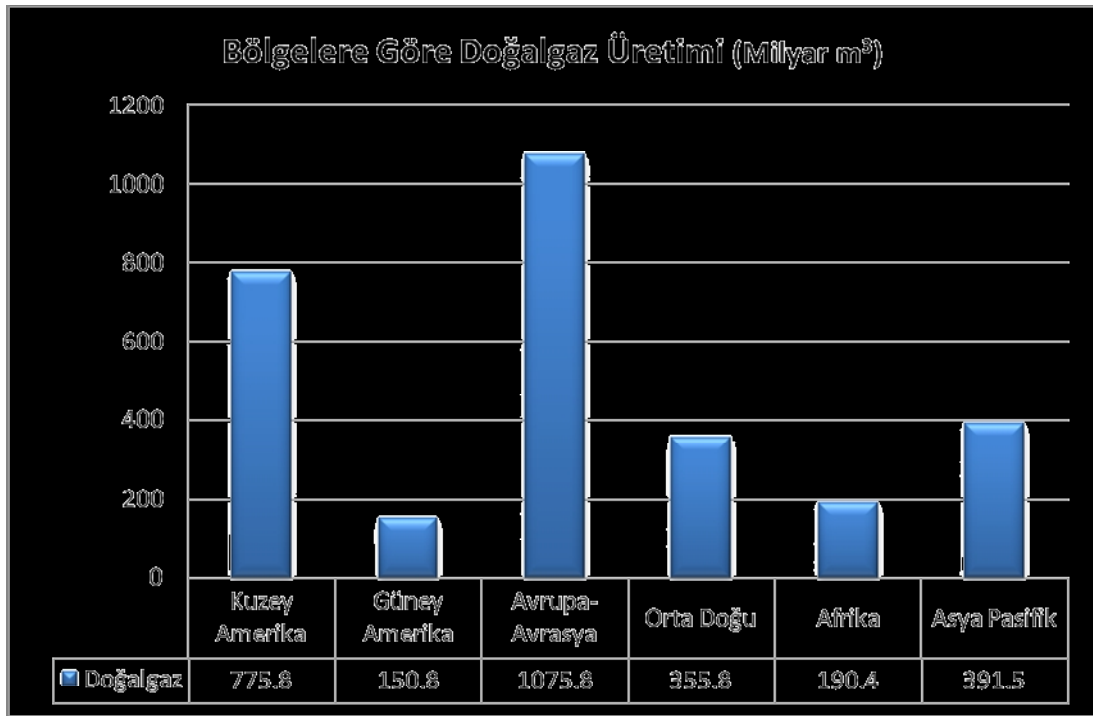
⁶⁶ Ibid., s.22.

⁶⁷ Ibid., s.23.

petrol üreticisi olmayı planlayan Rusya'nın aynı zamanda büyük bir tüketici olması, ihracatına da etki etmektedir.⁶⁸

Gelişmekte olan ekonomisi ve yüksek nüfus oranıyla Çin'in üretim kapasitesi her yıl düzenli olarak arttığı gözlenmektedir. 2007 sonu itibariyle günlük petrol üretimi 3.743 bin varil olan Çin, dünya genelinde değerlendirildiğinde yalnızca % 4,8'lik paya sahiptir.

Doğalgaz üretiminde bir önceki yıla kıyasla % 2,4 artış olduğu gözlenmektedir. 2007 yılı sonu itibariyle, dünya genelinde 2.940 milyar m³ doğalgaz üretimi gerçekleşmiştir. Bölge bazında üretim ele alındığında % 36,5 pay ile Avrupa-Avrasya bölgesinin ilk sırada yer almaktadır. Bu oranın % 20,6'sını Rusya Federasyonu gerçekleştirerek dünya genelinde de doğalgaz üretiminde birinci sıradadır. Doğalgaz üretiminde diğer bölgelerin oranları % 26,6 ile Kuzey Amerika; % 13,3 Asya; % 12,1 Orta Doğu; % 6,5 Afrika; % 5,1 Güney Amerika paya sahiptir. (Şekil-5)

Şekil-5: Bölgelere Göre Doğalgaz Üretimi (Milyar m³)

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008.

⁶⁸ Alkin, a.g.e., s.62.

Doğalgaz üretimini ülke bazında ele aldığımızda, Rusya Federasyonu'ndan sonra % 18,8 üretim payı ile ABD gelmektedir. Kanada'nın da 183,7 milyar m³ üretim ile % 6,2 gibi bir pay ile Kuzey Amerika'nın doğalgaz üretiminde ciddi bir paya sahiptir.⁶⁹

Rusya kendi üretim kapasitesi ile doğalgaz üretiminde lider konumdadır. Bugün itibariyle Rusya, doğalgaz alanında Avrupa üzerinde başlı başına bir güç iken, Sovyet sonrası bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerle oluşturulan enerji projelerinde aktif rol alma politikasını sürdürmekte; stratejik öneme sahip olan petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendini by-pass etmeyecek şekilde kendi lehine çevirme çabasıdadır. Bu sayede batı üzerinde enerji gücünü siyasi bir güç olarak kullanma yetisine sahip olacaktır.

Sovyet sonrası bağımsızlıklarını kazanan Hazar ve Orta Asya ülkeleri, 2007 yılı sonu itibariyle Rusya'ya kıyasla ciddi bir üretim payı yoktur. Ancak tahmini rezervlerin işleme sokulması durumunda, enerji tüketimi konusunda dışa bağımlı ülkeler için alternatif bir enerji alanı yaratacağı kuşkusuzdur. Bu noktada, özellikle doğalgaz ithalatında Rusya'ya gün geçtikçe bağımlılığı artan Avrupa için, enerji arz güvenliğini sağlamada çareyi yeni cumhuriyetlerden sağlanacak doğalgaz temini ve doğalgaz dağıtım ağının Rusya sınırları dışından geçecek şekilde projeleri desteklemekte ancak bu destekte bulunurken Rusya'yı da karşılıklarına almama çabası içerisindedirler. Bu konuda, özellikle ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattını desteklemektedir.⁷⁰ Böylelikle -gün geçtikçe enerji tüketimin arttığı gerçeğine paralel olarak- Hazar enerji kaynakları Norveç doğalgazının enerji arzına yetişemediği dönemde devreye girebilecek alternatif bir enerji kaynağı olarak nitelendirilmektedir.

1.3.3 Tüketim

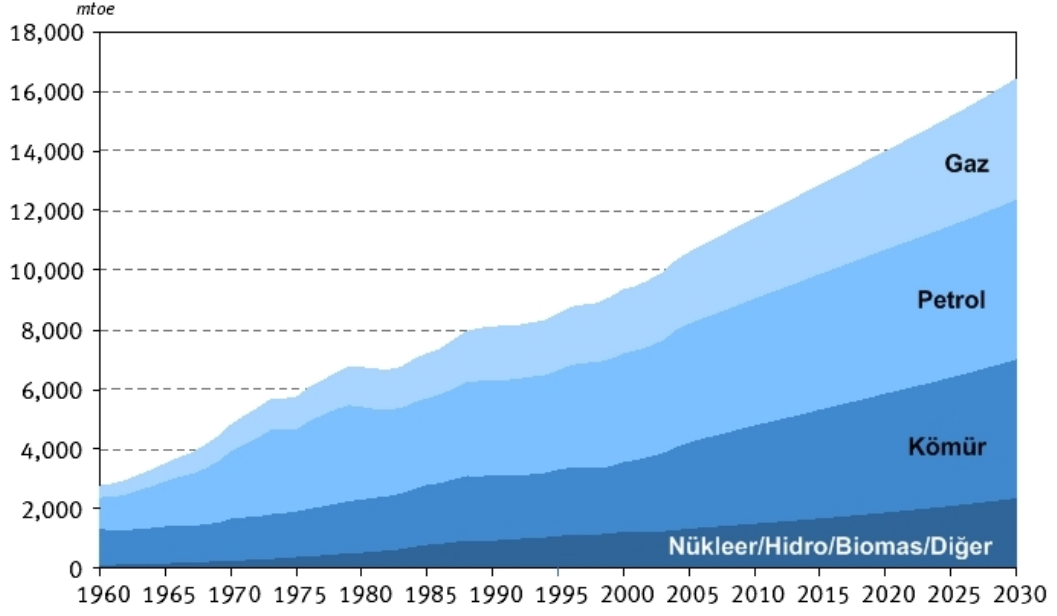
OPEC World Oil Outlook 2008 raporu tahminlerine göre dünya enerji tüketiminde 2006-2030 yılları arasında kullanım miktarı doğrultusunda üç enerji türü ön planda olmaya devam edecektir. Rapora göre petrol, 2006 yılında dünya enerji tüketiminin % 37,3'ünü karşılarken, 2030 yılında bu oran % 32,7'ye düşecektir. Kömür

---

⁶⁹ Ibid., s.64.

⁷⁰ Ibid., s.65.

2006 yılında %27,6'sını karşılarken 2030 yılında % 28,4'ünü; doğalgaz ise 2006 yılında dünya enerji tüketiminin % 22,2'sini karşılarken 2030 yılında bu oranın % 24,4'e yükseleceği öngörülmektedir.⁷¹ (Şekil-6)

Şekil- 6: Dünya Enerji Türlerine Göre Dünya Enerji Tüketimi

Kaynak: OPEC World Oil Outlook, 2008, Viyana, Avusturya, s. 26.

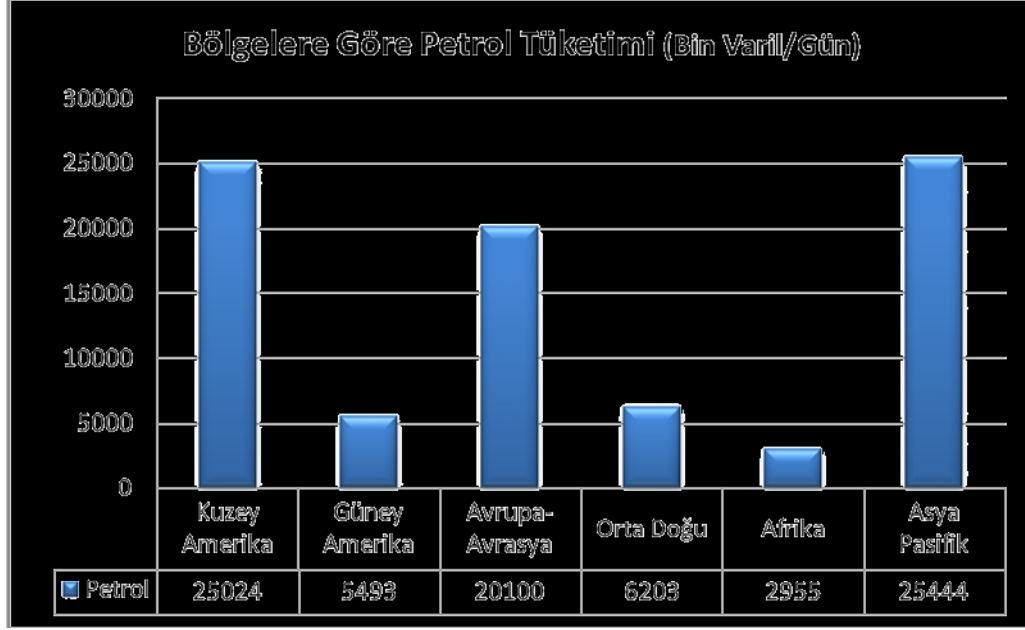
2007 yılı içerisinde dünyada günde toplam 85,2 milyon varil civarında petrol tüketilmiştir.⁷² Bölgeler kapsamında en çok tüketim ABD'nin içinde bulunduğu Kuzey Amerika bölgesinde günlük yaklaşık 25 milyon varille toplam tüketimin % 28,7'sine sahiptir.⁷³ Büyük petrol tüketim artışları nüfus yoğunluğu yüksek olan Hindistan ve Çin; teknolojik ilerleme açısından dünya ekonomisinin önde gelen ülkelerinden Japonya ve Güney Kore'nin bulunduğu Asya Pasifik bölgesi 25,5 milyon varil tüketim ile dünya toplam tüketimin % 30'unu; Avrupa-Avrasya bölgesi toplamda % 26,9'unu; dünya

⁷¹ OPEC, **World Oil Outlook 2008**, Viyana: OPEC, 2009, s.24-26.

⁷² BP, a.g.e., s.11.

⁷³ Ibid., 11.

petrol üretim konusunda ilk sırayı alan Orta Doğu bölgesi % 5,2'sini; Afrika bölgesi % 3,1, Güney Amerika ise % 5'lik tüketim payına sahiptir.⁷⁴ (Şekil-7)

Şekil-7: Bölgelere Göre Petrol Tüketimi (Bin Varil/Gün)

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008.

Petrol tüketimi ülke bazında ele alındığında ABD, günlük 20,6 bin varil günlük tüketimle dünya genelinde birinci sırada yer almaktadır. Çin, dünyanın en büyük kömür ve ikinci büyük petrol tüketicisi olurken, Japonya üçüncü, Hindistan dördüncü ve Rusya beşinci en büyük petrol kullanıcısı haline gelmiştir⁷⁵.(Tablo-6)

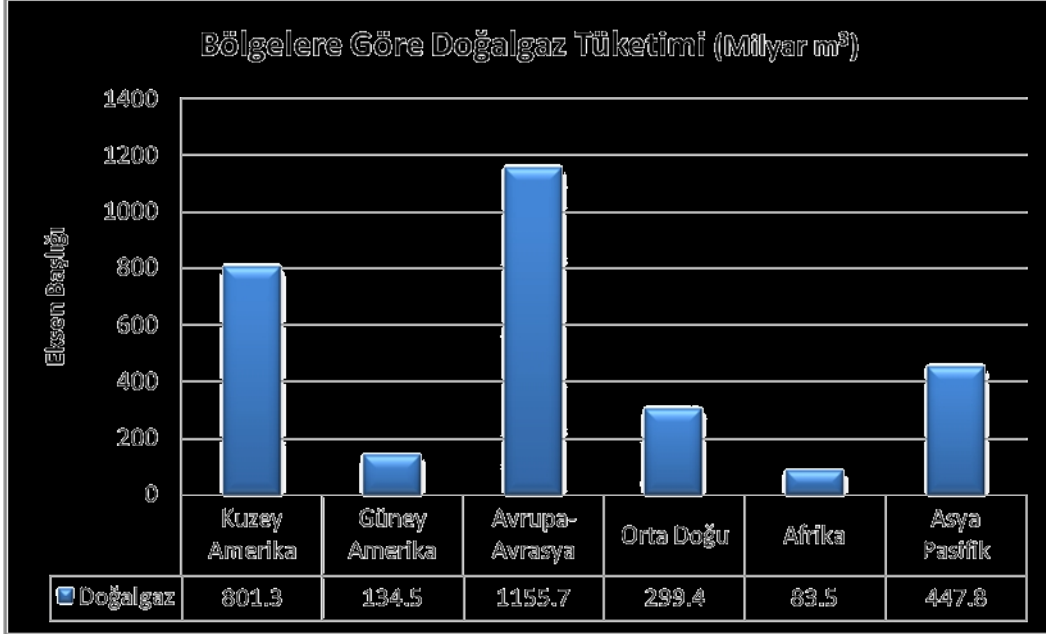
2007 yılında, dünya genelinde 2921,9 milyar m³ doğalgaz tüketimi gerçekleşmiştir. 2006 yılı ile kıyaslandığında doğalgaz tüketiminde yılda %3,1 oranında bir artış gözlenmektedir.

Avrupa-Avrasya bölgesi 2007'de, 1155,7 milyar m³ doğalgaz tüketimiyle ve dünya genelinde % 39,4 payla ilk sırada yer almaktadır. Ülke bazında ele aldığımızda, doğalgaz üretiminde lider konumdaki Rusya Federasyonu % 15 tüketim payı ile ABD'den sonra ikinci en büyük doğalgaz tüketicisi konumundadır. Kuzey Amerika

⁷⁴ Ibid., 11.

⁷⁵ Worldwatch Enstitüsü, a.g.e., s. 28.

%10,2, Asya-Pasifik % 15,3, Güney Amerika % 4,6, Afrika 2,8 tüketim payına sahiptir. (Şekil-7)

Şekil-8: Bölgelere Göre Doğalgaz Tüketimi (Milyar m³)

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008.

652.9 milyar m³ tüketim ile % 22,6 paya sahip olan ABD, petrolde olduğu gibi doğalgaz tüketiminde de dünya genelinde ilk sırada gelmektedir. 2006 yılına kıyasla, ABD'nin doğalgaz tüketiminde % 6,5 oranında artış görülmektedir. 2007 yılı içerisinde 35,1 milyar metreküp doğalgaz tüketimiyle Türkiye, bir önceki yıla oranla tüketimde % 15 yükselme göstermiştir.⁷⁶

Çin, 2007 yılında, doğalgaz tüketiminde dünya genelinde % 2,3 paya sahiptir. Bu oran birçok ülkeye kıyasla ciddi bir pay değilse de 2006 yılına kıyasla, bir yıl içinde tüketimin % 19,9 artış göstermesi, gelecek yıllarda Çin'in ciddi bir doğalgaz tüketicisi olma yolunda olduğunun göstergesidir.

1.3.4 Enerjide Arz Talep İlişkileri

Petrol arz talep ilişkileri incelendiğinde dünya genelinde günlük petrol üretimi ile Suudi Arabistan'ın ilk sırada yer almaktadır. Günlük üretimi 10.413 bin varil olan Suudi Arabistan, tüketimde günlük 2.192 bin varil ile dokuzuncu sırada yer almaktadır.

⁷⁶ Ibid., s.29.

Üretim ve tüketimi karşılaştırıldığında günlük 8.221 bin varil petrol üretim fazlalığı bulunmaktadır. Dünyanın petrol ihracatında ilk sırada yer almak isteyen Rusya 9.978 bin varil üretim ile ikinci sırada yer almaktadır. Rusya'nın günlük petrol tüketimi göz önünde bulundurulduğunda günlük 7.279 bin varil üretim fazlalığı mevcuttur. (Tablo-1)

Tablo 1

Petrol Üretiminde ve Tüketiminde Dünya Sıralaması (Bin Varil/gün)

Petrol Üretiminde ilk 10 Ülke				Petrol Tüketiminde İlk 10 Ülke			
1	Suudi Arabistan	10.413	%12.8	1	ABD	20.698	%23.9
2	Rusya	9.978	%12.6	2	Çin	7.855	%9.3
3	ABD	6.879	%8	3	Japonya	5.051	%5.8
4	İran	4.401	%5.4	4	Hindistan	2.748	%3.3
5	Çin	3.743	%4.8	5	Rusya	2.699	%3.2
6	Meksika	3.477	%4.4	6	Almanya	2.393	%2.8
7	Kanada	3.309	%4.1	7	Güney Kore	2.371	%2.7
8	B.A.E	2.915	%3.5	8	Kanada	2.303	%2.6
9	Kuveyt	2.626	%3.4	9	Suudi Arabistan	2.192	%2.5
10	Venezüella	2.613	%3.3	10	Brezilya	2.154	%2.4

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008.

Petrol üretiminde 1960–2000 döneminde ABD'nin üretici olarak katkısı yüzde 33,5'ten yüzde 8,5'e inmiş, onun yarattığı boşluğun Norveç, İngiltere, Meksika ve zaman zaman da Rusya tarafından doldurulduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁷ Günlük 20.698 bin varil petrol tüketimi ile ABD, dünyanın birinci petrol tüketicisi konumundadır. ABD günlük 6.879 bin varil petrol üretimi ile petrol üretici ülke konumunda üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak günlük üretim ve tüketim oranları karşılaştırıldığında ABD günlük 13.819 bin varil petrol açığı bulunmaktadır. Bu da

⁷⁷ Uluğbay, a.g.e, s.126.

ABD'nin dış politika ve enerji arz güvenliği konusunda dışa bağımlılığını göstermektedir. (Tablo-1)

Ülke bazında ele alındığında Çin'in günlük 3.743 bin varil üretimle beşinci sırada yer almaktadır. Petrol tüketimi açısından ele alındığında günlük 7.855 bin varil petrol tüketim ile Çin dünya genelinde ikinci sırada yer alan ülkedir. Gelişmekte olan ekonomisi ile Çin'in bir önceki yıla oranla 2007 yılında enerji tüketiminin % 7,7 arttığı gözlenmektedir.⁷⁸

Asya'nın petrol talebini 1997-2020 döneminde yılda ortalama yüzde 4 büyümesi ve bunun sonucu olarak petrolde dışa bağımlılığının 1997'deki yüzde 69'dan 2020'de yüzde 87'ye çıkması beklenmektedir.⁷⁹

Doğalgaz arz talep ilişkileri incelendiğinde, petrol tüketiminde ilk sırada yer alan ABD doğalgaz tüketiminde de ilk sırada yer almaktadır. 2006 yılıyla kıyaslandığında ABD'nin doğalgaz tüketiminde % 6,5 yükselme görülmektedir.⁸⁰ Ayrıca ABD dünya genelinde % 18,8 üretimle ikinci sırada yer almasına rağmen tüketim miktarını karşılayamamaktadır. Bu noktada petrolde olduğu gibi doğalgaz tüketiminde de dışa bağımlıdır. (Tablo-2)

---

⁷⁸ BP, s.23.

⁷⁹ Uluğbay, a.g.e., s.127.

⁸⁰ BP, s.24

Tablo 2**Doğalgaz Üretiminde ve Tüketiminde Dünya Sıralaması (Milyar m³)**

Doğalgaz Üretiminde ilk 10 Ülke				Doğalgaz Tüketiminde İlk 10 Ülke			
1	Rusya	607.4	%20.6	1	ABD	652.9	%22.6
2	ABD	545.9	%18.8	2	Rusya	438.8	%15
3	Kanada	183.7	%6.2	3	İran	111.8	%3.8
4	İran	111.9	%3.8	4	Kanada	94.0	%3.2
5	Norveç	89.7	%3	5	Birleşik Krallık	91.4	%3.1
6	Cezayir	83	%2.8	6	Japonya	90.2	%3.1
7	Suudi Arabistan	75.9	%2.6	7	Almanya	82.7	%2.8
8	Birleşik Krallık	72.4	%2.5	8	Suudi Arabistan	75.9	%2.6
9	Çin	69.3	%2.4	9	Çin	67.3	%2.3
10	Türkmenistan	67.4	%2.3	10	Ukrayna	64.6	%2.2

Kaynak: BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy,2008.

Dünya genelinde doğalgaz üretiminde ilk sırada yer alan Rusya Federasyonu tüketimde % 15 pay ile ikinci sırada yer almaktadır. Rusya, 2006-2007 yılları karşılaştırıldığında üretim %0,8 oranında azalırken, tüketimi 1,6 yükselmiştir.⁸¹

Kanada doğalgaz üretiminde dünya ortalamasında % 6,2 pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. 2007 yılında gerçekleştirmiş olduğu tüketim miktarı üretimi ile karşılaştırıldığında 89,7 milyar m³ üretim fazlalığı mevcuttur. Kanada'nın doğalgaz üretimi bir önceki yıla kıyasla % 3,1 düşüş göstermektedir.⁸²

Doğalgaz üretiminde 111,9 milyar m³ üretimle dördüncü sırada yer alan İran, 111,8 milyar m³ tüketim ile hemen hemen kendi ihtiyacını karşılar şekilde rezerv

⁸¹ Ibid., s.128.

⁸² Ibid., s.132.

kullanımında bulunduğunu söylemek mümkündür. İran'ın geçen yıla göre üretimi % 3 artış gösterirken tüketiminde de yine aynı orana yakın % 2,9 artış söz konusudur.⁸³

Üretimde dünya genelinde beşinci sırada yer alan Norveç'in 2007 yılı tüketimi bir önceki yıla oranla % 3 civarında düşüş göstererek, yalnızca 4,3 milyar m³ civarındadır. Suudi Arabistan üretim ve tüketim miktarları eşittir. Bu noktada yalnızca kendi ihtiyacını karşılamaktadır. Birleşik Krallık doğalgaz üretiminde sekizinci sırada yer alırken tüketim miktarı üretiminin üzerindedir. Bu noktada doğalgaz konusunda dışa bağımlı ülkeler arasında yer almaktadır.

Çin, gelişen ekonomisi ve nüfus yoğunluğu ile doğalgaz tüketimi konusunda dünya genelinde yalnızca % 2,3 paya sahiptir. Ancak, bir önceki yıl ile kıyaslandığında tüketimde % 20'ye yakın bir yükseliş olduğu gözlenmektedir.⁸⁴ Bu tek bir yıldaki yükselme oranı, gelecek yıllarda tüketici ülkeler arasında ciddi bir yere sahip olacağının göstergesidir.

1.4 Enerji Stratejilerinde Güvenlik

Güvenlik kavramı, uluslararası düzendeki ilişkileri belirleyen temel unsurların başında yer almaktadır. Kavramsal çerçevede güvenlik, siyasi, ekonomik, jeopolitik, stratejik veya iç politik istikrarının sağlanması ve var olanın korunmasını ön plana çıkarmaktadır. Güvenlik algılaması tanımlama açısından anlam, içerik ve faktör farklılıkları gösterebilir ve bu çerçevede güvenlik kavramı da farklı anlamlar kazanabilir.⁸⁵ Bu nedenle güvenlik algısı ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde ideolojik temelli iki karşıt kutuplu uluslararası sistemde, Batı Bloğu için demokratik özgür dünyanın korunması bir güvenlik kaygısıyken; Sovyetler için de sosyalist ideolojinin değerleri ile birlikte korunması temel hedef idi.

---

⁸³ Ibid., s.132.

⁸⁴ BP, s.24

⁸⁵ Muhittin Demiray, İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", **Dumlupınar Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, Sayı 21, Ağustos 2008, s.149.

Genel anlamıyla güvenlik Heisenberg tarafından “emniyet altına alınmak istenen toplumsal yapı, birey veya eşyaların gelecekte de korunacağına yönelik beklenti” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶

Kendi varlığını sürdürme ve koruma anlayışıyla güvenlik algısı ülke toprakları dışına taşan -ister sömürge biçiminde, isterse ekonomik ya da siyasal işbirliği yapılarıyla- devletler aynı bölgelere aynı gerekçelerle talip olan diğer devletleri tehdit olarak kabul etmiştir.⁸⁷ Çünkü güvenlik yalnızca bir ülkenin sınırlarının korunması değil kendi sınırları dışında ele geçirilen tüm etki alanlarının da korunmasını içermektedir. Bu noktada ulusal çıkar güvenliğinin sağlanması da güvenlik algılamasına dâhil edilmiştir.

Günümüzde ise güvenliğin dış askeri tehditlere karşı geleneksel güvenlik kaygısına ek olarak, insan hakları, sosyal refah düzeyi ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında ekonomik gelişimin temel faktörü olan enerji kaynaklarını da içeren var olanı korumaya yönelik çok yönlü bir yaklaşım olarak tanımlanabilir.

1.4.1 Enerji Güvenliğinin Tanımı ve Kapsamı

Ekonomik üstünlük bir ülkenin dünya siyasetinde lider konumunda yer almasını sağlar. Ekonominin birincil kaynağı olan enerji ise bu noktada birincil önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda enerji kaynakları ile dünya süper gücü olma konusunda yakın bir ilişkinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kömür Çağı’nda dünya lideri olan ve liderliğini İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar koruyan İngiltere’nin, kömür sanayisi ile birlikte endüstri devriminin öncüsü konumunda yer almış, bu süreçte bilim ve teknolojisi ile diğer ülkelere kıyasla ne kadar üstün olduğu bilinmektedir. 1945’de İngiltere’nin yerini alan ABD’nin dünya liderliğini ele geçirmesini sağlayan en önemli etkenin 1859’da ülkesinde başlattığı petrol endüstrisinin tartışmasız üstünlüğüdür.⁸⁸

Ülkelerin askeri gücü, onu besleyebilecek yeterli zengin kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynakların da ancak verimli bir ekonomi teknolojik üstünlük ile sağlanabileceğini belirten Paul Kennedy, büyük güçlerin yükselişlerini ve çöküşlerini ele alan çalışmasında, “uluslararası sistem içerisindeki çeşitli imparatorlukların ve

---

⁸⁶ Ibid., 149.

⁸⁷ Ibid., 162-163.

⁸⁸ Ediger, a.g.e., s. 22.

devletlerin yükselişleri ve çöküşleri, zaferi her zaman en büyük maddi kaynaklara sahip olan tarafın” kazandığını ifade etmektedir.⁸⁹

Bu çerçevede ele alındığında, ülkelerin sahip oldukları ekonomik gücün en az askeri güç kadar önemli olduğu ve enerji kaynaklarının her iki gücün gelişiminin bir gereği olması yanında aynı zamanda etki gücü açısından da artık toplumun bir aracı haline geldiği görülmektedir. Bu noktada, devletlerin var olma ve varlığını sürdürebilme yolundaki stratejik yaklaşımı, enerji kaynaklarının kontrolünü sağlama ve enerjiyi en etkin bir biçimde kullanılması artık iç içe geçmiş durumdadır.⁹⁰ Ekonomik gelişmenin temel girdisi olan enerji bu noktada devletin kendi varlığı ve güvenliğini sağlamada temel unsur haline gelmiştir. Bu durum devletlerarasında rekabeti doğurmakla birlikte kimi zaman şiddet kullanımını da kaçınılmaz hale getirmektedir.

Enerji güvenliği kavramında iki farklı yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımlardan bir tanesi “enerji”ye diğeri ise “güvenlik” boyutuna ağırlık vermektedir.

Enerji ağırlıklı tanımda temel olarak yeterli miktardaki kaliteli ve çevre dostu enerjinin makul fiyatlarda ve kesintisiz olarak temin edilmesi yani kısaca “makul fiyatlarla, sürdürülebilir ve güvenilir arz” olarak tanımlanmaktadır.⁹¹ Geçmişten günümüze dek geçen zaman içerisinde küresel rekabet boyutunda enerji güvenliğinin sağlanması, ülkelerin strateji ve politikalarının temel amaçlarından biri olmuştur. Yetersiz petrol arzı, ulusal güvenliği tehlikeli bir durum içerisine sokabilir. Petrol arz güvenliğinin sağlanması için de petrol kaynaklarının çeşitliliğini geliştirmek, verimli petrol tüketimi yapabilmek ve bu kapsamda uluslararası rekabet alanında petrol pazarını etkili yönetmek gerekmektedir.⁹²

Güvenlik ağırlıklı yaklaşımda ise arama, geliştirme, üretim, iletim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü kötü niyetli saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlamını taşımaktadır.⁹³ Enerji güvenliğinin “enerji” ağırlıklı tanımının günümüz koşullarını yeterince yansıtmadığı Temmuz 2006’da St.

---

⁸⁹ Paul Kennedy, a.g.e., 517

⁹⁰ Demiray, a.g.e., s. 157

⁹¹ Sevil Yıldırım, **Enerji Arz Güvenliği**, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Yayınları- Genel Kurmay Basın Evi, 2007, s. 4.

⁹² Şenol Üşümez ve Şamil Şen, **Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, s.107.

⁹³ Ibid., 107.

Petersburg’da “Enerji Güvenliği” başlığı ile toplanan G-8 Zirvesi’nde açıkça görülmüştür.⁹⁴ Her şeydennce,lkelerin enerjireticisi ya da tüketicisi olma durumunda güvenlik tanımı değişiklikler göstermektedir. Petrol tüketicisi konumunda olan birlke enerji arz gvenliğininemserken;reticilke enerji talebi gvenliğininemsemektedir. Ayrıcalkelerin güvenlik algısı,lkelerin enerji çeşitliliği bazında da farklılıklar göstermektedir.⁹⁵

Enerji güvenliğinin sağlanması için,öncelikli olarak enerji kaynağından ihtiyaç duyulan kaynağa kadar tüm unsurların güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda enerji güvenliği; kaynaktaki ham maddenin arzının, nakledilmesinin ve tketiciiye ulaştırılmasındaki her safhasını içermektedir.

Ortak güvenlik kaygısı olarak her iki tarafında enerji kaynağı –petrol ve doğalgaz-transfer yollarının güvenliğinin sağlanması gösterilebilir. Transfer yollarının -gemi, raylı sistem, boru hatları vb- petrol arz ve talep güvenliğinin sağlanması konusunda birincil koşuldur. İhraç edenlke, bu koşulu sağlayamadığı durumda, kaynaklara bağımlı olan bir diğerlke güvenliğin sağlanması konusunda söz konusu petrol ihracatlke ile işbirliği yapabilir -Suudi Arabistan, Kuveyt ve ABD-; ihracatlke ile çatışma durumunda, ekonomik yaptırımlarda bulunabilir -ABD’nin İnanzerindeki ambargosu- ya da askeri kuvvet kullanabilir -Birinci ve İkinici Körfez Savaşları.

Günümüz konjonktürel yapısıyla hiç birlke ya da bölge kendi başına enerji güvenliğini sağlayamayacağından byklkeler uzun yıllar bağımlı olduklarıreticilkelerinzerinde yaptırımsal politikalar geliştirmeye devam edecektir.⁹⁶

Büyük ya da küçük, enerji kaynaklarızerine çatışmalar, gelecek on yıllarda küresel güvenlik koşullarınınnemli birzelliğini oluşturacaktır.⁹⁷ Uluslararası çatışmalar, dünyada kıt olan ve eşitsiz bir şekilde dağılan kaynakların paylaşımızerine ve çatışma alanları da kıt olan bu kaynakların bulunduğu coğrafyalarda gerçekleşmektedir. Buna, World Wildlife Fund (WWF) tarafından 1998 yılında

⁹⁴ Ibid., 8.

⁹⁵ Ibid., 8.

⁹⁶ Ediger, a.g.e., s.43.

⁹⁷ Klare. a.g.e., s. 45.

açıklanan çalışmasında; dünya 1970-95 yılları arasında yeryüzünde var olan doğal zenginliklerin önceki dönemlerden daha büyük bir hızla üçte birini tükettiği⁹⁸ açıklaması eklendiğinde 21. yüzyılın enerji kaynakları temelinde çatışma yüzyılı olacağını söylemek realist bir yaklaşım olacaktır.

Uluslararası sisteme yön veren devletler kendi ekonomik geleceklerini garanti altına almak için doğal kaynakların bulunduğu bölgelerin istikrarının olması ve kendi ulusal çıkarları doğrultusunda teminin sağlanmasına yönelik stratejiler geliştirmektedirler. Bu durumda kaynak kıtlığı ile ekonomik güvenliği ve dolayısıyla ulusal güvenliği eş tutan bir yaklaşım çıkarılabilir. Bu noktada, devletlerin uluslararası politikada güvenlik boyutunda askeri güç, yalnızca yukarıda söz edilen ekonomik gücün güvenliğini sağlamada, bir araç olarak tanımlanabilir. Kaldı ki askeri gücün sağlanması ve sürdürülebilirliği günümüz yüzyılında yine öncelikli olarak petrole dayanmaktadır. Dolayısıyla dış politikada ekonomik güce dayalı güvenlik stratejisi günümüzde giderek daha önemli hale gelmektedir.⁹⁹

Ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın enerji temelli gerçekleşme gerçeği bizi, petrol ve doğalgazın dünya sanayi sistemindeki doğrudan etkisinin 21. yüzyılda daha da artarak devam edeceğini göstermektedir. Buna paralel olarak, uluslararası sistemde meydana gelen güvenlik algılamasındaki değişimin artık askeri olmaktan çıkarak ekonomik unsurların ve buldukları coğrafyaların ekonomik, stratejik değeri üzerinde bir etki doğuracağı şeklinde ifade edilebilir.¹⁰⁰

1.4.2 Tarihsel Süreçte Enerji Güvenliği Algısının Gelişimi

20. yüzyılda meydana gelen iki büyük dünya savaşında da petrole erişim kritik bir rol oynamıştır.¹⁰¹ Enerji, coğrafya ve askeri güç arasındaki ilişki ilk defa Birinci Dünya Savaşı ile birlikte belirginleşmeye başlamıştır.¹⁰²

1908'de İran'da petrol üretmeye başlayan İngiltere, Osmanlı ile yakın ilişki kurarak kaynaklara ulaşmaya çalışan Almanya'nın odaklandığı Musul Kerkük petroleri

⁹⁸ Living Planet Report- WWF Institutional Publications, Switzerland, 1998 www.panda.org.tr [17 Mayıs 2008].

⁹⁹ Demiray, a.g.e., s. 166.

¹⁰⁰ Ibid., 8.168.

¹⁰¹ Alkin, a.g.e., s. 45.

¹⁰² Ediger, a.g.e., s. 32.

1914'te sıcak savaşa dönüşmüştür. 1910 kömür zirvesinden dört yıl sonra başlayan petrol savaşı aslında Kömür Çağı'nın Petrol Çağı'na geçişin ilk işaretidir.¹⁰³

İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde; savaş döneminde dünyanın en büyük petrol üreticisi konumundaki ABD, 1941-1945 yılları arasında müttefiklerin petrol ihtiyacının karşılanması adına petrol üretimini aşırı derecede arttırmış, bu durum ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından “ABD'nin Dış Petrol Politikası” başlıklı bir rapor hazırlamaya yöneltmiştir.¹⁰⁴ ABD tarihinde kendi petrol rezervleri ile ilgili güvenlik kavramını inceleyen ilk çalışma olan bu rapor, ABD içerisinde petrol arz güvenliği konusunda kaygı yaratmıştır.¹⁰⁵ Rapora göre, son yıllarda gerçekleştirilen petrol üretiminin aynı hızla sürdürülmesi durumunda ülkenin, yakın bir gelecekte, krizle karşı karşıya kalacağı; dolayısıyla ABD'nin kendi kaynaklarının kullanımına asgari düzeyde tutarak yabancı petrol kullanımına ağırlık verilmesini önermiştir.¹⁰⁶ Bu rapor ABD'nin enerji güvenliğini ön plana çıkarmakla birlikte aynı zamanda enerji arzında dışa bağımlılık politikasının da başlangıcı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken ABD Suudi Arabistan ile ikili ilişkilerini diplomatik alanda geliştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda ilk kez 1943 yılında Suudi Arabistan'a büyük elçi atamıştır. Ayrıca Suudi Arabistan'ın savunması, ABD açısından hayati önem arz eden ülke olarak ilan edilmiştir.¹⁰⁷ Bu aynı zamanda ABD'nin zengin petrol kaynaklarına sahip olan bir ülkenin kendi ulusal güvenliği gibi algılanmasının da ifade edilmiştir.

ABD Başkanı Harry S. Truman döneminden (1945-1953) itibaren tüm Amerikan Başkanlarının kendi sınırları dışındaki petrol kaynakları, ulusal güvenlik açısından bakmalarını sağlayacak kadar önemli olmuştur. Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Masası tarafından Truman'a verilen raporda, petrolün stratejik olarak önemini vurgulamakta ve bu nedenle petrol kaynaklarının ABD'nin kontrolü altında bulunması gerektiğini

---

¹⁰³ Ibid., 38.

¹⁰⁴ Stephen S. Randall, “Herold Ickes and United States Foreign Petroleum Policy Planning 1939-1945”, *The Business History Review*, Vol. 57, No:3 Autumn 1983, s. 368.

¹⁰⁵ Ibid., 368.

¹⁰⁶ Ibid., 372.

¹⁰⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 11.

önermektedir.¹⁰⁸ Raporda, Suudi petrolünün ABD rezervlerinin yerini alması ve kaynakların dost olmayan ellere geçmesinin önlenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu aynı zamanda, Amerika'nın petrol için savaşı göze almayı düşünebileceğinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde artık yeni bir dönem başlamıştır. Savaş yıkıntılarını üzerinden atmaya çalışan Avrupa ve sömürgecilikten kurtulan yeni bağımsız devletler ile oluşan yeni coğrafya, savaştan sonra güçlenerek çıkan ABD ve Sovyetler Birliği için yeni politik oyun alanı olmuştur. Sovyetler Birliği daha çok sıcak denizlere ulaşmanın yollarını zorlarken, ABD oluşan yeni coğrafyada Sovyet yayılmacılığına karşı savunma sisteminin oluşturulmasına yönelmiştir. ABD'nin savunma alanı özellikle Türkiye'nin de içinde bulunduğu zengin petrol kaynaklarının yer aldığı Orta Doğu Bölgesi üzerine yoğunlaşmıştır.

Soğuk Savaşın ilk gerilimi olarak nitelendirilen olay İran krizi olmuştur. Alman tehdidine karşılık savaşın son döneminde Sovyetler Birliği ve İngiltere, İran'ı işgal etmiş ancak Sovyetler Birliği savaş sonrası ülkeden çıkmayıp ülkenin kuzeyinde bağımsız Azerbaycan devleti kurmaya çalışmıştır.¹¹⁰ Bu konuda ABD, Moskova'ya sert çıkışta bulunup, askeri olarak gerekeni yapabileceklerini bildirmiş ve bu noktada Stalin krizi tırmandırmamak için 1946'da İran topraklarını terk etmiştir.¹¹¹

Bir sonraki yıl Sovyetlerin Türkiye ve Yunanistan üzerindeki tehdidi üzerine hareket etmekte gecikmeyen ABD, Truman Doktrini ile Soğuk Savaş dönemini resmen başlatmıştır. Truman'dan sonra göreve gelen diğer başkanlar da enerji güvenliği prensibini sürdürmüştür. 5 Ocak 1957'de açıklanan Eisenhower Doktrininde Sovyet tehdidine karşı Orta Doğu'da dost ülkelerin savunulması için orduya yetki verilmiştir.¹¹²

John F. Kennedy döneminde 1962-1970 yılları arasındaki Yemen Savaşı'nda olası bir tehdide karşılık savunulması amacıyla Suudi Arabistan'a Amerikan askeri gönderilmiştir. Vietnam Savaşı sonrası Amerikan kamuoyunun tepkisi nedeniyle Nixon

---

¹⁰⁸ Klare, a.g.e., s. 47.

¹⁰⁹ Ibid., 48-49.

¹¹⁰ Yıldırım, a.g.e.,s. 13.

¹¹¹ Ibid., 13.

¹¹² Ibid., 18.

döneminde Orta Doğu güvenlik politikasında radikal değişiklikler olmuştur. Nixon Doktrini çerçevesinde Suudi Arabistan ve İran'ın güçlendirilerek kendi güvenliklerini kendilerinin sağlaması hedeflenmiştir.¹¹³ Ancak, 1973 yılında yaşana Arap İsrail Savaşı sonrasında özellikle ABD'nin İsrail yandaşı tutumu sonrası, petrol üreticileri konumundaki Arap ülkelerinin petrol ihracatı konusundaki ambargosu sonrasında yaşanan ilk petrol krizi ile İkinci Dünya Savaşından Nixon dönemine kadar gelen süreçte, Suudiler ile geliştirilen ikili ilişkilerin ABD'nin ithalata dayalı petrol güvenliğini sağlamada yeterli olmadığını göstermiştir.

Carter dönemine gelindiğinde yıpranmış ABD Suudi Arabistan ilişkileri, 1979 Devrimi sonrasında kopan ABD-İran ilişkileri ABD'nin o dönemde Orta Doğu'daki hareket alanını kısıtlamıştır. Bu dönemde başlayan İran-İrak Savaşı (1980-1988), ABD'yi Irak'ı destekleme yönünde bir dış politikaya itmiştir.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde değerlendirilmesi gereken Carter Doktrini “Basra Körfezindeki ulusal çıkarların korunması için gerekirse askeri gücün kullanılacağını” ifade edilmesi ile ABD'nin bölgedeki ulusal çıkarları açısından önemini bir kez daha belirtmiştir. Bu dönemde ayrıca Orta Doğu operasyonlarından sorumlu RDJTF (Rapid Deployment Joint) Birimi kuruldu. Ronald Reagon başkanlığa geldiğinde Carter döneminde kurulan bu birimin statüsünü yükseltip CENTCOM (U.S. Central Command) adıyla donanımlı bir karargâh haline getirilmiştir.¹¹⁴

CENTCOM'un sorumluluk alanı Orta Doğu, Kuzey Afrika, Hazar Bölgesi ve Güney Asya'yı içermektedir. İlk kez 1980-88 Irak-İran savaşında kullanılan merkez, 1991'de Körfez Savaşı, 2001'de Afganistan ve 2003 Irak Savaşında kullanılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki en önemli değişim sistemde öncü konumda yer alan güçlerin güvenlik algılamalarında meydana gelen yapısal değişiklik olduğunu söylemek mümkündür. Soğuk Savaş döneminde ideolojik temelli ve nükleer silahların çevresinde oluşturulan karşılıklı blokların ve onların savunma paktlarının (NATO ve Varşova Paktı) oluşturduğu çift kutuplu sisteme dayanan güvenlik stratejisi; Soğuk Savaş sonrası küreselleşme adı altında başta ABD olmak üzere Avrupa ülkeleri

---

¹¹³ Ibid., 18.

¹¹⁴ Ibid., 19.

ekseni ekonomik güce dayanan, demokratik ve kültürel değerlerin evrensel düzeyde sağlanmasının esas alınması olmuştur.¹¹⁵ Bu kapsamda enerji kaynaklarının ekonomik gelişim sürecindeki etkinliği ile ülkelerin uluslararası düzeydeki güvenlikleri ve enerji kaynakları arasındaki doğrudan ilişkinin varlığı bir gerçektir.

Soğuk Savaş sonrası Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynakları Orta Doğu'daki enerji kaynakları ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak ABD tarafında bölgenin öneminin farkına varılması ancak 1997 yılında Clinton döneminde Azerbaycan ile ikili ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik girişimler ile olacaktır.

Büyük Orta Doğu Projesi -sonrasında kapsamı geliştirilerek "Genişletilmiş Orta Doğu Projesi" olarak söz edilecektir- mevcut düzenin ardından özellikle ABD'nin odağında Orta Doğu yani enerji kaynaklarının olduğunun bir göstergesidir. Ancak proje, o dönemde, Avrupa ülkelerinde yeterli karşılığı görememiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi sonrasında oluşan konjonktürel yapı 11 Eylül saldırıları sonrasında radikal bir değişikliğe uğramıştır. ABD yönetimin "terörle mücadele" adı altında uluslararası arenadan destek bulması ve sonrasında Afganistan harekâtı ile hem Orta Doğu hem de Orta Asya ve Hazar Bölgesinde kontrol sağlayabilme düşüncesini hayata geçirme fırsatı yakalamıştır. Ancak günümüze kadar geçen süreçte bölgede halen tam bir kontrol sağlanamamıştır.

Afganistan'ın ardından ABD'nin Irak'ı işgal etmesi uluslararası arenada kazanmış olduğu desteği kaybetmesine neden olmuştur. ABD, harekât için kendince gerekçeler sunarak BM'nin onayını beklemezsizin Irak'a askeri müdahalede bulunması sonrasında uluslararası arenada "tüm bu askeri müdahalelerin hedefinde terörle mücadele mi var?" sorusunun oluşmasına neden olmuştur. Bugün ABD'nin, hala Irak'tan çıkış yolunu aramakta olduğu gözlenmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan günümüz tarihine kadar gelen süreçte, kömürün yerini almasıyla birlikte petrolün -bir başka enerji kaynağı onun yerini alıncaya dek- devletlerin ulusal güvenlik algısında uzun yıllar öncelikli sırada yer alacağı gözlenmektedir.

---

¹¹⁵ Demiray, a.g.e., s.166.

Günümüz tarihinde iki ülkenin uluslararası sistemde yeniden ön plana çıktığı gözlenmektedir. Biri dünyanın en büyük enerji kaynağı ithal eden ve bu nedenle enerji arzında büyük oranda dışa bağımlı olan ABD; diğeri ise dünyanın en büyük enerji ihraç eden ülkesi olma yolunda büyük atılımlarda bulunan ve enerji talebini stratejik bir silah olarak gören ve kullanan Rusya Federasyonu'dur. Ayrıntılı bir şekilde her iki ülkenin enerji politikaları ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

2 HAZAR HAVZASI'NIN KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ KAPSAMINDA JEOPOLİTİK VE EKONOMİK AÇIDAN ÖNEMİ

2.1 Hazar Havzası'nın Statü Problemi

2.1.1 Sovyet Dönemi Bölge Statüsü

Hazar Havzası'nda petrolün varlığı 8. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. Önceleri sadece gaz lambası amacıyla kullanılan petrolün 19. yüzyılda ekonomik bir önem kazanmaya başlamasıyla 1872 yılında, Çarlık Rusya'nın yaptığı yasal düzenlemeler Bakü'nün önde gelen bir petrol üretim merkezi haline gelmesine neden olmuştur.¹¹⁶

Bölge coğrafi konumu, zengin biyolojik rezervleri, zengin petrol ve doğalgaz kaynakları açısından önemini halen korumaktadır. Dolayısıyla enerji açısından birincil öneme sahip olan Orta Doğu'nun enerji rezervlerine ilaveten devreye sokulacak ikinci sıradaki Hazar petrol ve doğalgaz rezervlerinin işletilmesi ve uluslararası piyasaya nakil edilmesi sorunu nedeniyle de bölgede gittikçe yoğunlaşan bir rekabet ortamına dönüşmektedir.

Hazar Havzası'nın özellikle de Batı tarafından Körfez petrolüne alternatif kaynak olarak tanımlanmaya başlamasından sonra bölge ayrı bir stratejik önem kazanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dünya enerji sektörünün bölgeye erişimi kolaylaşmış ve buna paralel olarak da Batının bölgeye olan ilgisi artmıştır.¹¹⁷

Hazar Havzası, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ortaya çıkan yeni konjonktür doğrultusunda bölgesel ve uluslararası güçlerin en çok nüfuz mücadelesine giriştiği bölgelerin başında gelmektedir. Bölgenin en önemli sorunu olarak Hazar Havzasının paylaşımı ekseninde ülkeler arasındaki statü çıkmazı gösterilebilir. Bununla birlikte SSCB'nin yıkılması ile Hazar'a kıyısı olan ülke sayısı beşe yükselmesi -Kazakistan,

---

¹¹⁶ Kazbek Zhaissenbayev, "Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar: 1991-2004", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2004), s. 18.

¹¹⁷ Energy Information Administration, Caspian Sea Region: Reserves and Pipeline Tables, 2002, <http://www.eia.doe.gov> [28 Ekim 2008].

Azerbaycan, Türkmenistan- bölgenin paylaşımı konusunda taraflar arasında hukuki problemleri de beraberinde getirmiştir.

20. yüzyılın başına kadar Hazar havzası Çarlık Rusya egemenliği altında bulunduğundan, Hazar'ın hukuki statüsü konusunda Çarlık döneminden itibaren Rusya ve İran arasında imzalanan çeşitli anlaşmalar bulunmaktadır. Bu çerçevede, ilk olarak Hazar Havzası 16 Şubat 1828 Türkmençay Anlaşması ile St. Petersburg ve Tahran (Kaçar Devleti) arasında bölünmüştür ve böylece Hazar Havzası'nın hukuki statüsüne ilk defa bir anlaşma metninde yer verilmiştir.¹¹⁸ Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sonrasında da Rusya, içinde bulunduğu siyasi şartlar sebebiyle, 26 Şubat 1921'de İran ile "Dostluk ve İşbirliği" Anlaşmasını imzalamış ve iki ülke bu anlaşma ile daha önce yapılan tüm anlaşmaların iptalini kabul etmiş ve anlaşma maddeleri ile her iki ülkeye açık sularda serbest dolaşım hakkı tanınmıştır.¹¹⁹ Bu anlaşmayla İran, Hazar'da seyri-sefer hususunda Rusya ile eşit haklara sahip olmuştur. Söz konusu anlaşmanın sonrasında kurulan SSCB de 1927 yılında İran'la yeni bir anlaşma daha imzalayarak Hazar Denizi'ni resmen "Sovyet-İran" denizi olarak ilan etmiştir. Öte yandan, 25 Mart 1940'ta imzalanan Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması ile de Hazar Havzasının hukuki statüsüne netlik getirilmeye çalışılmıştır. Anlaşmaya göre İran ve SSCB kendi karasularında -10 deniz mili-¹²⁰ serbest balıkçılık yapma hakkı tanınmış, ayrıca havzanın İran ve SSCB'ye ait kapalı bir İran-Sovyet denizi olduğu tekrar edilmiştir.¹²¹ Ancak burada üzerinde durmamız gereken husus, sözkonusu anlaşmaların daha çok ticaret ve denizcilik alanlarında yapılmış olup kaynakların kullanımı hakkında herhangi bir düzenleme getirmemesidir. Bununla birlikte, Hazar'la ilgili SSCB ve İran arasında imzalanmış anlaşmalarda Hazar'da sınır tespitine ilişkin bir düzenleme görünmemektedir.

1935'de Stalin, gizli bir emirle İçişleri Komiseri Henri Yagod'dan SSCB-İran sınırını belirlemesini istemesiyle, bölgedeki dinamikler değişmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde, SSCB'nin güneyinde İran sınırındaki en uç noktaları olan Astara

¹¹⁸ Sinan Oğan. "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar", Türkmenistan Özel -Avrasya Dosyası, Cilt:7 Sayı 2, Ankara, 2001, s.147.

¹¹⁹ Elnur Soltan. "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilemeyen Sınırlar", Stratejik Analiz, Cilt: 12 Sayı 13, Ankara Mayıs 2001, s. 65.

¹²⁰ 1 deniz mili 1.852 m'dir.

¹²¹ Oğan, a.g.m., s. 148.

(Azerbaycan) ve Hasan Kuli (Türkmenistan) arasında bir hat çekerek İran ile Hazar'daki sınırını oluşturmuştur.¹²² Çizilen bu sınır kapsamında % 88'lik bir bölümle Hazar, Sovyet Gölü görüntüsü halini almıştır. İran ise ne Stalin ne de SSCB dönemi boyunca bu sınırlara itiraz etmemiştir. Sovyetler Birliği 1949 yılında belirlenmiş olan sınırlar içerisinde petrol arama faaliyetlerine başlamış ve SSCB Hazar'ın Azerbaycan sektöründe "Neft Taşları" olarak bilinen petrol yataklarını işleme açmıştır.¹²³ İran bu konuda da Sovyetler Birliği'ne problem yaratmamıştır.

1970'te SSCB Petrol ve Sanayi Bakanlığı, petrol işletmeciliği ile ilgili olarak Hazar'ın SSCB sınırları için Rusya SSC, Kazakistan SSC, Türkmenistan SSC ve Azerbaycan SSC arasında uluslararası alanda uygulanmakta olan esaslar dikkate alınarak sektörler bölünmesine karar vermiştir. Böylece Hazar'ın ortasından çizilen hat ile adı geçen federe cumhuriyetlerin sınırlarını birleştiren noktalardan uzatılan hatlar ile sektörlerin alanı belirlenmiştir.¹²⁴ Ancak tüm bu anlaşmalar da SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsız cumhuriyetlerin doğmasıyla Hazar'ın statüsünün bir sorun olarak ortaya çıkmasını engelleyememiştir.

2.1.2 Sovyet Sonrası Bölge Statüsü

SSCB'nin dağılmasından sonra, Hazar'da kıyısı olan devlet sayısı ikiden beşe yükselmiş ve SSCB-İran arasında anlaşmalar ile oluşturulan düzenlemeler diğer ülkelerce tartışılır duruma gelmiştir. Sözkonusu gelişme sonucunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarını kazanması ile Hazar Denizi çok devletli bir iç denize dönüşmüştür.

21 Aralık 1991 tarihinde eski Sovyet cumhuriyetleri Kazakistan'da bir araya gelerek "Almaata Deklarasyonu"nu imzalamış ve kendilerini SSCB'nin ortak mirasçısı olarak kabul etmişlerdir.¹²⁵ Bu deklarasyon ile yeni cumhuriyetler, İran ve SSCB arasında imzalan 1940 tarihli Ticaret ve Gemicilik Anlaşması ve Stalin döneminde belirlenen Astara-Hasan Kuli hattını da hukuki olarak kabul etmişlerdir.

---

¹²² Orta Asya- Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1999 s.72.

¹²³ Ibid., 72.

¹²⁴ Zhaissenbayev, a.g.t., s. 26.

¹²⁵ Oğan, a.g.m., s. 149.

1992-1993 yılları arasında bölge devletleri Astrahan (Rusya) ve Tahran'da bir araya gelerek Hazar'da sınırların belirlenmesi konusunda görüşmelere başlamışlardır.¹²⁶ Burada Kazakistan SSCB döneminde federe cumhuriyetlerdeki sınırların esas alınmasını önermişse de bu öneriye Rusya Federasyonu karşı çıkmıştır.¹²⁷

Şekil-9: Hazar Havzası'nın Sektörlere Göre Paylaşımı

Kaynak: <http://www.petroleumiran.com/dynamicmap2.html>

Şubat 1992 yılında Tahran'da gerçekleştirilen toplantılarda İran Bölge ülkeleri arasında çok taraflı bir işbirliği önerisinde bulunulmuş; Hazar statüsü konusunda incelemede bulunacak bir komisyonun kurulmasına rağmen taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır.¹²⁸ Ancak Kasım 1994 tarihinde tarafların yeniden toplanmasıyla Hazar İşbirliği Komitesi kurulmuştur. Söz konusu komite Haziran 1995 tarihinde Tahran'da,

¹²⁶ Witt Raczka, "A Sea or Lake? The Caspian's Long Odyssey", *Central Asian Survey*, Cilt 19, No:2, 2000, s. 206.

¹²⁷ Ibid., s. 207

¹²⁸ Fırat Purtaş, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", İhsan Çomak (der.), *Rusya Stratejik Araştırmaları-I*, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006, s.168.

Eylül 1995 tarihinde Almatı’da ve Kasım 1996 tarihinde de Aşkabat’ta toplanmıştır, ancak toplantılarda ortak bir çözüme varılamamıştır.¹²⁹ Zira 1996 tarihinde gerçekleşen Aşkabat toplantısında, bölge ülkelerinin Dışişleri Bakanları bir araya gelmiş ve ortaya üç farklı çözüm önerisi ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Hazar’ın bir göl olduğu ve 1970 SSCB döneminde bölge cumhuriyetleri arasında bölümlere ayrılması olmuştur.

İkinci görüş olarak Hazar’ın bir deniz olduğu ve uluslararası hukuk kuralları normlarına göre ülkeler arasında karasularının çizilmesi ve sınırlar dışında kalan bölgelerde ise deniz ve dibinin bölge ülkeleri arasında paylaşılmasıdır. Üçüncü görüş ise Hazar 40-50 millik sektörlere bölünmeli, geri kalan alanların bölge ülkelerinin ortak mülkiyeti olarak değerlendirilmesi gerektiğidir.¹³⁰ Ancak tüm bu önerilere rağmen, Aşkabat toplantısı sonunda ortak bir karara varılamamıştır.

Literatürde coğrafi açıdan dünyanın en büyük gölü olarak geçen; gündelik hayatta deniz olarak dile getirilen ve 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nde teknik olarak kapalı deniz olarak nitelendirilen Hazar’ın coğrafi konumu statü tartışmasının temelini oluşturmuştur.¹³¹

Hazar’ın statüsünü tanımlama konusunda üç temel yaklaşım söz konusudur:

Birinci görüşe göre Hazar, diğer göl ve denizlere benzemeyen coğrafi yapısıyla bir havzadır ve bu nedenle havzanın yapısı mevcut uluslararası yasal normlara ve uygulamalara göre örneklenemez. Hazar bu durumda kimi zaman sınır gölü kimi zaman da deniz olarak tanımlanmaktadır. Bu hususta hazar havzası BM’nin 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi’ne tabi olarak 12 millik kara sularına sınır çizerken, sınır gölü yaklaşımı ile uluslararası kara sınırlarının ortay hatta denize uzatılması ile ulusal sektörlere bölünmesi ve bu ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar “münhasır ekonomik bölgeler” belirlenmelidir.¹³²

İkinci görüşe göre, Hazar’ın statüsünün belirlenmesinde 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi esas alınmalıdır. Bu görüşe göre her bir kıyı ülkenin 12 millik

¹²⁹ Robert V. Baryliski, “Russia, the West and the Caspian Energy Hub”, **Middle East Journal**, Cilt. 49, Sayı. 2, Bahar 1995, s.224.

¹³⁰ Ibid, s.228

¹³¹ Soltan, a.g.m., s. 68

¹³² Oğan, a.g.m., s.153

ulusal karasuları ve 35 millik münhasır ekonomik bölgesinin olması, geri kalan bölgenin ise bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında olması gerektiği savunulmaktadır.

Üçüncü yaklaşıma göre ise Hazar Havzası bir sınır gölü olarak ele alınmalı ve deniz yatağı ve su yüzeyi kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılmalıdır.

Şekil-10: Hazar'ın Deniz Statüsüne Göre Paylaşımı

Kaynak: <http://www.petroleumiran.com/dynamicmap1.html>

Genel anlamda değerlendirmek gerekirse Hazar'ın statü probleminin çözümü konusunda denize kıyısı olan ülkeler tarafından oluşturulan komisyon her toplantının kıyı ülkelerden birinin başkentinde toplanmıştır. 16 Ekim 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen zirvede, öncekilerinde olduğu gibi, statü konusunda ortak bir karara varılamamıştır. Vladimir Putin zirvedeki konuşmasında, maden kaynaklarının kullanılması ve deniz tabanının sınırlarının belirlenmesi konusunda devletlerarasında

anlaşma sağlanması için Hazar'ın statüsünün belirlenmesinin beklenmesine gerek olmadığını, Kazakistan, Azerbaycan ve Rusya arasında yapılan anlaşmalarda olduğu gibi denizin güney kısmı için de aynı düzenlemelerin yapılabileceği ve bu sayede havzada bir bütünlük sağlanabileceğini ifade etmiştir.¹³³

Bu kapsamda statü sorununun çözümünün uluslararası hukuktan çok, bölgede enerji kaynaklarının işletilmesi konusundaki yatırımlar doğrultusunda çözülebileceğini söylemek mümkündür.

2.2 Hazar'ın Statüsü Konusunda Kıyı Ülkelerinin Tezleri

2.2.1 Rusya Federasyonu

1993'te Rusya'nın yaklaşımı Hazar'ın bir iç deniz olduğu ve sınır devletleri tarafından bölünemeyeceği yönünde olmuştur. Ayrıca Hazar, diğer denizlerle doğal bağlantısının olmaması nedeniyle BM Deniz Hukukunun geçerli olmadığını bu nedenle Hazar'ın statüsü konusunda günümüze dek gelen süreçte 1920-1940 yıllarında İran ile imzalanan anlaşmaların geçerli olduğunu öne sürmüştür.¹³⁴

Başlangıçta Rusya, her ne kadar Hazar'ın statüsünü deniz olarak savunsa da sonraki süreçte deniz statüsünün tanınması durumunda, gemi taşımacılığında uluslararası hukuk hakları nedeniyle Hazar'ın Karadeniz'e açılan tek yolu olan Volga ve Don kanalını diğer kıyı ülkelerine açık tutmak zorunda olacaktı. Göl olarak nitelendirilmesi durumunda ise Hazar uluslararası hukuk prensipleri doğrultusunda bölgelere ayrılmaz durumda olacaktı. Bu nedenle Rusya bölgeye yeni bir statü getirmiş ve Hazar'ın "kapalı su havzası" olarak tanımlanmasını önermiştir.¹³⁵ Bu öneride İran da Rusya Federasyonu'nun yanında yer almıştır.

2.2.2 İran

Hazar'ı bir sınır gölü olarak tarif eden İran, deniz yatağı ve su yüzeyi dâhil olmak üzere Hazar'ın kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Böylece Hazar %20 prensibi ile beş eşit parçaya bölünecek veya

¹³³ Fikret Ertan, "Yine Sonuç Yok", **Zaman Gazetesi**, 05.07.2007, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=560110> [11 Mart 2009].

¹³⁴ Raczka, a.g.m., s. 199.

¹³⁵ Ibid., s. 201.

tamamıyla ortak kullanıma açılmış olacaktır. İran, Hazar statü sorunu çözülmüncesine kadar 1921 ve 1940 Anlaşmalarının esas olarak alındığını beyan etmiş; Hazar statü sorununun İran ve Rusya arasında çözülebileceğini ve diğer kıyı ülkelerinin bu karara uyması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁶ Azerbaycan hükümeti ise 1994 yılında imzalanan İran-Azerbaycan protokolünü öne sürerek, petrol yatakları konusunda İran ile ortak projeler üretebileceklerini belirtmiş ve sonraki süreçte “Şahdeniz” doğalgaz yatağı ve “Lenkaran, Talış-Deniz” petrol yatağından % 10 paya sahip olmuştur.¹³⁷ Bu projeler çerçevesinde İran, Azerbaycan petrol politikasını ve Hazar Havzası’ndaki petrol yataklarını tanımıştır.

Mart 2001’de İran Cumhurbaşkanı Muhammet Hatemi ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Moskova’da bir araya gelmiş; görüşme sonrasında ikili İran ve Rusya’nın Hazar’ın statüsü belirlenmeden diğer kıyı ülkeleri tarafından çizilen sınırların tanınmayacağını, Hazar statü sorunu çözülmüncesine kadar 1940 Anlaşmasının geçerli olduğu yönünde ortak bir açıklama yapmıştır.¹³⁸ Sonuç olarak İran Hazar’ın statüsü konusunda tutarlı bir politika sürdürememiştir.

Azerbaycan özellikle Batılı devletlerle enerji alanında projeler geliştirirken, Hazar’ın statüsü konusunda Rusya ile uzlaşma sağlamış görünümündedir. Azerbaycan ilk başta Hazar’ın bir göl olduğunu ileri sürse de sonraki dönemde İran ve Rusya’nın Hazar’daki kaynakların ortak kullanımını konusundaki hem fikir tavırları Azerbaycan’ın politika değişikliğine gitmesine neden olmuştur.¹³⁹

2.2.3 Kazakistan

Hazar kıyı şeridinin geniş olması nedeniyle Hazar Denizi’nin % 29,6 oranında paya sahip olan Kazakistan, Hazar’ın statüsü konusunda BM 1982 Deniz Hukuku sözleşmesine tabi olmasını ve bu doğrultuda 12 yıllık ulusal karasular esasına göre Hazar’ın ülkeler arasında paylaşılmasını savunmaktadır.

---

¹³⁶ Michael Cohen, Energy Cooperation and Competition in Black Sea and Caspian Regions, 5 Şubat 2008, http://eucenter.tamu.edu/events/globalenergypresentations/Security_black_sea_public_v2.pdf [12 Ağustos 2008].

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Gülnar Nugman, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü”, *Avrasya Etütleri*, Sayı 13, Ankara: İlkbahar 1998, s.84.

¹³⁹ Ibid., s. 87

Kazakistan 10 Mart 1998 tarihinde tek taraflı olarak yayınladığı bildiriyle Hazar'da kendi ulusal sınırlarını yukarıda geçen görüşler doğrultusunda belirlediği ve bu bölgeyi deniz gücü ile koruma altına alacağını bildirmiştir.

9 Ekim 2000'de Rusya ve Kazakistan arasında Hazar Havzasında işbirliği konusunda bir bildirge imzalanmış; bu kapsamda her iki ülke Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde "ortay hat" prensibinin kabul edilerek, deniz altının ülkeler arasında bölgelere ayrılmasıyla birlikte deniz üstünün ortak kullanılması konusunda uzlaşmışlardır.¹⁴⁰ Bununla birlikte, Kazakistan'ın nüfusunun önemli bir miktarda Rus asıllı olması nedeniyle diğer Türkî devletlerden farklı olarak Kazakistan'ın durumu daha hassas dengeler üzerindedir.¹⁴¹

2.2.4 Azerbaycan

Hazar'da en aktif kıyıdaş ülke olan Azerbaycan Batılı devletlerle enerji alanında projeler geliştirirken, Hazar'ın statü problemi konusunda Rusya ile uzlaşma sağlanmış görünmektedir.¹⁴² Azerbaycan ilk başta Hazar'ın bir göl olduğunu ileri sürmüştür. Azerbaycan'ın Hazar'ın göl olduğunu savunmasının nedeni kıyıdaş ülkeler arasında bölüştürülmesi ve bu doğrultuda havzanın tamamının ulusal sektörlere bölünmesiyle hedeflerine elverişli bir ortam yaratmış olacaktı. (Bkz. Şekil-9) Ancak sonraki dönemde İran ve Rusya'nın Hazar'daki kaynakların ortak kullanımı konusundaki hemfikir tavırları nedeniyle Azerbaycan'ın politika değişikliğine gitmesine neden olmuştur.

Benimsediği yeni görüş BM Deniz Hukuku sözleşmesinin kapalı denizlerle ilgili 122. Maddesinin bu bölgede uygulanmasıdır. Böylece deniz hukuku çerçevesinde her bölge devletin egemenlik haklarını kullanabilecektir.¹⁴³

Başlangıçta Rusya ve İran kendi kıyılarında önemli rezervlere sahip olmaması nedeniyle "ortak kullanımı" öne sürmüşlerdir. Ancak zamanla Rusya kendi kıyıları

---

¹⁴⁰ Magsudul Hasan Nuri, "Hazar Denizi Bölgesi: Sorunlar ve Belirtiler", *Avrasya Etütleri*, Ankara: Sayı 19, İlkbahar-Yaz, 2001, s.15.

¹⁴¹ Ibid, s. 17.

¹⁴² Gülnar Nugman, a.g.m., s.87.

¹⁴³ Kenan Çelik, Cemalettin Kalaycı, "Azeri Petrolün Dünü ve Bugünü", *Avrasya Etütleri*, No:16 Ankara: Sonbahar-Kış 1999, s.111.

içerisinde yeni petrol rezervlerin bulunmasıyla ulusal sektörlere bölünmesi tezini benimsemeye yönelmesi Azerbaycan'ın yaklaşımını destekleyici bir etki yaratmıştır.¹⁴⁴

Rusya'nın Hazar sınırında yeni kaynakların bulunması ve bu doğrultuda Kazakistan ve Azerbaycan ile görüşlerin yakınlaşması Rusya'nın her iki ülke ile anlaşmalar imzalamasına vesile olmuştur. 6 Temmuz 1998'de Kazakistan ile 9-11 Ocak 2001'de Azerbaycan ile anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmalar çerçevesinde Hazar Denizi'nin dibi ulusal sektörlere bölünürken su yüzeyinin kıyı ülkeler tarafından ortak kullanımına karar verilmiştir.¹⁴⁵ Böylece Hazar beş kıyı ülkesinden üçü ortak bir paydada buluşabilmiştir.

2.2.5 Türkmenistan

Türkmenistan İran ve SSCB arasında imzalanan anlaşmalarının -1921 ve 1940-, taraflardan birinin artık olmaması nedeniyle, geçerliliğinin olmadığını ve bu nedenle yeni kurulan diğer devletlerin de menfaatleri göz önünde bulundurularak ortak bir düzenleme yapılması gerektiğini öne sürmektedir.¹⁴⁶

Türkmenistan Hazar'ın statü problemi çözülmeye kadar Türkmenistan karasularının 12 mil olacağını ifade etmiştir.¹⁴⁷ Ayrıca statü meselesinin netlik kazanmaması nedeniyle Türkmenistan ve Azerbaycan arasında petrol kullanımı konusunda bazı anlaşmazlıkların oluşmasına neden olmuştur. Uluslararası petrol şirketleri ve Azerbaycan arasında 20 Eylül 1994'te imzalanan Mega Projesi kapsamında "Çırag" ve "Azeri" petrol yatakları Türkmenistan kıyılarına daha yakın konumdadır.¹⁴⁸ Türkmenistan problemin barışçıl yollarla çözüme kavuşturuluncaya kadar yabancı petrol şirketlerinin çalışmalara ara vermesini istemiştir.¹⁴⁹ Azerbaycan ile tartışma yaratan bu kaynaklar bölgede mevcut olan gerginliği arttırmış ve Türkmenistan'ı giderek İran'a yakınlaştırmıştır.

---

¹⁴⁴ Ibid, 88.

¹⁴⁵ Cenk Pala, "Türkiye'nin Avrasya Boru Hatları Macerası"; Mustafa Aydın (der.), **Türkiye'nin Avrasya macerası:1989-2006**, Ankara: Nobel Kitap yayıncılık, 2007, s.147.

¹⁴⁶ Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresine Yaşanan Rekabet", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, No:1 Sayı3, 2008, <www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/cilt1sayi3turkishindex.htm> [11 Mart 2009], s. 186 .

¹⁴⁷ Ibid, s. 187.

¹⁴⁸ Ibid, s.189.

¹⁴⁹ Oğan, a.g.m., s. 162.

2.3 Hazar Havzası Petrol, Doğalgaz Kaynakları ve Projeler

2.3.1 Hazar Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

Kafkasya bölgesi, dünyanın en eski petrol çıkarma olanlarından biri olmasına karşın, söz konusu bölgenin geniş bir coğrafyayı kapsamasının dışında yakın döneme kadar SSCB'nin egemenliği altında olması petrol ve gaz araştırmaları konusunda yeterli çalışma yapılmamış ve bu nedenle rezervler konusunda verilerde netliğe kavuşturulmamıştır. Sovyet sonrası yeni kurulan cumhuriyetler de envanter çıkartma konusunda gerekli alt yapıyı oluşturmakta gerekli alt yapıyı hızlı bir çalışma sergilememiştir. Bölgenin henüz oturmamış piyasaları orta doğudaki belirsizliklere karşı Kafkasya ve Orta Asya'ya karşı ilginin artmasına engel olmamıştır.¹⁵⁰

Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran ile bölge üzerinde yer alan Özbekistan, Hazar Bölgesi'ndeki temel enerji üreticileri konumunda yer almaktadır. Fakat dünyanın önde gelen ham petrol ve doğalgaz üreticilerinden Rusya ve İran'ın, Hazar kıyısında önemli sayılabilecek petrol rezervi bulunmadığından enerji rezerv, üretim ve ihracat verileri ele alınırken kullanılan "Hazar Bölgesi" tanımı; sadece Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı içermektedir. Petrol potansiyeli açısından Azerbaycan ve Kazakistan; doğalgaz içinse daha çok Türkmenistan ve Özbekistan'ın önemli role sahip olacağı öngörülmektedir.¹⁵¹

Bölgede, Azerbaycan ve Kazakistan'ın petrolü Türkmenistan'ın ise özellikle doğalgaz alanında ciddi birer üretici ve ihracatçı olmaları beklenmektedir.¹⁵² 2007 yılında Hazar'ın en yüksek petrol ihracatı yıllık 52 milyon ton ile Kazakistan tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazakistan'ın ardından Azerbaycan ve sonrasında Rusya gelmektedir. Azerbaycan'ın petrol rezervleri 7,40 milyar varil arasında değişmektedir. Kazakistan'ın petrol rezervlerinin 9-29 milyar varil arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵³ Kazakistan'ın yıllık üretimi 2000 yılından günümüze iki kat yükselerek 70 milyon tona ulaşmıştır. Gelecek beş yıl içinde bu oranın 92,5 milyon tonu ve 2015

¹⁵⁰ Richard Sokolsky, *NATO& Caspian Security: Amission*, USA: Raund Corporation, 1999, s.24.

¹⁵¹ Ibid, s.24.

¹⁵² Ibid, s. 27.

¹⁵³ IEA-"Perspectives on Caspian Oil and Gas Development", *Directorate of Global Energy Dialogue*, 2008, <http://www.iea.org/about/copyright.asp> [23 Şubat 2009], s. 9.

yılında Kashagan alanının geliştirilmesiyle 100 milyon tona yükseleceği tahmin edilmektedir. Azerbaycan'ın 2006'daki 32,5 milyon tonluk üretimi ise 2007 yılında 43,5 milyon tona yükselmiştir. 2009 yılı sonunda bu rakamın 50 milyon tona yükselmesi beklenmektedir.¹⁵⁴

Doğalgaz üretiminde ise Türkmenistan'ın 72,3 milyar metreküp üretim ile ön plana çıkmaktadır. 18 milyar metreküpünü kendisi kullanan Türkmenistan'ın 2007 yılı verilerine göre net 54,3 milyar metreküp ihracata sunduğu gözlenmektedir. (Tablo-3)

Yeni cumhuriyetlerden Özbekistan'ın da 65,3 milyar metreküp üretimle Türkmenistan'dan sonra kayda değer rezervleri olmasına karşın iç tüketimi 50,6 milyar metreküp ihracatla bulunmuştur. 2007 den Kazakistan 12,9 milyar metreküp ve Azerbaycan 11 milyar metreküp doğalgaz üretimini gerçekleştirmiştir.

Tablo 3
Bölge Cumhuriyetlerinin Doğalgaz Üretim-Tüketim Dengesi

	Üretim	Tüketim	Net İhracat
Azerbaycan	11.0	9.3	1.7
Kazakistan	19.1	10.6	8.5
Türkmenistan	72.3	18.0	54.3
Özbekistan	65.3	50.6	14.7

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

¹⁵⁴ Ibid, s.9.

Tablo 4
Bölge Cumhuriyetlerinin İhracat Yaptığı Ülkeler

	Azerbaycan	Kazakistan	Türkmenistan	Özbekistan
Rusya		5.5	48.1	10.5
İran	0.2		6.2	
Türkiye	1.2			
Gürcistan	0.3			
Orta Asya içinde		3.2		4.2

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Günümüzde Hazar Bölgesi’ndeki petrol rezervlerinin miktarı konusunda, çok çeşitli tahminler yapılmaktadır. Bölgede ne kadar petrol ve doğalgaz olduğu en önemli sorunlardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sözü edilen veriler tahminlere dayalı olup farklı rakamlar öne sürülmektedir. Hazar’ın ispatlanmış petrol rezervleri, 17-33 milyar varil arasında ve bu değer, ABD’nin 22 milyar varil, ya da Kuzey Denizi’nin 17 milyar varil olan ispatlanmış rezervleri ile karşılaştırıldığında önemli bir büyüklüğü ifade etmektedir. Bu miktar, dünya üretilebilir petrol rezervlerinin yaklaşık % 3’üne karşılık gelmektedir.¹⁵⁵

1992 yılına kadar sadece İran’ın sahip oldukları dışında kalan kısmın tamamı Sovyet devletinin malıydı. Sovyetlerin dağılmasıyla bölgede oluşan yeni devletler ile Batının bu bölgeye dahil olabilmesi bir derece daha kolaylaşmıştır.

1998’de Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yayınlanan bölge ile ilgili en kapsamlı rapora göre Hazar Bölgesi olası toplam (ispatlanmış-muhtemel) petrol rezervleri yaklaşık olarak 200 milyar varilin üzerindedir. Uluslararası Enerji Ajansı’na

¹⁵⁵ Necdet Pamir, “Hazar: Pastanın En Cazip Dilimi”, **National Geographic-Türkiye**, Subat 2002, s.154.

göre, sadece bölge ispatlanmış ham petrol rezervlerinin dahi, dünya toplam ispatlanmış petrol rezervinin % 4'ünü oluşturduğu öngörülmektedir.¹⁵⁶

Hazar petrol potansiyelinin gelecek açısından önemli olacağı tahmin edilmektedir. Hazar Bölgesi'nin yeni bir Orta Doğu olmadığı, fakat yakın rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası konumundaki Kuzey Denizi'nin, yerini almaya aday olduğu öngörülmektedir. Bugün, bölge ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmının henüz geliştirilme aşamasında olup ve bölgenin pek çok yerinde rezerv tespit işlemleri tamamlanamamıştır.¹⁵⁷

21. yüzyılın en stratejik enerji üretim merkezlerinden biri olmaya aday Hazar Bölgesi'nde ham petrol üretim ve ihracat potansiyeli açısından en çok dikkat çeken ülkeler; Azerbaycan ve Kazakistan'dır. Bugün için Azerbaycan'ın Hazar'daki ispatlanmış üretilebilir petrol rezervinin 12,5 milyar varil, olası rezervlerle birlikte toplam rezervini ise 45 milyar varil olduğu; Kazakistan'a ait Kuzeydoğu Hazar Sahili ve Orta Kazakistan'daki toplam 22 büyük sahada ise aynı rezervlerin, sırasıyla 17 ve 110 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Azerbaycan'ın 1,3 trilyonluk metreküp, Kazakistan'ın 1,9 trilyon metreküp ve Türkmenistan'ın da 20 trilyon metreküpten fazla ispatlanmıştır doğalgaz rezervi mevcuttur.¹⁵⁸

Uluslararası Enerji Ajansının orta vade tahminleri doğrultusunda 2013, küresel petrol temininde Hazar'ın petrol üretimi günlük 800 kbl'd'ye yükselmesi ve OPEC dışı petrol temininin %70 oranında yükseleceği doğrultusundadır.¹⁵⁹

Ülkelerin enerjiye olan taleplerinin artması, onları enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmeye yönelik yeni politikalar geliştirmelerine, gerektiğinde çatışma yaratmalarına neden olmaktadır. Hazar Havzası kaynaklarının keşfedilmesi, dışarıdan birçok ülkenin bu bölgeye olan yaklaşımlarını değiştirirken; bölge ülkelerin stratejik

---

¹⁵⁶ IEA- International Energy Agency, Caspian Oil and Gas-The Supply Potential of Central Asia and Transcaucasia, Paris, OECD/IEA Pub.,1998. <http://www.eia.doe.gov> [12 Şubat 2009].

¹⁵⁷ Ibid, s. 35-48.

¹⁵⁸ IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s. 18.

¹⁵⁹ Ibid, s.5.

hesaplarını da etkilemiştir. Hazar bölgesindeki kaynak zenginliği ABD ve Rusya arasında yeni bir mücadele alanı yaratma potansiyeline sahiptir.

Hazar Havzası karalarla sınırlı bir yapıya sahip olması nedeniyle demiryolları ve boru hatları stratejik önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Rusya bölgede etkili bir güce sahiptir. Azerbaycan petrolü, Bakü'den, Gürcistan'ın Karadeniz sahiline açılan Supsa'ya kadar olan ilk boru hattını 1999'da açtı; Gürcistan üzerinden Türkiye Ceyhan'a uzanan boru hattıyla Akdeniz'e inmiştir.

Bölgedeki çekişme, ülkeler içinde silahlanmaya ve ABD ya da Rusya'dan destek almaya yöneltmiştir. Bu durum bölgede gruplaşmalara neden olmuş ve çekişme alanlarının haritası şekillenmeye başlamıştır.¹⁶⁰ ABD, Basra körfezi enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltacak Hazar Havzası enerji kaynaklarının çıkarılmasına önem verirken; aynı zamanda Rusya'nın bölgeye olan etkisini minimuma indirmek için bölge ülkelerinin rejimlerini değiştirmeye yönelik politikalarını sürdürmeye ve askeri kuvvetlerini bölgeye yerleştirmeye devam etmektedir.

Rusya, Sovyet döneminde olduğu gibi Hazar petrol ve doğalgazının çoğunun Rus boru hatları üzerinden dış pazara açılmasını istemektedir. Bu nedenle ABD ve Rusya arasında uzun vadeye yayılacak güç mücadelesinin ana nedeninin Hazar Havzasında enerji kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Hazar enerji kaynakları aynı zamanda bölge ülkelerinin ekonomik ve politik durumlarını da etkilemektedir.

2.3.2 Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

2.3.2.1 Petrol Boru Hatları

2.3.2.1.1 Hazar Boru Hatları Konsorsiyumu (CPC)

17 Haziran 1992'de Kazakistan ve Umman arasında imzalanan anlaşmaya daha sonra Rusya'nın da katılımıyla Hazar Boru Hatları Konsorsiyumu(CPC) kuruldu. Aralık 1996'da ortaklık anlaşması, 16 Mayıs 1997'de ise proje detayları ile ilgili

---

¹⁶⁰ Klare, a.g.e, s. 114.

anlaşma imzalanmıştır. Hazar petrolü üzerindeki kontrolünü kaybetmemesi yönünde CPC hattı Rusya için önem arz etmektedir.¹⁶¹

Tablo 5

Hazar Boru Hatları Konsorsiyumu (CPC)

Güzergâh	Kazakistan (Tengiz)-Rusya (Novorosisk)
Mesafe	1.510 km
Kapasite	Mevcut olan yıllık 32,5 milyon tondan 67 milyon tona çıkması hedeflenmektedir.
Tahmini Maliyet	2.5 milyar ABD doları
Tahmini Bitiş Tarihi	Belirsiz

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

1540 km uzunluğunda olan CPC hattı, 2001 yılında faaliyete geçmiştir. Kazak petrolünü Novorrossiyk limanından Karadeniz’e ulaştıran hat mevcut 32,5 milyon ton petrol transfer kapasitesini yeni pompalama ünitelerin inşasıyla 67 milyon tona çıkartılması hedeflenmektedir. Konsorsiyumun % 50 hissesi yabancı özel şirketlere ait olan projenin geri kalan % 50’si konsorsiyumda yer alan diğer üç ülkeye aittir (Rusya % 24, Kazakistan % 19, Umman % 7).¹⁶²

2.3.2.1.2 Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı

Çin’in büyüyen enerji ihtiyacı doğrultusunda ilk kez 1997 yılında dile getirilen Kazakistan –Çin petrol boru hattı için Mayıs 2004 tarihinde her iki ülkenin devlet başkanları arasında anlaşma imzalanmıştır.

¹⁶¹ IEA- “Caspian Oil and Gas”, s.63.

¹⁶² Necdet Pamir, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 1, Ankara: 2007, s.257.

Tablo 6

Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı

Güzergâh	Kazakistan (Atyrau)- Çin (Alashankou)
Mesafe	2.163 (1.411 km hat tamamlanmıştır.)
Kapasite	Mevcut yıllık 10 milyon ton transferden 20 milyon tona çıkması hedeflenmektedir.
Tahmini Maliyet	Kalan 962 km için 800 milyon ABD doları
Tahmini Bitiş Tarihi	2009

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Projenin Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Atyrau bölgesine kadar olan hattın inşası 2004 yılında tamamlanmıştır. Hattın ikinci bölümü olan Çin sınırlarında yer alan Alashankou bölgesine uzanan hat 2006 yılında tamamlanmıştır. Mevcut yıllık 10 milyon tonluk petrol taşıma kapasitesinin geliştirme çalışmaları ile 2009 yılı sonu itibariyle 20 milyon tona çıkartılması hedeflenmektedir.¹⁶³

2.3.2.1.3 Kazakistan Hazar Nakil Sistemi (KCTS)

Kazakistan Hazar Nakil Sistemi projesi ile Kazak petrolünün Azerbaycan’a ulaştırılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda Kazakistan Eskene bölgesinden Hazar kuzey sahillerine uzanan yaklaşık 750 km boru hattının inşası ve limandan tankerler ile Bakü yakınında bir terminale ulaştırılması planlanmıştır.¹⁶⁴

¹⁶³ IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s. 26.

¹⁶⁴ EIA, “US Department of Energy, Energy Information Administration:Azerbaijan, Country Analysis Brief”, 27 Ekim 2008, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Azerbaijan/Background.html> [12 Şubat 2009], s.27.

Tablo 7

Kazakistan Hazar Ulaşım Sistemi (KCTS)

Güzergah	Kazakistan- Azerbaycan
Mesafe	750 km boru hattı ve Hazar Denizinde tanker ile taşımacılık
Kapasite	Yıllık 25 milyon ton, potansiyelini yıllık 50 milyon tona çıkartılması hedeflenmektedir.
Tahmini Maliyet	3 milyar ABD Doları
Tahmini Bitiş Tarihi	2012

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Haziran 2006 yılında Kazakistan ve Azerbaycan arasında proje ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Kazak petrolü Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı sayesinde batı pazarına ulaşma imkânı sağlayacaktır. Ancak uygulama konusunda bazı zorluklar oluşmuştur. Hazar Denizi’nde Tankerlerle transfer hem trafik açısından hem de kaza vb. nedenlerle olası çevresel risk oluşturma potansiyeli taşımaktadır.¹⁶⁵

2.3.2.1.4 Bakü-Tiflis -Ceyhan Hattı

Türkiye açısından Doğu-Batı Enerji Koridoru’nun en önemli projesi olan BTC ham petrol boru hattı projesi; Azerbaycan petrolünü Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkânı vermektedir.¹⁶⁶

Türkiye açısından Doğu-Batı Enerji Koridoru’nun en önemli projesi olan BTC ham petrol boru hattı projesi; Azerbaycan petrolünü Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya piyasalarına ulaştırma imkânı vermektedir¹⁶⁷ Proje, aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan’ın Rusya karşısında güç kazanmasını sağlamaktadır. BTC’nin bir diğer yararı Rusya üzerinden giden hatlara ciddi bir alternatif olmasıdır.

¹⁶⁵ Ibid, s. 29.

¹⁶⁶ Hasan Kanbolat ve Cenk Pala, “Bakü-Tiflis-Ceyhan 21.Yüzyılın İpek Yolu”, **Stratejik Analiz**, Cilt 6, Sayı 62, 2005 s.18.

¹⁶⁷ Ibid., s.18.

Tablo 8

Bakü-Tiflis -Ceyhan Hattı

Güzergâh	Azerbaycan- Gürcistan- Türkiye
Mesafe	1.768 km
Kapasite	Mevcut yıllık 50 milyon tondan ilk kapasite geliştirmek için 60 milyon tona ve toplamda yıllık 90 milyon tona yükseltilmesi hedeflenmektedir.
Tahmini Maliyet	n/a
Tahmini Bitiş Tarihi	2008 yılı itibari ile kapasite geliştirme çalışmaları başlanmıştır.

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

BTC kapsamında Bakü'den başlayıp Ceyhan'da son bulacak boru hattı ile basta Azeri petrolü olmak üzere, bölgede üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. Toplam uzunluğu 1.776 km. -Azerbaycan 440 km., Gürcistan 260 km. ve Türkiye 1.076 km.- olan hat yıllık 50 milyon ton kapasiteye sahiptir. 2008 yılı itibariyle kapasite geliştirme çalışmaları başlamıştır. Özellikle Kazakistan Hazar Taşıma Sisteminin 2010 yılında devreye girmesi durumunda BTC'nin 90 milyon ton kapasiteye ulaşması hedeflenmektedir.

2.3.2.1.5 Burgaz-Dedeğaç Hattı

Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki limanı Burgaz ile güneybatısında yer alan Yunanistan'ın Dedeğaç limanı arasında 279 km. uzunluğunda olup; Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan arasında Nisan 2005'de projenin inşası konusunda anlaşma imzalanmıştır.

Tablo 9

Burgaz-Dedeğaç Hattı

Güzergâh	Bulgaristan – Yunanistan
Mesafe	279 km
Kapasite	Birinci etapta yıllık 15 milyon ton kapasite ile; ikinci etapta 50 milyon tona yükseltilmesi hedeflenmektedir.
Tahmini Maliyet	1 milyar Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	2010

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Rusya'nın özellikle BTC projesine alternatif nitelikte olması açısından desteklediği projenin maliyeti yaklaşık bir milyar Avro'dur. İlk etapta yıllık 15-23 milyon ton, ikinci etapta ise 50 milyon ton taşıma kapasitesi ile çalışması öngörülmektedir.¹⁶⁸ Rusya'nın üzerinde durduğu by-pass projelerinden en önemlisi olan söz konusu projede, 2 adet pompa istasyonu olacak şekilde planlama yapılmıştır. Burgaz'da 150 bin tonluk gemilerin yanaşabileceği ve 450 bin ton kapasiteli depoların olacağı; Dedeğaç'ta ise 300 bin tonluk tankerlerin yanaşabileceği ve 650 bin ton kapasiteli depoların inşa edilmesi ve limanların yapılması öngörülmektedir.¹⁶⁹

2.3.2.1.6 Samsun-Ceyhan Hattı

Samsun'dan Ceyhan Limanı'na; Kuzey-Güney Koridoru'nu oluşturması ve BTC petrol boru hattı ile birleştirilmesi açısından Türkiye'nin üzerinde durduğu önemli bir projedir. Hat direkt olarak Samsun-Ceyhan arasında 510 km. uzunluğunda, yıllık 75 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahip ve yaklaşık 2 milyar Avro maliyetinde projelendirilmiştir. Lisansı Çalık Enerji firması tarafından alınan proje 2011 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. Bununla birlikte sözkonusu proje, Rusya'ya yönelik Burgaz Dedeğaç Hattı için alternatif oluşturmaktadır.

¹⁶⁸ IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s. 32.

¹⁶⁹ Pamir, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, s.260.

Tablo 10

Samsun-Ceyhan Hattı (Trans Anatoian Pipeline-TAP)

Güzergâh	Türkiye (Kuzey-Güney)
Mesafe	555 km
Kapasite	Yıllık 75 milyon ton
Tahmini Maliyet	2 milyar Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	2011

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.1.7 Küstence-Omisajl-Trieste Hattı

Romanya'nın Köstence Limanı'ndan, Yugoslavya'nın Omisajl ve İtalya'nın Trieste Limanları'na ulaştırılması planlanan hat 1300 km. uzunluğunda ve yaklaşık 1,8 milyar Avro maliyetinde bütçelendirilmiştir. Öte yandan yıllık 33 MT petrol taşıma kapasitesine sahip olmakla birlikte, finansman bekleyen bir projedir.

Tablo 11

Küstence-Omisajl-Trieste Hattı

Güzergâh	Romanya, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, İtalya
Mesafe	1.300 km (bazı kullanılan hatlar dâhil)
Kapasite	Yıllık 40 milyon ton- 90 milyon tona yükseltilmesi hedeflenmekte.
Tahmini Maliyet	1.8 milyar Avro- 2,6 milyar Avro (kapasite yükseltilmesi durumunda tahmini maliyet)
Tahmini Bitiş Tarihi	2013

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.1.8 Burgaz-Vlore hattı

Bulgaristan'ın Burgaz Limanı ile Makedonya üzerinden Arnavutluk Vlore Limanı arasındaki hat; 900 km. uzunluğunda, yıllık 35-50 MT petrol taşıma kapasitesine sahip ve maliyet olarak da 1,2 milyar Dolar olarak projelendirilerek, fizibilite çalışması tamamlanmıştır.

Tablo 12

Burgaz-Vlore Hattı

Güzergâh	Bulgaristan- Makedonya- Arnavutluk
Mesafe	912 km
Kapasite	Yıllık 37,5 milyon ton
Tahmini Maliyet	0.95 milyar Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	2012

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.1.9 Odesa-Brody Hattı

Ukrayna'nın Odesa Limanı'ndan ve Brody üzerinden Rusya'nın Druzhba hattına ulaşacak şekilde, 650 km. uzunluğunda ve yıllık 25 MT petrol taşıma kapasitesine sahip, 750 milyon \$ maliyetinde planlanmıştır. Boru hattı ve Pivdeni terminali Aralık 2001'de tamamlanmıştır. Buradan Avrupa hattı ile birleştirilerek, farklı pazarlara ulaştırılması öngörülmektedir.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Pamir, “Kafkasya'daki Enerji Kaynaklarının Arz Güvenliği ve Kafkasya Siyasetine Etkileri”, s.48-53.

Azerbaycan petrollerinin Odessa-Brodi petrol boru hattıyla Avrupa'ya nakli konusu 2001 yılında da Ukrayna tarafından gündeme getirilmiştir. Moldova ise Odessa-Brody hattını Romanya'nın Köstence limanına kadar uzatmayı önermiştir.

Tablo 13
Odesa-Brody Hattı

Güzergâh	Ukrayna-Polonya
Mesafe	Mevcut 674 km, Brody'ye uzatılması için 500 km ek
Kapasite	Yıllık 15 milyon ton
Tahmini Maliyet	Mevcut hat için 500 milyon Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	n/a

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Şekil-11: Hazar Bölgesine Bağlı Mevcut ve Yapılmakta Olan Petrol Boru Hatları
Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.2 Doğalgaz Boru Hatları

2.3.2.2.1 Orta Asya Merkezi Hattı

Orta Asya'nın en önemli arter hattı olan bu hat dört ana boru hattından -SATS-1, 2, 4 ve 5- oluşmaktadır. İlk hat SATS-1 1967 yılında, sonrasında SATS-2 1969, SATS-3 ve 4 1972'de ve SATS-5 1985 yılında inşa edilmiştir.¹⁷¹ Tüm hatların kapasitelerinin yükseltilmesi için yeniden revize edilmesi gerekmektedir. Hattın modernizasyonu ve kapasite yükseltilmesi konusunda projelendirme çalışmasını Rusya'nın doğalgaz çalışmalarını tekelinde bulunduran Gazprom şirketi tarafından üstlenilmiştir. Bu kapsamda Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan devlet başkanları arasında 2007 yılında Orta Asya Gaz Transferinin Geliştirilmesi deklarasyonu imzalanmıştır. Yıllık 90 milyar metreküp doğalgaz kapasitesine ulaşması hedeflenen hat 2009-2010 yılları arasında bitirilmesi hedeflenmekle birlikte kesin bir tarih verilmemiştir.¹⁷²

Tablo 14

Orta Asya Merkezi Hattı İyileştirme

Güzergah	Türkmenistan/Özbekistan- Kazakistan-Rusya
Kapasite	Mevcut yıllık 45-55 milyar metreküpten 90 milyar metreküpe yükseltilmesi
Tahmini Maliyet	n/a

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.2.2 Hazar Kıyı Hattı

Mayıs 2007 yılında Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan başbakanları arasında Hazar Kıyı Hattı inşası konusunda deklarasyon imzalanmıştır. Projenin amacı batı Türkmenistan'daki doğalgazı Kazakistan üzerinden kuzeye doğru giden Orta Asya Merkezi Hattına bağlanmasıdır. Yıllık 20 milyar metreküp doğalgaz transfer

¹⁷¹ Nazim Cafersoy. “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, **Stratejik Analiz**, Cilt:1 Sayı:8, Ankara, s.50.

¹⁷² IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s. 34.

kapasitesine sahip olması planlanan hattın 2010-2011 yılları arasında tamamlanması hedeflenmektedir. Proje Türkmengaz, KazMunaiGaz ve Gazprom tarafından yürütülmektedir.¹⁷³

Tablo 15

Hazar Kıyı Hattı

Güzergâh	Türkmenistan-Kazakistan-Rusya
Uzunluk	1.700 km (500 km Türkmenistan, 1.200km Kazakistan)
Kapasite	Yıllık 20 milyar metreküp
Tahmini Maliyet	n/a
Tahmini Bitiş Tarihi	2010-2011

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.2.3 Türkmenistan- Özbekistan- Kazakistan- Çin Hattı

Nisan 2006 yılında Türkmenistan ve Çin arasında doğalgaz işbirliği konusunda mutabakat imzalanmıştır. Hattın Türkmenistan topraklarındaki inşası (188 km) Rus Stroitransgaz firması tarafından Ağustos 2007 yılında tamamlanmıştır. Nisan 2007 yılında Çin ve Özbekistan hattın devamı olan boru hattının (530 km) inşasına Haziran 2008 yılında başlatılması konusunun anlaşma imzalanmıştır. Yine hattın Kazakistan topraklarından geçecek bölümü (yaklaşık 1.300 km) inşasına Temmuz 2008 yılında başlanmıştır.¹⁷⁴

Çin sınırına kadar yaklaşık 2 bin km uzunluğu bulunan Türkmen-Çin doğal gaz boru hattının sınırdan sonra 4 bin 860 km'si ise Çin topraklarından geçecek. Türkmenistan'ı Çin'e bağlayacak olan boru hattında yılda 30 ile 40 milyar metreküp arasında değişen miktarlarda doğalgaz sevkiyatı yapılması hedeflenmektedir. Hattın

¹⁷³ IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s.34.

¹⁷⁴ Ibid, s.34.

Çin sınırına kadar olan kısmın inşası 2009 yılı sonu itibari ile bitirilmesi ve 2010 başı itibariyle faaliyete geçmesi hedeflenmektedir.

Tablo 16

Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin Hattı

Güzergah	Türkmenistan-Özbekistan- Kazakistan-Çin
Uzunluk	2.000 km (Çin Sınırına kadar olan mesafe)
Kapasite	Yıllık 30-40 milyar metreküp
Tahmini Maliyet	14 milyar Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	2009

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.2.4 Türkmenistan- Afganistan- Pakistan- Hindistan Hattı(TAPI)

2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesi sonrası Türkmenistan’ın güneyinden oluşturulacak hatla Afganistan üzerinden Pakistan’a doğalgazın taşınması konusunda proje geliştirilmiştir. Mayıs 2002’de Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında enerji işbirliği geliştirme konusunda üç ülkenin enerji bakanlarını bir araya gelerek komite oluşturulmuştur. Asya Kalkınma Bankası (AKB) projenin teknik ve finansal açıdan destek sağlayıcısı olarak proje partneri olmuştur. Projenin ekonomik fizibilite çalışmaları AKB tarafından yapıp 2003 yılında tamamlanmıştır.¹⁷⁵

Projenin ilk fizibilite çalışmasında bütçenin 3,3 milyar ABD Doları olarak hesaplanırken; 2008 yılında bu rakamın 7,6 milyar ABD Doları civarında olacağı açıklanmıştır. Maliyetin artışında ayrıca hattın güvenlik konusunda riskin minimuma indirilmesi konusundaki çalışmaların etkisi olmuştur. Ayrıca Nisan 2008’de Hindistan’da bu projeye katılmıştır. Bu kapsamda hat Türkmenistan’dan Afganistan-

¹⁷⁵ IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s. 36.

Pakistan ve oradan da Hindistan'a uzanmaktadır. Hattın inşasına 2010 yılında başlanıp, 2015 yılında tamamlanması öngörülmektedir.

Tablo 17

Türkmenistan- Afganistan- Pakistan- Hindistan Hattı (TAPI)

Güzergah	Türkmenistan- Afganistan- Pakistan- Hindistan
Mesafe	1.680 km
Kapasite	Yıllık 30 milyar metreküp
Tahmini Maliyet	7.6 milyar ABD Doları
Tahmini Bitiş Tarihi	Belirsiz

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.2.5 Trans-Hazar Hattı

Hazar bölgesi enerji kaynaklarını Türkiye'ye ve Avrupa'ya aktarılmasını öngören projelerden bir diğeri Trans Hazar Hattı projesidir. Türkmen doğal gazının Hazar'dan Azerbaycan'a ulaştırılması ve oradan da Türkiye'ye getirilmesi hedeflenmiştir. Bu yöndeki çalışmalar 1991 yılı sonu itibariyle başlatılmıştır. Mayıs 1999'da, yıllık 30 milyar metreküp Türkmen gazının 30 yıllığına Türkiye'ye satılması konusunda Türkiye ve Türkmenistan arasında anlaşma imzalamıştır.¹⁷⁶

Bu konuda, bir yandan Rusya'nın Orta Asya hidrokarbon kaynaklarını kendi tekeline alma isteği ve bu yönde bölge kaynaklarının uluslar arası piyasaya açılmasında yalnızca Rusya üzerinden gerçekleşmesine yönelik girişimleri ve bu çerçevede İran'ın bu politikalar doğrultusunda Rusya'yı desteklemesi diğer taraftan doğalgaz ithal eden ülkelerin (Türkiye-AB) özellikle enerji arz güvenliğini sağlayabilme açısından Rusya güzergâhı dışında başka bir hattın devreye girmesi ve bu doğrultuda izledikleri politikalar bölgede rekabeti tırmandırmaktadır.

¹⁷⁶ IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, s. 64.

Tablo 18

Trans Hazar Hattı

Güzergâh	Türkmenistan- Kazakistan- Azerbaycan
----------	--------------------------------------

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Hazarın statüsü konusunda bölge ülkelerin henüz ortak bir mutabakata varamamış olmaları nedeniyle projenin uygulamaya geçmesi konusunda engel oluşturmuştur. Özellikle Rusya ve İran projenin hayata geçirilmesi noktasında statü problemini öne atmıştır.

2006-2009 yılları içerisinde Türkmenistan ve Rusya yılda yaklaşık 50 milyar metreküp doğalgaz satım taahhüdünde bulunmuştur. Türkmenistan’ın İran’a da doğalgaz ihraç ettiği göz önünde bulundurulduğunda Rusya ve İran’ın, Trans Hazar projesine karşı işbirliği içerisinde karşı söylemde bulunmalarının nedeni açıktır.

2.3.2.2.6 Güney Kafkasya Hattının Genişletilmesi

Bu projenin başlıca amacı, Şahdeniz sahasında üretilen doğalgazın Türkiye ve dünya piyasasına transferidir. Uzunluğu toplam 970 km olan boru hattı BTC hattına paralel olarak inşa edilmiştir. İnşasına 2004 yılında başlanan hat 2006 yılı sonunda tamamlanmıştır. Şahdeniz gazı ilk kez Mart 2007 yılında hatta verilmiştir.

Erzurum’a ulaşan gaz, Türkiye’nin dâhili boru hatları kanalıyla ülkenin batısına, oradan da Orta ve Güney Avrupa’ya ulaştırılması hedeflenmektedir. Gelecek dönemde Kazakistan ve Türkmenistan’da BTE (GKP) projesine katılarak kendi doğalgazlarını bu hat üzerinden Avrupa pazarına ulaştırması amaçlanmaktadır.

Tablo 19

Güney Kafkasya Hattının Genişletilmesi

Güzergah	Azerbaycan- Gürcistan- Türkiye
Mesafe	692 km (Gürcistan'dan Türkiye sınırına) toplam 970 km
Kapasite	Mevcut yıllık 7.8 milyar metreküp kapasitenin 20 milyar metreküpe yükseltilmesi
Tahmini Bitiş Tarihi	2012

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye hükümetleri arasında Şahdeniz sahasından çıkarılan gazın yılda 6,6 milyar metreküp olmak üzere 15 yıllığına doğalgaz alım satım anlaşması imzalanmıştır.¹⁷⁷

Güney Kafkasya hattının genişletilmesi çalışmaları 2008 yılında başlatılmış; kapasitenin 20 milyar metreküpe çıkartılması çalışmasının 2012 yılına kadar tamamlanması hedeflenmektedir.

2.3.2.2.7 Beyaz Akım

Beyaz Akım Projesi, Hazar gazının Karadeniz üzerinden Gürcistan'dan Romanya'ya -ya doğrudan ya da Ukrayna üzerinden- getirilmesini amaçlamaktadır. Gürcistan-Ukrayna-Avrupa Birliği (GUEU) olarak da bilinen proje Rusya ve Türkiye sınırları dışından geçme özelliği ile Avrupa'ya alternatif bir hat olma niteliğindedir. Yıllık 8 milyar metreküp kapasiteye sahip olan proje kapasitesinin 2 milyar metreküpe yükseltilmesi öngörülmektedir.

¹⁷⁷ BOTAŞ – (t.y.) <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/azerbaycan.asp> [24 Nisan 2009].

Tablo 20

Beyaz Akım

Güzergah	Gürcistan- Ukrayna- Romanya (hattın direkt Gürcistan-Romanya olarak inşası alternatifler arasındadır.)
Mesafe	1.355 km (direkt hattın olması durumunda 1.235 km)
Kapasite	İlk aşama için öngörülen yıllık 8 milyar metreküp; 32 milyar metreküpe yükseltilmesi hedefler arasında.
Tahmini Maliyet	İlk aşama için öngörülen 3.8 milyar Avro

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

2.3.2.2.8 Nabucco

Nabucco Projesi, Hazar ve Orta Doğu doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa marketlerine ulaştırılması projesidir. 2013 yılında faaliyete geçmesi hedeflenen boru hattının tam kapasiteye ulaşması ile yıllık 31 milyar metreküp doğalgazın taşınması hedeflenmektedir.

Tablo 21

Nabucco Hattı

Güzergâh	Türkiye- Bulgaristan- Romanya- Macaristan- Avusturya
Mesafe	3.300 km
Kapasite	Öncelikli olarak yıllık 8 milyar metreküplük kapasitenin sonrasında 31 milyar metreküpe yükseltilmesi amaçlanmaktadır.
Tahmini Maliyet	7.9 milyar Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	2013 (öncelikli uygun görülen kapasite için)

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Proje, Norveç, LNG ve Rusya dışından “Dördüncü Arter” olarak Avrupa’nın gelecekte artacak olan doğalgaz ihtiyacını karşılamak amacıyla tasarlanmıştır. Proje için

ilk görüşmeler 2002 yılında Avusturya OMV ve Türkiye BOTAŞ arasında başlamıştır.¹⁷⁸ Rusya ve Ukrayna arasında çıkan gaz krizlerinin Avrupa'ya yarattığı kesinti nedeniyle Nabucco projesi, Avrupa'ya kaynak çeşitliliğini sağlaması ile önemini arttırmıştır.

2002 yılında Türkiye, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Avusturya'nın doğalgaz şirketleri arasında işbirliği anlaşması imzalandı. 2006 yılında Alman RWE şirketi Nabucco Projesi'ne katıldı. 3.300 km'lik hattın 2 bin km'si Türkiye'den geçecek olan hattın ilk bölümünün inşaatına 2010 yılında başlanması hedeflenmektedir. Hattın yatırım maliyeti 7,9 milyar Avro tutarındadır.

Rusya kendi Mavi Akım boru hattını Türkiye'den aynı güzergah boyunca uzatarak Bulgaristan ve Romanya yoluyla Macaristan'a ulaştırmak ve Macaristan'ı Gazprom'un Orta Avrupa'nın diğer ülkelerine de girebileceği şekilde istasyon haline getirmek istemektedir.¹⁷⁹

2.3.2.2.9 Yunanistan-İtalya Bağlantısı

Türkiye-Yunanistan-İtalya Bağlantısı (TGII) doğalgaz projesi ile gazın Türkiye'den Yunanistan'a ve oradan da İtalya'ya getirilmesi amaçlanmaktadır. 2003 yılında Türkiye ve Yunanistan ilk aşama için proje kontratı imzalandı ve 2005 yılında Yunanistan ve İtalya kendi aralarında anlaşma imzaladılar. 2007 yılında, her üç ülke arasında, TGII projesi yasal çerçevesi konusunda mutabakatı onayladılar.

---

¹⁷⁸ Anses Haber Ajansı (t.y.) <http://www.ansesnet.com> [13 Şubat 2009].

¹⁷⁹ Vladimir Socor, "Hungary and the Nabucco Project: Time to End the Ambiguity", 17 Ocak 2009, http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371807 [23 Mart 2009].

Tablo 22

Yunanistan- İtalya Bağlantısı

(Türkiye-Yunanistan-İtalya Hattı projesinin ikinci aşaması)

Güzergâh	Yunanistan – İtalya
Mesafe	600km karadan, 205 km denizden (toplam 805 km)
Kapasite	Toplam yıllık 11 milyar metreküp
Tahmini Maliyet	0.6 milyar Avro kara hattı, 0,3 milyar Avro deniz hattı
Tahmini Bitiş Tarihi	2012

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Boru hattının ilk aşaması olan Türkiye- Yunanistan hattı bağlantısının resmi açılışı Kasım 2007 yılında her iki ülkenin başbakanlarının katılımı ile gerçekleşmiştir. Bağlantı hattının uzunluğu 296 km (211 km’si Türkiye sınırları içerisinde) ve Türkiye Karacabey’den Yunanistan Komotini’ye uzanmaktadır. Projenin 200 milyon Avroluk maliyeti Türkiye BOTAŞ, DEPA ve AB tarafından fon karşılanmıştır.

Projenin ikinci aşaması olan Yunanistan- İtalya Bağlantısının mesafesi toplam 805 km’dir. Yunan topraklarında yaklaşık 600 km giden hattın inşaatı Yunan TSO (DESFA) firması tarafından yapılırken; hattın 205 km’si Adriyatik Denizi üzerinden İtalya’nın ikinci büyük enerji şirketi olan Edison ve DEPA firmaları arasında yarı yarıya ortaklıkla inşaatı gerçekleştirilmektedir. Adriyatik Denizi’nden geçen hat aynı zamanda “Paseidon” hattı olarak da bilinmektedir. Projenin ikinci aşaması ise 2012 yılında tamamlanması ve hattın yıllık 8 milyar metreküp kapasite ile çalışması hedeflenmektedir.

2.3.2.2.10 Trans-Adriyatik Hattı

Trans- Adriyatik Boru Hattı (TAP) projesi İsveç EGL (Swiss Elektrizitats-Gesellschaft Laufenburg) ve Norveç Statoil Hydro firmaları önderliğinde başlatılmıştır.

TAP Kuzey Avrupa ve Güney İtalya arasında bir hat oluşturmakta. Projenin 2012 yılında tamamen bitirilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 23

Trans-Adriyatik Hattı

Güzergah	Yunanistan- Arnavutluk- İtalya
Mesafe	385 km karadan, 115 km denizden
Kapasite	Mevcut 10 milyar metreküplük kapasitenin yıllık 20 milyar metreküpe yükseltilmesi
Tahmini Maliyet	1.5 milyar Avro
Tahmini Bitiş Tarihi	2012

Kaynak: IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.

Projenin bazı çözümsüz sorunları mevcuttur. Bunlardan en önemlisi hattın, gaz sağlayıcı ihracatçı bölgelerden uzak olmasıdır. Mart 2008 yılında yalnızca Ulusal İran Gazı İhracatçı Firması 25 yıllığına yıllık 5,5 milyar metreküplük doğalgaz akışının sağlanmasına yönelik bir kontrat imzalamıştır. Bu noktada kaynak İran-Türkiye hattı ile bu hatta transfer edilecek. Bir başka alternatif ise yine Türkiye üzerinden gerçekleştirilecek Rusya'nın Mavi Akım Projesi'dir.

Şekil-12: Hazar Bölgesine Bağlı Mevcut ve Yapılmakta Olan Doğalgaz Boru Hatları
 IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, Directorate of Global Energy Dialogue, 2008.
 Kaynak:

3 BÖLÜM: DIŞ GÜÇLERİN HAZAR HAVZASI ENERJİ STRATEJİLERİ

3.1 Rusya Federasyonu

Soğuk Savaş sonrası, ABD'nin kritik kaynakların ve ticaret yollarının korunmasına yönelik önemini dış politikaya yansıtmasına paralel olarak Rusya da Orta Asya'nın yeni bağımsız devletlerini etkilemek için sıkça ABD ile rekabet ederek, Hazar bölgesindeki etkisini devam ettirmektedir.¹⁸⁰

Öte yandan, petrol ve doğalgaz ağırlıklı enerji kaynaklarının satışından sağlanan gelir Rusya'nın GSMH' sinin yüzde 25'ini, ihracat gelirlerinin ve bütçesinin de yarısını oluşturmaktadır.¹⁸¹ Bugün Rusya, dünyanın sahip olduğu kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 6'sına sahiptir. Üretim konusunda ise Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır. Bu çerçevede, dünya petrol üretiminin yaklaşık yüzde 12'sini gerçekleştiren Rusya iç tüketimde kullandığı üçte birini- ki bu Rusya'yı dünyanın 5. büyük petrol tüketicisi yapmaktadır- dışında kalan petrolü ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkelerine satmaktadır.¹⁸²

Doğalgaz'da ise dünyanın kanıtlanmış en büyük doğalgaz rezervleri Rusya'nın elinde bulunmaktadır. Bu çerçevede, 2.000–2.300 trilyon metreküp civarındaki bu rezervler dünya toplamının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Dünya doğalgaz toplam üretiminin yüzde 22'si Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Öte yandan, Rusya, yüzde 16'lık tüketim oranıyla ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük tüketicisi olarak dikkat çekmektedir, ancak tüketiminden sonra elinde kalan miktarla dahi en önemli doğalgaz satıcısı konumuna gelmektedir.

Dünyadaki ikinci büyük doğalgaz rezervleri ise İran'ın elinde bulunmasına rağmen, sahip olduğu rezervler Rusya'nın ancak yarısına ulaşabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası alanda karşı karşıya bulunduğu sıkıntılı durum İran'ı bu kaynağı etkin bir

---

¹⁸⁰ Ariel Cohen, "The New Great Game", (t.y.) <http://ourworld.compuserve.com> [27 Mart 2009].

¹⁸¹ Mitat Çelikpala, "Rus Enerji Stratejisi", **Stratejik Analiz**, Cilt 8, Sayı 84, Şubat 2008, s.55.

¹⁸² BP, a.g.e., s.7.

biçimde kullanabilme konusunda kısıtlarken, Rusya'yı daha da ağırlıklı bir konuma taşımaktadır.¹⁸³

SSCB'nin çöküşü ile toprak kaybına uğrayan Rusya Federasyonu, Nisan 1993'de ilan edilen *Yakın Çevre Doktrini* ile bölgede tekrar eski etkinliğini koruma girişimlerine başlamıştır. Temelinde, Rusya'nın eski Sovyetler Birliği toprakları genelinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu belirten bu doktrinde güvenlik ve siyasi amaçların öne çıktığı ve gerekli yerlerde Rus askeri gücünün baskı aracı olarak kullanılacağı öne çıkmakta, Rus dış politikasında askeri ve sert politika yanlısı dışışleri çevrelerinin anlayışı hâkimdir.¹⁸⁴

Putin'in iktidara gelmesi sonrasında güvenlik ve dış politika doktrininde ekonomik çıkarla öncelik verilmesi hedefinin belirtilmesi Rus dış politikasında pragmatik anlayışa sahip enerji lobisi avantaja geçmiştir.

Rus dış politikası Putin'in Devlet Başkanı seçilmesi ile yeni bir anlam kazanmış ve araç değişikliğini de getirmiştir. Rus dış politikasındaki bu yeni anlam, 10 Ocak 2000'de Devlet Başkanı Putin'in onayladığı yeni *Ulusal Güvenlik Doktrini* ve 10 Temmuz 2000'de açıklanan *Dış Politika Doktrini* ile ortaya konulmuştur.¹⁸⁵

SSCB'nin çöküşü sonrası serbest ekonomiye dönüşüm sürecinde zor günler yaşayan Rusya, ihracat gelirlerinin % 45'ini ve devlet bütçesinin % 40'ına yakın bir oranı enerji sektörü tarafından karşılamaktadır. Ekonomik etkinliğinin farkında olan Rusya Enerji Bakanı ve diğer enerji firmaları devlet karar verme mekanizmasında, özellikle uluslararası boyuttaki enerji projeleri kapsamında, dış politika alanında etkin rol alma çabasındadırlar.¹⁸⁶

Rusya'daki enerji sektörünün bir güç olarak dış politikada yer almasını daha açık şekilde belirtmek için Rusya'daki enerji sektörü kurumlarına kısaca değinilmesi gerekirse: enerji sektöründe devletin en önemli temsilcisi Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığıdır. Diğer kurumlar, 1992 yılında kurulan RAO Rusya'nın elektrik enerjisi

---

¹⁸³ Ibid. s.9.

¹⁸⁴ Pamir, "Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı," s.244.

¹⁸⁵ Cafersoy, "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", s.52.

¹⁸⁶ Ibid., s. 55.

dağıtımında tekel kurum ve hisselerinin % 52,5'i doğrudan devlete aittir. 1993 yılında kurulan Gazprom Rusya gaz üretiminin % 94'ünü üstlenmekte ve devlet, şirket hisselerinin % 38,37'sine sahiptir.¹⁸⁷ Petrol alanında ise Lukoil, Surgutneft, Yukos, Tumen Oil (TNK), Sidanco, Sibneft, Slavneft, Onako, Komitek ve Rosneft gibi toplam 13 şirket faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁸⁸

21 Nisan 2000 yılında hazırlanan Rusya Federasyonu Askeri Doktrininde, “bölgesel denizlerde ve Rusya Federasyonu’nun deniz aşırı ekonomi kuşağında ekonomik aktivitenin güvenliği ve Rusya federasyonu ulusal çıkarlarının korunmasına yönelik konular da Rus silahlı kuvvetlerinin görevlerine dâhil edilmiştir.¹⁸⁹ Hazar Havzası’nda etkin olma ekonomik açıdan -Rus ekonomisinin ağırlıklı olarak enerji ihracatına dayalı olduğu düşünülürse- Rusya için hayati bir önem taşımaktadır.

Rusya küresel petrol stratejilerinde, tarihsel perspektiften gelen avantajlarla ve bununla birlikte sahip olduğu rezervlerle birlikte coğrafi açıdan komşu bölgelerdeki geçmişten gelen bağlarını en iyi şekilde kullanma amacını taşımaktadır. Rusya’nın hem politikalarında hem de stratejilerinde ortak amacının, Orta Asya ve Hazar Havzası’nda bulunan petrol ve doğalgaza ayrıcalıklı erişebilmenin yanında, bölgenin ekonomik ve politik kontrolünü yeniden kazanmak olduğunu söylemek mümkündür.

Vladimir Putin Devlet Başkanlığına geldiğinde bölgeye yönelik uzun vadeli bir strateji geliştirmiştir. Bu stratejiye göre Batılı devletlerin finansal desteği ile kötü durumda olan ekonominin atlatılması ancak bunu gerçekleştirirken de tam anlamıyla serbest ekonomiye geçmeden devlet kontrolünün devam ettiği bir ekonomik sistem içinde Batı ile ekonomik ve ticari ilişkilerin artırılması hedeflenmektedir.¹⁹⁰ Ancak tüm bu hedefler kapsamında ABD’nin bölge üzerinde empoze etmeye çalıştığı yeni düzenin kabul edilemez olduğunu her politik söylemde dile getirmektedir.

---

¹⁸⁷ Necdet Pamir, “Orta Asya- Kafkaslarda Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları”, Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin (der.), **Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, s. 482.

¹⁸⁸ Ibid, s. 484.

¹⁸⁹ Mustafa Aydın, “Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği ve Güvenlik:1989-2003”, Ertan Efeğil, Pınar Akçalı ve Elif Hatun Kılıçbeyli(der.), **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği**, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004, s.47.

¹⁹⁰ Pamir, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, s. 246.

Putin bir yandan Batılı devletler ve uluslararası finans kuruluşları ile ticari ilişkilerini geliştirerek devlet kontrolünün devam ettiği “liberal ekonomi anlayışını” kendi ülkesine yerleştirirken; diğer yandan eski Sovyet Birliğini canlandıracak diğer devletlerle BDT çatısı altında entegrasyonu sağlayarak ABD’nin bölgedeki etkinliğini bertaraf edecek girişimlere ağırlık vermiştir.

İç politika konusunda öncelikli olarak Çeçenistan üzerinde tam hâkimiyet kurmaya çalışan Rusya, bu sayede Çeçenistan ile aynı konumda olan ondokuz Cumhuriyet’in de harekete geçmesini engellemeyi hedeflemektedir. Çeçenistan ile birlikte ondokuz Cumhuriyetin ayrılması durumunda topraklarının % 28’ini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Rusya’nın yeniden dağılması ve dolayısıyla toprak açısından ülkenin daha kuzeye çekilmesi anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Bu durumda Rusya, Hazar Havzası’ndan tümüyle uzaklaşmış; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan üzerindeki Rus baskısından kurtularak Batı’yla ilişkilerinin gelişmesi konumunda imkân bulacaktır. Aynı zamanda Batılı petrol şirketleri Hazar Havzasında daha rahat hareket sahası bulabileceklerdir.

Rusya’nın Orta Asya üzerindeki tek taraflı hâkimiyeti 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Sovyet dönemi boyunca dış dünyaya kapalı olan Orta Asya ve Kafkas bölgesi, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra zengin doğal kaynakları nedeniyle kısa süre içerisinde uluslararası toplumun ilgi odağı haline gelmiş ve yeni bir rekabet ortamı oluşmuştur.

19. yüzyıl boyunca Rusya ve İngiltere arasında Türkistan üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi, dünya siyasi tarihinde “Büyük Oyun” olarak nitelendirilmiştir.¹⁹² Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bölgede özellikle Rusya-ABD arasında başlayan ve halen devam etmekte olan bu yeni rekabet “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırılmıştır.

Moskova’nın 1990’lar boyunca Güney Kafkasya’ya yönelik politikasının ana eksenini, kaybetmiş olduğu eski “büyük güç” statüsünü yeniden kazanmaktır. Bu çerçevede eski SSCB coğrafyası “yakın çevre” olarak değerlendirilmiş ve Rus etki alanı olarak sayılmıştır. Söz konusu coğrafyada yeniden hâkimiyet tesis etmek için Rusya iki

---

¹⁹¹Efegil, a.g.m., s.198.

¹⁹²Firat Purtaş, a.g.e., s.163.

yönlü politika uygulanmıştır.¹⁹³ Birinci boyutu, “kontrollü istikrarsızlık” olarak adlandırılabilir gerginlikleri tırmandırma, ülkelerde kendine bağlı “cepler” oluşturma ve ayrılıkçı hareketleri destekleme politikasıdır.¹⁹⁴ Bağımsızlıklarını yeni kazanan Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin temel sorunlarından birisi ülke güvenliğinin sağlanmasıydı. Böylece Rusya, bu durumdan yararlanarak bu ülkelerin kendine bağlı kalmasını ve buna paralel Batı’nın bu coğrafyada nüfuz edinmesini engellemeye çalışmıştır. İkinci boyutta, eski Sovyet cumhuriyetlerini kendi etrafında birleştirmek için ikili ve çok taraflı oluşumlara gitmesi vardır.

1995 sonrası Rus siyasi hayatında etkili konuma gelen milliyetçi ve komünist gruplar, kendilerini hazar Bölgesi dışında tutmayı hedefleyen ABD’nin bölge politikasının farkındadır. Onların hedeflerine göre Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çatısı altında Orta Asya ve Kafkas devletlerini kendi hegemonyası altında yeniden bir araya getirmeli ve karşı devletler karşısında yer almalıdır.¹⁹⁵ Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kolektif Güvenlik Örgütü, yeni bağımsız cumhuriyetlerin dış sınırlarının Rus askerlerince korunması, bu cumhuriyetlerde askeri üsler bulundurulması, ulaşım ve iletişim Rusya üzerinden sağlanması bu politikanın temel araçları olmuştur. Sovyet sonrası bölgede kurulan birçok devlet Rusya’nın nüfuz alanına girmek için kendilerine ortaklar aramışlardır. Bu konuda özellikle Azerbaycan Batılı şirketlerle yapmış olduğu anlaşmalar ve diğer ülkeler ile geliştirmiş olduğu ilişkiler ile dış dünyaya daha rahat açılmıştır. Bir diğer örnek olarak da Gürcistan, Özbekistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’nın oluşturduğu ve ülkelerin İngilizce olarak baş harflerinden oluşan GUUAM, BDT içinde Rusya karşısında bir oluşum olarak algılanmaktadır.¹⁹⁶

BTD üyelerini Moskova’da bir araya getirmiş ve Rusya’nın Başkanlığında daha kurumsallaşmış bir yapı oluşturmaya çalışmıştır. Orta Asya devletlerine kendine bağlayabilmek için Rusya, petrol ve doğalgaz kaynaklarını siyasi etki aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Trans Hazar projesinin yavaşlaması nedeniyle Rusya, bir

---

¹⁹³ Deniz Kutluk, **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul: Tüdev Yayınları, No:16, 2003, s. 48.

¹⁹⁴ Kamil Ağacan, “Karadeniz’e Kafkasya’dan Bakma”, **Avrasya Doyası**, Ankara: Cilt 13, Sayı 1, 2007, s. 206.

¹⁹⁵ Efeğil, a.g.m s. 196.

¹⁹⁶ Gökçe, a.g.m., s.198.

yandan Mavi Akım projesine ağırlık vermiş, diğer yandan da Türkmenistan ile yıllık 50 milyar metreküp doğalgaz alımı konusunda anlaşmayla bölge kaynaklarını kendi topraklarından pazara sunulmasını hedeflemiştir.¹⁹⁷

Öte yandan, Rusya'nın Hazar bölgesine yönelik nüfusunun kırılmasına yol açan önemli projelerden biri Azerbaycan doğal kaynaklarının Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatları ile uluslararası piyasalara taşınmasıdır. Bu projeler Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının yapılmasına karar verilmesiyle pekiştirilmiştir.¹⁹⁸ Böylece Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerinin kendi etrafında kenetlenmesini öngören "yakın çevre" politikası büyük oranda çökmesine neden olmuştur. Buna karşılık Rusya, Bakü-Novorossiysk boru hattını Çeçenistan topraklarının dışından geçecek şekilde yeniden inşa ederek Azerbaycan'a petrolünün güvenli bir şekilde ihraç edebileceği yeni bir güzergâh sunmuştur. Diğer taraftan da Hazar Boru Hattı Konsorsiyum'u ile Kazakistan petrolünü Astrakhan üzerinden Karadeniz'e ulaştırma imkânı sağlamıştır.¹⁹⁹

Kazak petrollerinin Karadeniz'deki Rus Novorossiysk Limanı ile uluslararası piyasaya taşınmasını sağlayan Rusya; Kazakistan topraklarında büyük oranda Rus nüfusunun olmasını değerlendirmiş, Hazar'ın statü konusunda öncelikli olarak Kazakistan ile anlaşma yoluna giderek Kazakistan ile yakın ilişkiler kurmayı hedeflemiştir.

Rusya BDT dışında ayrıca Şanghay İşbirliği Örgütü gibi farklı çok uluslu oluşumlar ile bölgedeki nüfusunu korumaya çalışmaktadır. 26 Nisan 1996 tarihinde Rusya, Kazakistan, Çin, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla oluşturulan forum özellikle 11 Eylül 2001 olayları sonrasında bölgesel güvenlik politikalarını ve ekonomik işbirliği hedefi doğrultusunda kapsamlı bir örgüt haline gelmiştir.²⁰⁰

Öte yandan Avrupa'nın birincil enerji teminini sağlayan Rusya Federasyonu son 30 yıl boyunca petrol ve son dönemlerde de doğal gaz açısından Avrupa için her ne

---

¹⁹⁷ Kanbolat ve Pala, a.g.m., s.18.

¹⁹⁸ Ağacan, a.g.m., s. 206-210.

¹⁹⁹ Ariel Cohen, "The Dragon Looks West", (t.y.) www.heritage.org, [14.02.2009].

²⁰⁰ Sinan Ogan, "Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 4, Ankara, 2002, s. 145.

kadar güvenilir bir tedarikçi olmuş ise de, bu durumun önümüzdeki dönemde nasıl bir seyir izleyeceği merak konusudur. Hazar kaynaklarının uluslararası pazara açılması noktasında ön plana çıkan boru hatlarının nasıl ve hangi güzergâh üzerinden inşa edileceği konusu bile günümüz uluslararası politikasının en hararetli ve dikkat çeken tartışmaları arasındadır.

Rusya Avrupa açısından her geçen gün biraz daha otoriter ve anti-demokratik bir şekil alan Rus siyaset ve idaresinin güvenilirliği konusundaki kuşkular AB'nin son dönemde transit ülkeler üzerinden kaynakların pazara sunulması yönünde yeni projeler oluşturmaya yöneltmiştir.

Enerji arz güvenliğini sağlama konusunda kendini güvence altına almaya çalışan Avrupa ülkeleri güvenliğini sağlama açısından Hazar enerji kaynaklarına yöneltmiştir. Bu kapsamda kaynakların Rusya dışındaki güzergâhlarla taşınmasını planlayan Türkiye üzerinden NABUCCO Projesi yoluyla ya da son dönemlerde gündemde daha çok yer alan Karadeniz geçişli (Gürcistan- Ukrayna) bir boru hattıyla ulaştırılması hedeflenmektedir.²⁰¹

Genel hatlarıyla Rus Federasyonu'nun enerji açılımını değerlendirmek gerekirse; AB ile var olan ilişki ve ticaretin genişletilmesi yaklaşımı doğrultusunda, bir yandan yeni nakil hatları oluşturulurken, öte yandan da kalıcı işbirliği için AB'nin yeni enerji politikası oluşturma süreciyle uyumlu görüşmelere girişilmiştir. Ancak, özellikle ŞİÖ bünyesinde geliştirilen bölge işbirliği olanakları ile Rusya, mali yönden enerjiye bağımlı ihracatının yeni piyasalar kapsamında başta Asya-Pasifik ve Kuzeydoğu Asya pazarıyla büyütülmesi hedeflemektedir. Bu sayede enerji alanında yalnızca AB'ye bağımlı bir politik-ekonomik yaklaşımın önüne geçip pazar alanını genişletmeye yöneldiğini söylemek mümkündür. Tüm bu girişimlere paralel olarak Rusya, diğer küresel aktörlerin bölgedeki etkinliğini kırmak ve kendisini devre dışı bırakacak projeleri önlemeye yönelik bölge ülkeleri ile kaynak alımı konusunda anlaşmalar düzenlemektedir.

---

²⁰¹ Vladimir Socor, "Trans-Black Sea Pipeline can Bring Caspian Gas to Europe", 10 Mart 2009, [http://jamestown.org/edm\(article.php?article_id=2371712](http://jamestown.org/edm(article.php?article_id=2371712) [23 Nisan 2009].

3.2 Amerika Birleşik Devletleri

Petrol stratejilerinde ABD, özel bir konumda yer almaktadır. ABD stratejilerinde petrol çıkarlarının düzenlenmesi ve korunması, tarihsel bir öneme sahiptir. ABD dış politikası ile ABD petrol stratejileri ve çıkarları arasında, hedefler paralelinde ortak önemli ilişkiler mevcuttur. Yabancı petrol kaynaklarına ulaşabilme ve erişebilme, ABD için birçok kez ulusal güvenlik konusu olarak belirtilmekte ve aynı zamanda ABD dış politikasının öncelikli konularından birisini oluşturmaktadır.²⁰²

Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olmasına karşılık ABD, 1980'lerin ortalarından günümüze kadar geçen süreçte petrol çıkarlarını, giderek daha fazla tüketici ve ithalatçı olarak algılamakta ve buna yönelik olarak da ortak hedefler kapsamında stratejiler oluşturmaktadır.²⁰³

Tarihsel perspektif içerisinde kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; İkinci Dünya Savaşı döneminde askeri alanda da ön plana çıkan petrol, motorlu taşıt sayılarının artışıyla yaşamın her alanında kullanılması yaygınlaşmıştır. Bu durum petrol kaynaklarının tükenmesi durumunda alınması gereken tedbirler konusunda yeni sorular ortaya atılmıştır. ABD, 1945'ten sonra, dünya petrol üretiminin büyük kısmı Kuzey Amerika'dan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya geçmiş ve ihtiyacının büyük bir kısmını ithalata dayalı karşılamaya başlamıştır. Bu değişim 1945'ten 1970'lere kadar petrol fiyatlarının yavaş yavaş düşüşünü ve aynı oranda ABD petrol ithalatının kademeli olarak artışını beraberinde getirmiştir.²⁵⁸

ABD'de petrol tüketimi son 10 yılda % 18 oranında artmıştır. Günümüzde ise, dünyanın en çok petrol tüketen ülkesi olan ve dünya nüfusunun % 5'ine sahip olan ABD, günde 20,5 milyon varil ile dünya rezervlerinin % 25'ni tek başına tüketmektedir.²⁰⁴ Bu noktada ABD için petrol stratejilerinin güvenlik ve dış politikadaki yeri ne denli yüksek önem taşıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

---

²⁰² EIA- "Energy Information Administration, Minister of Energy of United States" <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/usa.html> [8 Nisan 2007].

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Ibid.

Yakın tarihte ABD Hükümetlerinin ortaya koymuş oldukları enerji ve bu kapsamda da petrol politikaları incelendiğinde; en temel hedefin petrol maliyetlerinin ve petrol fiyatlarının düşürülmesine yönelik stratejilerin ön plana çıktığı gözlenmektedir.

ABD petrol politikasının merkezi, gittikçe dünya petrol piyasasının istikrarı haline gelmiştir. ABD petrol stratejisinin amacı da farklı arz kaynaklarının rekabeti doğrultusunda, uygun fiyatlarda petrol piyasasının sabitlenmesini sağlamak iken; stratejinin yakın dönemdeki sonucunda birkaç üretici ülkeye, özellikle de Körfez üreticilerine daha fazla bağımlılık yaratmış olduğu gözlenmektedir.²⁰⁵ ABD'nin küresel petrol stratejilerinde Orta Doğu, daima en önemli merkez olarak görülmüştür. Bölgenin petrol ihraç ülkeleri ile kurulan ilişkiler, farklı boyutlarda gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur.

Ayrıca ABD, Orta Doğu'da yalnız değildir. Bölgede en az ABD kadar enerji faydası elde etmek isteyen diğer üçüncü ülkeler de yer almaktadır. Bu durum petrol ihracatçıları için artan bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Her ne kadar rekabetin petrolden doğan yeni piyasa pazarı ve silah sanayiden pay almak amacıyla ekonomik ölçekli olduğu değerlendirilse de en önemli husus ülkelerin kendi enerji arz güvenliğini sağlamaktır. ABD'nin Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ile yürüttüğü ilişkilerdeki derinlik her ne kadar ABD'yi bölgede diğer ülkelere karşı avantajlı kılsa da yine de bölgede AB ülkeleri (özellikle Almanya ve Fransa) ve bölgede etkinliğini sağlama da kararlı olan Çin ve Rusya Federasyonu'ndan kaynaklanan ciddi bir rekabet ortamı oluşmaktadır.²⁰⁶

1979 Devriminden sonra İran, Irak ve ABD için ortak düşman konumuna gelmiştir. İran'daki İslam Devrimi Irak için ideolojik bir tehdit yarattığı gibi aynı zamanda Irak'ın denizlere açılmasını etkileyecek bir sınır çatışması yaratmak için fırsat yaratmıştır.²⁰⁷ ABD için ise Körfez'deki konumuna ve petrol kaynaklarına yönelik politik bir tehdit oluşturmuştur. 1980 sonbaharında Irak'ın İran'a saldırısı, ABD'nin ekonomik ve politik çıkarlarına hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Devrimden

---

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Yergin, a.g.e., s.320.

²⁰⁷ Ibid, s.127

dolayı iç düzeni oluşturamamış İran, Irak'ın saldırısına karşı ayakta durabilmiş ve 8 yıl süren savaş sonunda da bölünmemiştir.

ABD'nin küresel petrol stratejilerinin devamı kapsamında; Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından Irak'ın yenilgiye uğratılmasının ardından, Orta Doğu petrol kaynaklarına yönelik başlıca tehlikeler ortadan kaldırıldığı öngörülmüştür. 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarları üzerindeki çok büyük bir tehdidi ortadan kaldırmış ve ABD'nin Irak'tan gelen tehdit ile daha kolay baş etmesine imkân sağlamıştır.

Özellikle 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye düzenlenen terör saldırıları sonrasında ABD'nin ortaya koyduğu Büyük Orta Doğu Projesi ve bu stratejiye ilk tepkinin Suudi Arabistan'dan gelmesi ile ABD'nin hava üslerini kullanmasına getirilen kısıtlamalar ABD'nin bölge politikanın sürdürülebilirliği konusunda yeni sorular oluşturmuştur. Suudi Arabistan'ın, ABD'nin Orta Doğu'daki politikalarında koşulsuz destekçisi olarak yer alması gittikçe zorlaşma sürecine girebilecektir.²⁰⁸ Sonuç olarak 11 Eylül saldırılarından sonra ABD ile Suudi Arabistan arasındaki petrol ilişkileri de değişmiştir. ABD'nin bölgedeki İsrail-Filistin sorununa yönelik tutumu, Irak'a müdahale sonrası ABD askerlerince insan haklarının çiğnenmesi ile aykırı yaşanan kargaşa ve Irak'ta hala tam anlamıyla düzenin oturtulamaması, İran'a yönelik olarak ABD'nin ortaya koyduğu sert tutumla birleştiğinde, bölge ülkelerinde ABD aykırı, ekonomik ve politik risk meydana getirmektedir.²⁰⁹

Orta Doğu Arap ülkeleri için, Körfez Savaşı'ndan bu yana bölgede var olan ABD gücü, rahatsız edici olmaya başlamıştır.²¹⁰ Ayrıca bölgede ABD hegemonyasının azalması durumunda olası petrol fiyatlarının yükselmesi durumunda özellikle Rusya ve İran için ekonomik açıdan avantaj sağlayacağını söylemek mümkündür. ABD petrol arzı güvenliği; ülke dışında özellikle Körfez ülkelerinde ve hatta ülkede fiyat esnek üretim kapasitesi içinde hazırda tutulan yedek petrol üretim kapasitesi, aynı zamanda

---

²⁰⁸ Pala, "20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol-Dolar", s. 213.

²⁰⁹ Ibid, s. 215.

²¹⁰ Yergin, a.g.e., s. 338.

petrol çıkarlarını savunmak amacıyla güçlendirilmiş askeri kapasiteyi de kapsamaktadır.²¹¹

11 Eylül 2001'den itibaren Orta Doğu'ya duyulan güvenin azalması ve 2000-2001 yıllarındaki yükselen petrol fiyatları²¹², ABD'nin Hazar Havzası ve Orta Asya petrolerine ilgisini arttırmıştır.

Tarihsel perspektifte Orta Doğu ve bununla birlikte Körfez Bölgesi'ne bağımlılığın günümüzde azaltılması amacıyla Orta Asya ve Hazar Havzası kaynaklarına yönelik olarak oluşturulan hem ekonomik hem de politik açılımlar, ABD'nin arz çeşitliliğinin artırılmasına yönelik stratejik bir yaklaşımdır.

ABD'nin dünya enerji kaynaklarının değerinin artması ya da değişmesi – Amerikan endüstrisi ve nakliye sistemleri için ek bir enerji kaynağı sağlamak- sadece ekonomik koşullarda değil, ayrıca başka yerlerdeki kaynak kesimini önlemeye yönelik güvenlik önlemi olarak da önemlidir. Bunun için “Batı Enerji Güvenliği”ni sağlamlaştırmada “Hazar enerji kaynaklarının” hızlı gelişimini sağlamak ABD politikası haline gelmiştir.²¹³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dönem ABD, bölge devletleri ile temkinli ilişkiler kurmayı ve bölgede faaliyet gösterecek petrol şirketlerinin çıkarlarını koruyacak dış politika izlemeyi tercih etmiştir.²¹⁴ ABD bu dönemde, bölge ülkelerini otoriter rejim ile yönetilmekle ve insan haklarını ihlal etmekle suçlamıştır.²¹⁵

Bu mesafeli politik dönem 1997 yılında ikinci Bill Clinton yönetimine kadar sürdürülmüştür. Hazar bölgesindeki Amerikan çıkarlarının stratejik doğası, ilk kez Kongre'ye sunulan Aralık 1997 raporunda Devlet Bakanı tarafından telaffuz edilmiştir.

216

---

²¹¹ABD, 1973 Arap ambargosundan sonra uygulamaya başlatma kararı aldığı Meksika Körfezi sahili altındaki tuz mağaralarında 1 aylık ihtiyacını karşılayabilecek yaklaşık 685 milyon varillik stratejik petrol rezervi de bulundurmaktadır. Bu miktarı 2006 sonunda 700 milyonun üzerine, daha sonraki dönemde 1 milyar varile çıkarmayı planlamaktadır. *Kaynak:* Bkz. BP, “Oil Section from BP Statistical Review of World Energy”, s.16-17.

²¹² Klare, a.g.e., s. 54.

²¹³ Ibid, s. 57.

²¹⁴ Efeğil., a.g.m., s.192-194.

²¹⁵ Ibid, s. 194.

²¹⁶ Klare, ,s. 5.

1 Ağustos 1997'de Başkan Clinton, beyaz Saray'da Azerbaycan Devlet başkanı Haydar Aliyev ile yaptığı toplantı sonrası yaptığı açıklamada;

“enerji talebinin giderek arttığı bir dünyada, ulusumuz enerji ihtiyacını tek bir bölgeye bağlı kalarak karşılayamayız. Biz sadece gelişmesi için Azerbaycan'a değil, ayrıca enerji ihtiyacımızı karşılamaya ve ulusumuzun güvenliğini güçlendirmeye de katkı sağlıyoruz...”²¹⁷

...ifadelerine yer vererek bölgenin ABD açısından ne derece önemli olduğunun altını tekrar çizmiştir. Böylece Clinton, Hazar enerji potansiyelini Amerikan ulusal güvenliğiyle birlikte ele alarak, böyle bir tutum için zemin hazırlamış oldu.

ABD, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında gelişen, petrol politikasının odağındaki bu yaklaşım, Orta Asya ve Hazar Havzası'ndaki rezerv bakımından zengin ve önemli role sahip olan, yeni devletlere yönelik ikili ilişkilere önem verilmesi gibi siyasi açılımlara yöneltmiştir.²¹⁸ Orta Doğu'daki ABD üstünlüğüne karşılık Rusya'nın, Hazar bölgesinde etkin politika açısından diğer ülkelere oranla avantajlı konumdadır. Ayrıca bölgede Avrupa ülkeleri ve Çin de varlığını oluşturma çabasıdadır.

Gelecek senaryolarında, petrol ve doğalgaz olmak üzere, rezerv bakımından zengin olan Hazar Havzası ve Orta Asya bölgesi, küresel rekabetin en önemli merkezleri arasında yer alacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bölgede bulunan ülkelerle -özellikle Sovyet dönemi sonrasında kurulan yeni ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan- kurulacak ekonomik ve siyasi ilişkiler, küresel rekabet ortamının temelini oluşturacaktır.

Günümüzde ABD, sadece bölgede petrol ve doğal gaz erişimde değil, aynı zamanda ticari ve politik konumda rekabet edilebilir bir güç olmayı amaçlamaktadır. ABD'nin bölgeye yönelik temel politikası; bölgenin petrol ve gaz ihracatçısı konumundaki ülkelerle İran arasında, İran'ın bir geçiş noktası olmasını sağlayacak bir anlaşmanın yapılmasını engellemeye yönelik olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren ABD, İran'ı başlıca bölgedeki rakiplerinden biri olarak görmüştür.²¹⁹ 1995'te

²¹⁷ www.peakoil.net/iwood2003/paper/KlarePaper.doc [22 Eylül 2009].

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ EIA-“Energy Information Administration, Iran Country Analysis Briefs”, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/iran.html> [17 Nisan 2008].

ABD hükümeti Azerbaycan petrol konsorsiyumuna İran'ın dâhil olmasını veto etmiş, ona karşılık İran'ın bölgedeki etkinliğini kıracak Rusya'nın bölge ülkeleri üzerinde üstünlüğünü sürdürebileceği projeleri kabul etmiştir. ABD'nin özellikle Azerbaycan ve Orta Asya petrolünün İran üzerinden Körfez'e ulaşmasını engelleyerek, Çin ve Hindistan ile İran arasında yapılacak ikili anlaşmalarda etkisinin ortadan kaldırılmaması amacını taşımakta ve bunu da petrol stratejisinin başka bir parçası olarak ortaya koymaktadır.²²⁰

Küresel petrol rekabetinde ABD; başta Azerbaycan olmak üzere Hazar Havzası ve Orta Asya'da rol oynamak için; petrol endüstrisi, teknolojisi, sermayesi ve ticaret fırsatları gibi aşılması güç araçlara sahip bulunmaktadır.²²¹

ABD özellikle çoklu boru hatlarına yönelik olarak ortaya koyduğu stratejilerini, bu bölgede uygulamakta ve aynı zamanda petrol şirketleri ile ele alınan projelerde üstünlüğü sağlamaya yönelik olarak hareket etmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler kapsamında; küresel petrol stratejilerinde ve rekabette, ABD'nin bölgedeki başlıca ve en önemli rakibi Rusya'dır. Bu noktada ABD, Rusya ile rekabeti çok da ön plana çıkarmayacak etkili bir strateji geliştirmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda ABD, Sovyet sonrası kurulan bölge devletlerinin demokratikleşme ve Pazar ekonomisine geçme süreçlerini hızlandıracak, petrolün Rus kontrolü olmaksızın farklı güzergâhlardan dünya piyasalarına serbestçe sunulması sağlanacaktır; inşası gerçekleştirilecek boru hatları ile devletlerarası ilişkilerin karşılıklı bağımlılık esasında geliştirilecek ve bu sayede bölge devletlerin batı ile entegrasyonu sağlanmış olacaktır.²²² Bu aynı zamanda ABD'nin Hazar Havzası'na yönelik yeni dış politikasının da temel prensibini oluşturmaktadır.

Genel itibariyle ABD'nin bölgede oluşturacağı açılımlar ile hedeflenen faydaları özetlemek gerekirse: bir yandan Körfez Bölgesindeki üstünlüğüne tehdit olabilecek İran'ı, bir yandan da ezeli rakibi olan Rusya'nın Sovyet Dönemindeki

---

²²⁰ Ibid.

²²¹ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, 4. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 2005, s-187.

²²² Efeğil, a.g.m., s.193.

gücüne ulaşabilecek ekonomik ve stratejik gücünü kontrol altına alabilecektir.²²³ Aynı zamanda küresel rekabet içerisinde olduğu Çin'in enerji gereksinimi üzerinde etkinliğini arttırmış olacaktır. Bu noktada aslında Hazar Bölgesi için ABD'nin küresel güç olma konusunda geliştirmiş olduğu stratejinin sürdürülmesinde anahtar bölge olduğunu söylemek mümkündür.

ABD aynı yaklaşımı Orta Doğu ve Körfez Bölgesi'nde de özellikle Çin ve Hindistan gibi büyük rakipleri karşısında ortaya koymaktadır. Bu sayede ABD; hem bu bölgedeki petrol arz güvenliğini hem de enerji kaynakları açısından büyük oranda dışa bağımlı olan bu iki büyük güce karşı kaynakların kontrolünü sağlamış olacaktır.

Gelecek öngörülerini kapsamında; Azeri ve Orta Asya petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı ile birlikte Akdeniz'e taşınması, ABD'nin çıkarına olacaktır. ABD açısından bunun sebebi kısmen Atlantik ham petrolü fiyatlarına aşağıya doğru bir baskı uygulamak, kısmen de Körfez'deki toplam arz ve bu bölgeye olan bağımlılık nedeniyle dünya petrol pazarında oluşan fiyat riskini azaltmaktır²²⁴. Ayrıca Hazar'a yönelik geliştireceği projelerle ABD, Orta Doğu'daki konumunun uzun süreli kesintiye uğraması durumunda; Körfez'e karşı alternatif yeni bir hat, ABD'nin Orta Asya'ya olan ilgisini daha da arttırabilecektir.

ABD petrol stratejilerinin ekonomik ve politik çıkarları kapsamında; petrol geçiş gelirlerini alacak Türkiye'ye ekonomik destek olmanın yanında, İsrail'in yakın Türk limanlarından güvenli petrol arzını elde etmesine yardım edebilmeyi de öngörmektedir.²²⁵

Bölge, ABD ve Rusya arasında yükselen yeni bir güç mücadelesi haline gelmiştir.²²⁶ Her iki ülke de Hazar Denizi enerjisinin gelişiminden ekonomik avantaj elde etme çabasıdadır. ABD ve Rusya bu çeşit stratejik ilgilerin, ulusal çıkar hesap edildiğinde, ekonomik faktörler üzerinde bütünüyle üstünlük sağlayacağına inanmaktadır. Bazı analizciler, 19. yüz yıl, bu bölgede İngiltere ve Çarlık Rusya'sını

---

²²³ Üşümez, a.g.e, s. 112.

²²⁴ Ibid, s. 114.

²²⁵ Michael. a.g.m, s. 122.

²²⁶ Necdet Pamir, "Orta Asya- Kafkaslarda Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları", s.486.

çarpıştıran “Büyük Oyun”a gönderme yaparak bu yarışı “Büyük Oyun II” olarak tanımlamaktadır.²²⁷

Ülkelerin enerjiye kullanımına yönelik artan talepleri, enerji kullanımını karşılamada sürekliliği sağlayacak yeni politikalar oluşturmalarına ve hatta çatışma eğilimlerine yöneltmektedir.

3.3 Avrupa Birliği

II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle uluslararası güvenlik ve ekonomik büyüme açısından önemli bir konuma sahip olan demir ve çelik kaynaklarının uluslararası bir otorite kontrolünün sağlanabileceği Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 1951 yılında kurulmuştur. Günümüze kadar süre gelen Avrupa ekonomik ve politik bütünleşme ve genişleme sürecinde birlik içinde ortak enerji politikasının oluşturulmasında belirleyici etkenler olmuştur. Özellikle 1973 yılında yaşanan ilk petrol krizinde AB üyesi ülkeler enerjinin daha verimli şekilde kullanılmasına yönelik bir dizi önlemler almaya yöneltmiştir. Avrupa ilk petrol krizinde % 60 dışa bağımlılığı söz konusuken bu oran 1999 yılında % 50’ye inmiştir. Enerji arzında dışa bağımlılığı düşürme konusunda enerji kullanımını verimlileştirilmesi, iç kaynakların geliştirilmesi (Kuzey Deniz petrolü), nükleer program ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi gibi bir dizi önlem programı geliştirilmiştir.²²⁸

1995 yılında kabul edilmiş olan Avrupa Birliği için Enerji Politikası başlıklı Beyaz Kitap’ta enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması ve genel rekabet gücünün sağlanması AB enerji politikasının temel hedefleri olarak belirlenmiştir.²²⁹

AB için ortak bir enerji politikasının temel bir metni sayılabilecek en kapsamlı çalışma 2000 yılında “Enerji: Arzın Güvenliği” başlıklı Yeşil Kitap olarak adlandırılan raporda ele alınmıştır. Çalışmada “Avrupa için Akıllı Enerji (2003-2006)” programı ile enerji arzının çeşitlendirilmesi; yenilenebilir enerji ve kullanımının artırılması; iklim

---

²²⁷ Klare, a.g.e, s.124.

²²⁸ European Commission, **Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001, s.22.

²²⁹ Ibid, s. 17

değişikliğine yönelik bir dizi önlemleri içeren başlıklarla Birliğin ortak bir enerji stratejisini ortaya koymaktadır.²³⁰

AB'nin küresel enerji stratejileri göz önünde bulundurulduğunda, üye ülkelerin enerji kaynaklarına yönelik ayrı ayrı politikaları olmakla birlikte genel olarak birlik kapsamında da ortak bir stratejinin oluşturulması da ön plana çıkmaktadır. AB'nin enerji alanında dışa bağımlılığı incelendiğinde birincil sırada petrolün geldiği gözlenmektedir. Petrolde %76 oranında dışa bağımlılığı olan Avrupa bu ihtiyacı büyük oranda Kuzey Denizi'ndeki kaynaklardan temin etmektedir.²³¹ Ancak Kuzey Denizi rezervlerinin gelecek 25 yıl içerisinde tükeneceği tahminleri AB için arzın sağlanmasında çeşitli bölgelere yönelik yeni projeler üretilmesine yöneltmiştir.²³²

Ancak Kuzey denizinin rezervlerinin gelecek 25 yıl içerisinde tükeneceği tahminleri AB ülkeleri için arzın sağlanmasında çeşitli bölgelere yönelik yeni projeler üretmeye yöneltmiştir.²³³

Gerek Kyoto Protokolünde taahhüt edilen alternatif yeni kaynakların kullanım oranının yükseltilmesi enerji alanında geliştirilmeye çalışan ana hedef olarak yer almaktadır.²³⁴ Bu kapsamda AB'nin gelecek 30 yıl içinde enerji kaynakları arasında yenilebilir enerji kaynaklarının kullanım oranının artırılmasının yanında doğalgaz kullanımının yükselmesi beklenmektedir.²³⁵

---

²³⁰ İbid, s.s. 15-22

²³¹ Cenk Pala, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Önemi: Hazar Kesişme Noktasında Türkiye", **Avrasya Özel Enerji Dosyası**, Cilt:9 Sayı 5, Ankara, 2003, s. 18.

²³² European Commission, The EU-Russian Energy Partnership, (t.y.) <http://europa.eu.int/commlenergy-transport/en/lpi.3.html> [22 Mart 2009].

²³³ European Commission, **Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply**, s.24.

²³⁴ İbid, s. 25.

²³⁵ Necdet Pamir, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Sayı:67, Kasım 2005, s.78.

Küresel rekabet ortamında öncü rol oynayan Almanya ve Fransa kendi politikaları doğrultusunda ticari ve finansal çıkarlarını korumaya yönelik ABD'nin ortaya koyduğu politikalarından farklı ancak rekabeti halinde olduğu gözlenmektedir. Günümüzde AB, petrol ithalatının %5'ini DPEC üyesi ülkelerden, % 21'ini Norveç'ten, % 18'ini ise Rusya başta olmak üzere Hazar ve Kafkas ülkelerinden sağlamaktadır.²³⁶

AB, Sovyetlerin çöküşüyle Hazar ve Kafkas Bölgesine yönelik hem siyasal hem de ekonomik olarak hedefe yönelik politik yaklaşımında bulunmuştur. Özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere bölgeye yönelik özellikle Orta Doğu'ya olan bağımlılığın azaltılmasını ve Kuzey Denizi rezervlerine alternatif olarak arz çeşitlendirmeye yönelik bir açılım gerçekleştirilmiş olacaktır.

30 Ekim 2000 tarihin de gerçekleştiren AB-Rusya zirvesinde AB-Rusya arasında düzenli olarak bir enerjinin diyalogunun oluşturulmasına karar verilmiştir.²³⁷ Zirve aynı zamanda AB ve Rusya arasında oluşturulacak enerji diyalogunun temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda Rusya'daki enerji üretiminin ve taşımacılığının yasak temellerinin iyileştirilmesi, uzun süreli enerji temini için yasal güvencenin verilmesi, ulaşım alt yapılarının oluşturulması, Rusya'nın Arkhanglsk ve Astrapan rezervleri ile ilgili projelerin uygulanmaya konulması gibi kısa dönemde gelişme kaydedilmesi beklenen hedefler ortaya konulmuştur.²³⁸

AB-Rusya ortaklık ve işbirliği anlaşması Nisan 2004'te yeni on üye ülkeyi kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.²³⁹ AB-Rusya Enerji diyalogunda ilerleme raporu Kasım 2004 tarihinde açıklanmıştır. Rapora göre var olan yatırımların geliştirilmesi, enerji sevkiyatı altyapısının güvenliğini güçlendirmek ve elektrik piyasalarının bütünleştirilmesine yönelik yeni bir açılım oluşturmak öncelikli alanlar olarak belirtilmiştir.²⁴⁰ Rusya ile yapılan anlaşmaların dışında AB, Rusya'nın ulaştırma

---

²³⁶ Ibid, s.79.

²³⁷ European Commission, The EU-Russian Energy Partnership, (t.y.) <http://europa.eu.int/commlenergy-transport/en/lpi.3.html> [12 Mart 2009].

²³⁸ Pamir, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", s. 79

²³⁹ Michael Cohen, "Energy Cooperation and Competition in Black Sea and Caspian Region", 5 Şubat 2008, http://eucenter.tamu.edu/events/globalenergypresentations/Security_black_sea_public_v2.pdf [13 Mart 2009].

²⁴⁰ EU-Russia Energy Dialogue, Fifth Progress Report, Moscow/Brussels November 2004 <http://europa.eu.int/commlenergy/russia/joint.proress/doc/progress-en.pdf> [18 Nisan 2009].

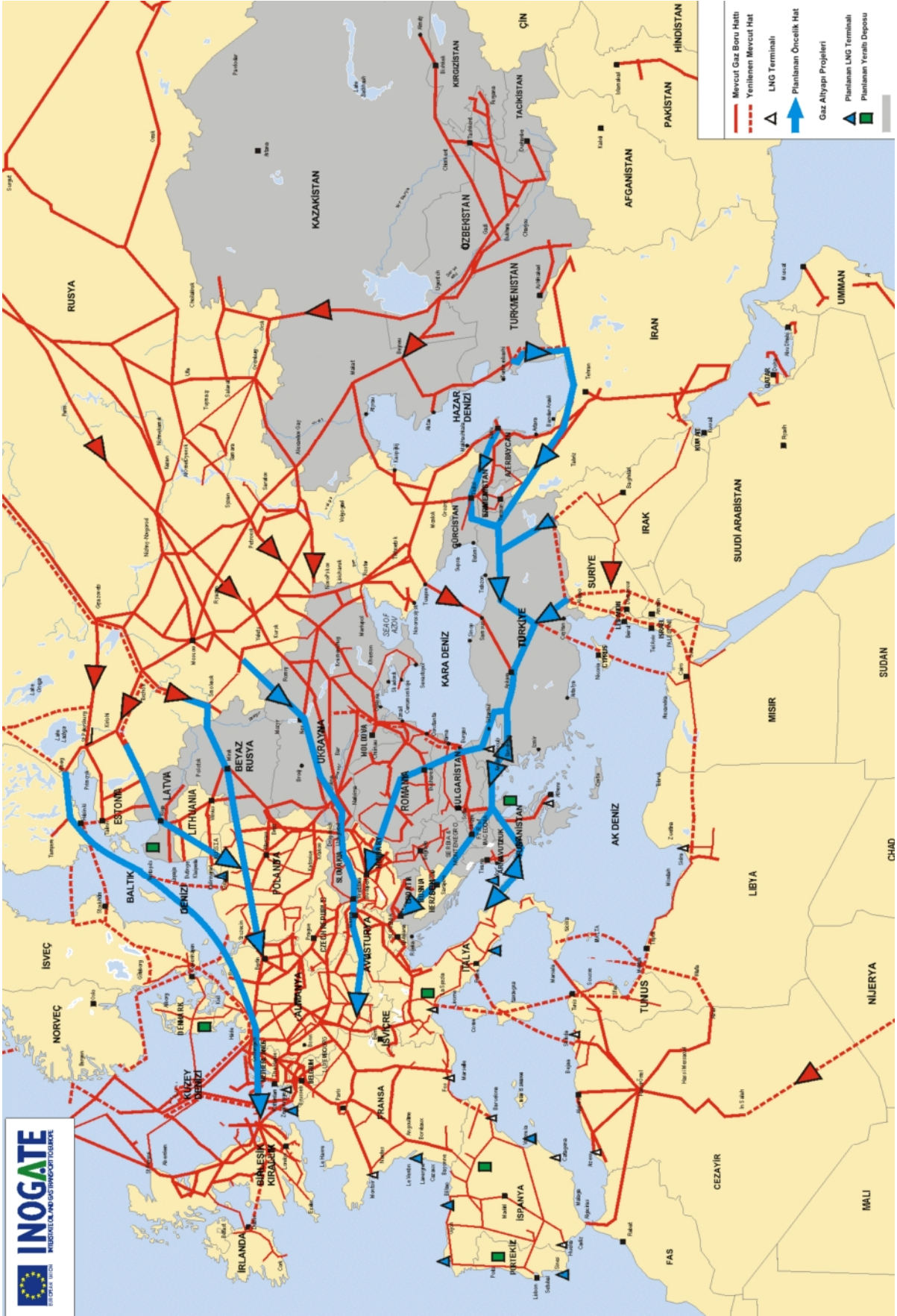
ağları üzerindeki gücüne alternatif olacak, Hazar ve Kafkasya kaynaklarını yeri ulaşım koridorları projeleri üzerine de çalışmaktadır.

Petrol kaynakları açısından Rusya'yı dışarıda tutabilen çok fazla projenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Hazar bölgesinin statü problemi nedeniyle Hazar üzerinde boru hattı düşünemediği için Kazakistan petrolünü Rusya üzerinden piyasalara sunmaktadır. Bu nedenle ister Burgaz-Dedeağaç ister Samsun-Ceyhan by-pass hatları oluşturulsun bu hatlarda Kazak petrolünün akışı sağlansa bile Rusya'nın varlığının süreceği göz ardı edilemez. AB Hazar ve Orta Asya bölgesine yönelik başta ekonomik yayılcılığa önem vermektedir. TACIS (Technical Assistance to Commonwealth Independent States) programı çerçevesinde, Sovyet sonrası bağımsız devletler AB arasında uyumlu ekonomik ve politik bağlantıların geliştirilmesi öngörülmüştür.²⁴¹

TACIS projesi bünyesinde Rusya'nın güneyinde bir Avrasya koridoru oluşturmayı amaçlayan Trans Corridor Europecasus-Asia (TRACECA), sonrasında bu projeye International Oil & Gas Transportation for Europe (İNOGATE) boru hattının ilave edilmesiyle kara, demir, deniz havayolları ve boru hatlarıyla Rusya ve İran'ı devre dışı bırakacak şekilde bölgeyle bağlantılarının sağlanması amaçlanmıştır.

---

²⁴¹ Elif Hatun Kılıçbeyli, "Hazar Bölgesinde Enerji Kaynaklarının Paylaşım Sorunları", (t.y.) <http://www.ir.metu.edu.tr/confpapers/kilicbeyli.pdf> s.23) [18 Mart 2009].

Şekil-14: AB Inogate Projesi Kapsamında Planlanan Doğalgaz Boru Hatları
Kaynak: http://www.inogate.org/inogate_programme/inogate_resource_center/maps.

INOGATE programı AB'nin bölgeye yönelik stratejilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu proje kapsamında bağımsızlıklarının kazanan devletler için AB'nin teknik yardım programı dâhilinde önemli bir bölgesel girişimde bulunmuştur. Programın başlıca hedefi bölgesel petrol ve doğalgazın işlenmesi, üretilmesi ve Batı piyasalarına taşınması için farklı alternatiflerin değerlendirilmesine yönelik bölge ve güzergâh ülkelerin desteklenmesidir.²⁴² Bu çerçevede değerlendirildiğinde yeni bağımsız devletler için ekonomik iş birliğinin sağlanmasını hedefleyen TACIS programının bir parçası olan INOGATE, petrol ve doğalgaz arzını büyük oranda Rusya'dan temin eden AB'nin arz güvenliğini sağlamak amacını güden büyük bir bölgesel proje olduğunu ifade edebiliriz. Hazar ve Kafkas bölgesi AB için başta petrol olmak üzere enerji arz güvenliğini sağlanmakta stratejik öneme sahiptir.²⁴³

Önümüzde ki dönemde AB'nin Hazar Bölgesi olmak üzere enerji temininde başta AB-Rusya federasyonu Diyalogu ve INOGATE programı çerçevesinde karşılama çalışacağı ön görülmektedir.

3.4 Çin Halk Cumhuriyeti

Çin geniş toprakları, büyük nüfusu ve hızla gelişen ekonomisiyle dünyanın önemli bir gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda BM güvenlik konseyindeki veto gücü ve sahip olduğu nükleer silahlar ile uluslararası arenada ekonomik ve politik güce sahip ülkeler arasında yer almaktadır.

1970'lerin ikinci yarısında ortaya koyduğu kalkınma planı ile yakaladığı ekonomik büyümeyi günümüze kadar sürdüren Çin, kazandığı ekonomik güç ile küresel aktör olarak sistemde yerini almıştır.²⁴⁴ Çin'in gelişen ekonomisinin sürdürülebilirliğini sağlama açısından en önemli engellerden biri hızla artan enerji arzını karşılama konusundadır.

---

²⁴²European Commission, "INOGATE", www.inogate.org [22 Mart 2009].

²⁴³ Pamir, "AB'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye", s.80.

²⁴⁴ Kang Wu, "Energy and Economic Development in China". Washington, D.C. Center For Strategic and International Studies, March 2005, s. 3.

Çin dünya genelinde ele alındığında muazzam kömür rezervlerine sahiptir ve enerji ihtiyacının yaklaşık % 75'ini kömürle karşılamaktadır.²⁴⁵ Ancak ekonomisi sanayi ve endüstriye dayalı olan Çin'in, elektrik üretiminin % 80 oranında petrole gerçekleştirmesi²⁴⁶ Çin'in ekonomik büyümesini sürdürebilmeye petrolün önemini ve enerji arzını sağlamada dışa bağımlılığının boyutunu göstermektedir.

Çin, enerji alanında özellikle petrol ve doğalgaz temini konusunda, giderek artan bir oranda dışa bağımlı hale gelmektedir. 1978 ekonomik reformların başlamasından itibaren Çin'in yıllık büyüme oranı yaklaşık % 9 seviyesinde olmuştur.²⁴⁷ Çin 1993 yılında ilk kez petrol ithal eden ülkeler arasına katılmış²⁴⁸ ve günümüzde günde 7,8 bin varil tüketim oranı ile ABD'den sonra ikinci en büyük petrol tüketiminde bulunan ülke konumuna gelmiştir. (Bkz. Bölüm I, Petrol ve Doğalgaz Tüketimi)

Tarihsel perspektifte ele alındığında; Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulmasından sonraki yıllarda, enerji konusu, ulusal güvenlik değerlendirmelerinde ön sıralarda yer almamaktaydı.²⁴⁹ 1959 yılında, Başkent Pekin'in kuzey doğusunda keşfedilen Danzing petrol alanı ülkenin petrol ihtiyacını karşılayabilmiştir.²⁵⁰ Ancak bu durum, Çin'in ekonomisinin gelişmesiyle değişmiştir.

Günümüzde Çin, dünya petrol tüketiminde % 8,2'lik paya sahiptir ve günde ortalama 6,7 milyon varil petrol tüketmekte olup, tüketimi hızla artmaktadır.²⁵¹ Ayrıca Çin hükümetinin öngörülleri, petrol şirketleri ve analistler, Çin'in 2020 yılında doğalgaz tüketiminin de yıllık 200 milyar metreküp civarında olacağı tahmin edilmektedir.²⁵² 2007 yılında yıllık 67,3 metreküp doğalgaz tüketiminde bulunan Çin'in 2020 yılında bu oranın %12²⁵³ oranında talep artışına gidileceğini öngörülmektedir.²⁵⁴ Ayrıca Çin kömür madeni ve metan gazı potansiyelini geliştirmek için doğalgaz arzını %10 ya da

---

²⁴⁵ James Dorian, "Chinese Electric Generation by Fuel 1990-2004", **Washington D.C. Center for Strategic and International Studies**, 2005, s.9.

²⁴⁶ Ibid., s. 10.

²⁴⁷ Ibid., s. 10.

²⁴⁸ IEA- "World Energy Outlook 2004", s.88.

²⁴⁹ Kang Wu, a.g.m., s.8.

²⁵⁰ Ibid., s.10.

²⁵¹ BP, **Statistical Review of World Energy**, s. 9.

²⁵² Dorian, a.g.m., s. 12.

²⁵³ OPEC, **World Oil Outlook 2008**, s. 21.

²⁵⁴ Ibid., s.22.

daha fazla artırmak zorunda. Mevcut LNG terminalleri Çin'in güney sahili boyunca inşa edilmiştir ve mevcut terminaller için yılda yaklaşık 20 milyar metreküp doğalgaz kullanılmaktadır. 2020 yılına kadar terminal sayılarının artması ve paralelinde terminallerde kullanılacak doğalgazın yıllık 40 milyar metreküpe yükselmesi beklenmektedir.²⁵⁵

Çin günümüzde, yükselen ekonomik büyüme oranları ile bölgede ve küresel rekabette önemli bir ülke konumunda yer almaktadır. Çin'in enerji stratejilerine yönelik uygulamada değişime yönelten önemli gelişmelerden biri 11 Eylül olayları sonrasında değişen ABD dış politikasının olduğunu söyleyebiliriz. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Doğu'ya uyguladığı politika ve akabinde bölgede sağladığı kontrol, petrol ihtiyacını % 51'ini²⁵⁶ Orta Doğudan sağlayan Çin'in petrol arz güvenliğini sağlamada yeni alternatifler aramaya yöneltmiştir.

Petrolde büyük oranda dışa bağımlı olan Çin, bir yandan yerli üretimini arttırmak için kendi sınırları içerisinde farklı sahalarda arama ve keşfe yönelik hareket ederken; bir yandan da büyük oranda petrol ithalatında arz çeşitliliğini genişletmeye yönelik strateji ortaya koymaktadır. Ayrıca Çin ulusal şirketleri olan China National Petroleum Cooperation (CNPC) ve China National Offshore Oil Company (CNOOC) petrol şirketleri vasıtasıyla yurt dışında arama ve üretim faaliyetlerine katılarak, petrol arz güvenliğini sağlamada söz konusu ülkelerle bağımlılığını lehine çevirme amacını gütmektedir.²⁵⁷ Bu kapsamda Çin, ekonomik ve politik açıdan henüz tam oturmamış ve bu nedenle birçok uluslararası şirketin yatırımında bulunmaya çekindiği -Sudan, Venezüella gibi- yeni pazarlara yönelmiştir.²⁵⁸

CNPC ve CNOOC Orta Doğu, Malezya, Meksika, Nijerya, Pakistan ve Venezüella gibi çok sayıda ülkenin yanı sıra, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan başta olmak üzere Hazar Bölgesinde de etkin olmaya başlamıştır.²⁵⁹ Dolayısı ile Çin, petrol şirketleri ile de uluslararası rekabet ortamında, küresel petrol stratejilerinin önemli bir oyuncusu olma yönünde açılımlar gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür.

²⁵⁵ Ibid., s.22.

²⁵⁶ IEA- International Energy Agency, "China's Worldwide Quest for Energy Security", s.44.

²⁵⁷ Ibid, s. 48.

²⁵⁸ Hamish Mcrae, **2020 Yılında Dünya**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Anadolu Grubu Yayınları, 1996, s. 167-168.

²⁵⁹ Ibid, s. 168.

Çin'in bölgeye yönelik ilk büyük hamlesi Kazak petrollerine yönelik olmuştur. İlk kez 1997 yılında Kazakistan-Çin arasında petrol boru hattının inşası gündeme gelmiştir. 2004 yılında Kazakistan'la anlaşmaya varan Çin, yıllık 10 milyon ton Kazak petrolüyle enerji arzı konusunda kaynak teminini çeşitlendirmesini sağlamış ve Kazakistan ile ikili ilişkilerini geliştirerek kendi mallarını ihraç edecek yeni bir pazarı garanti altına almış olacaktır. (Bkz. Bölüm II, Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları) 2009 yılında tamamen bitirilmesi hedeflenen hattın faaliyete geçmesi ile Çin'in toplam talebinin %5'ini karşılaması beklenmektedir.²⁶⁰

Doğalgaz talebinin karşılanması bakımından Çin için Türkmenistan birinci kaynak niteliğindedir. 2006 yılında Türkmenistan ve Çin arasında 30 yıllığına yıllık 30 milyar metreküp doğalgaz ihracı konusunda mutabakat imzalanmıştır. (Bkz. Bölüm II, Boru Hatları). Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin hattının Çin sınırına kadar olan bölümün 2009 sonu itibari ile bitirilmesi ve 2010 başı itibariyle faaliyete geçmesi beklenmektedir.

Genel anlamda Çin'in Hazar ve Orta Asya bölgesine yönelik politik açılımını incelediğimizde Çin, Sovyet sonrası özellikle enerji alanında dünyanın ilgi odağı haline gelmiş bölge ülkelerine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Çin'in doğu sınırını oluşturan Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi ve bu bölgede başat bir rol oynaması olağandır. Ancak Çin'e sınır olan bu bölgeler başta ABD olmak üzere diğer bölge aktörleri için daha az stratejik öneme sahiptir. Komşusu Tacikistan ve Kırgızistan'da kayda değer petrol ve doğalgaz rezervi bulunmamaktadır ve Kazakistan'ın petrol rezervleri de Rusya'ya yakın olan kuzey kısmında yer almaktadır.²⁶¹

Son yıllarda Çin, özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çatısı altında bölgeye yönelik ekonomik yatırım ve ülkeler arası işbirliği olanaklarını geliştirmeye yönelik politikalar doğrultusunda yumuşak bir etkiyle bölgede aktif hale gelmeye çalışmaktadır.²⁶² ŞİÖ çerçevesinde Çin ve Rusya, bölgede güvenliği sağlama konusunda ortak önemli açılımlar geliştirme çabasıdadır. Bu noktada Çin, Orta Asya'ya yönelik

---

²⁶⁰ IEA, "Directorate of Global Energy Dialogue, Perspective on Casron Oil Gas Development", s.20.

²⁶¹ Bülent Uğrasız, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, 2002, s. 231

²⁶² Ibid., s. 233..

gerçekleştireceği herhangi bir politik hamlede Rusya'yı karşısına almamayı, çıkarları doğrultusunda, ön planda tutacaktır. Ayrıca, ABD'nin bölgede giderek etkinlik kazanması karşısında, küresel petrol stratejilerinin bir diğer önemli aktörü olan Rusya'nın dengeyi sağlaması Çin'in çıkarları ile örtüşmektedir.

BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Çin ve Rusya ellerinde bulundurduğu bu gücü ŞİÖ çatısı altında ortak bir paydada geliştirerek, Orta Asya'daki zengin petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde kontrol sağlamaya yönelik kullanılabilir. Bu aynı zamanda gelecek öngörülerini açısından iki ülkenin stratejilerinin temelini oluşturabileceğini söylemek mümkündür.

Çin ithalatının büyük bir bölümünü Rusya'dan karşılamakta olup, 2005 yılında % 8 olan bu oranı gelecek öngörülerinde daha da yükseltmeyi amaçlamaktadır.²⁶³ Özellikle petrol ithalatında tanker taşımacılığının yanında, aynı zamanda ülke içine uzanacak petrol boru hatları ile farklı arz kaynaklarına yönelik stratejilerini ortaya koyan Çin, Rusya'dan tanker taşımacılığının yanında demiryolu ile de ham petrol ithal etmekte olup, 2006 yılı sonunda Rusya'dan demiryoluyla % 25 artışla 15 milyon ton ham petrol sağlamayı planlamaktadır.²⁶⁴ Aynı şekilde Rusya'nın Sibiry petrol kaynaklarından ülkesine uzanacak bir petrol boru hattının yapılmasına ilişkin olarak, petrolde büyük oranda bağımlı olmaya devam edeceği Orta Doğu'nun payını azaltma amacını taşımaktadır.

Genel değerlendirme kapsamında Çin, ekonomik büyümesine paralel olarak artan enerji ihtiyacını karşılamada dışa bağımlılığı da artmaktadır. BP 2008 Dünya Enerji İstatistiksel Raporunda Çin'in 2006-2007 yılları arasında % 19,9 oranında petrol ve %20 oranında doğalgaz tüketiminde yükseliş söz konusudur.²⁶⁵ Bu kapsamda Çin'in enerji güvencesini sağlamada arz çeşitliliğine gidişi gözlenmektedir. Ancak sürdürülebilirliği sağlama açısından, Çin'in Orta Doğu'ya olan bağımlılığını azaltma, bu bölgenin yerine gelecekte Orta Asya ülkeleri ile ikili ilişkilerini geliştirme ve özellikle

---

²⁶³ Oystein Noreng, **Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı**, Çev. Nurgül Durmuş, İstanbul: Elips Yayınları, 2004, s.184.

²⁶⁴ IEA, "Directorate of Global Energy Dialogue, Perspective on Casron Oil Gas Development", s.22.

²⁶⁵ BP, **Statistical Review of World Energy**, s.9.

Rusya başta olmak üzere Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji alanında bölgeye yönelik politik açılımlarda bulunacaktır.

ŞİÖ bünyesinde Rusya ile güvenlik alanında ortak hareket eden Çin, Rusya ile güvenlik alanında ortak hareket eden Çin, Rusya ile enerji alanında da projeler geliştirmektedir. Eğer Çin ekonomik büyümesi ile paralel enerji arzını karşılamada Rusya'nın öncülüğünde Orta Asya ve Hazar'ın enerji kaynaklarına sahip bölge ülkeleri ile ilişkilendirebilirse kendi enerji arz güvenliğini sağlamış ve bölgede etkin bir aktör olarak küresel rekabet ortamında önemli bir güç olabilme potansiyeline sahiptir.

3.5 Türkiye

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada (Orta doğu ve eski SSCB) kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin % 70,6'sının ve doğalgaz rezervlerinin de % 67,5'inin bulunduğu bilinmektedir.²⁶⁶ Bu kapsamda 21. yüzyıl süresince enerji alanında uluslararası çıkar çekişmelerinin ortasında bulunacağını söylemek mümkündür.

Türkiye 2006 yılında ithal ettiği 31 milyar metreküp doğalgazı % 63,3'ünü Rusya Federasyonu'ndan almıştır.²⁶⁷ Rusya'da doğalgaz ithalatı konusunda büyük oranda bağımlı olan Türkiye, % 18,3 oranında İran'dan, % 14,8 Cezayir, % 3,6 oranında Nijerya'dan doğalgaz temin etmektedir.²⁶⁸ Bu bağlamda enerji arz temini konusunda büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, özellikle son yıllarda, Hazar Bölgesi kaynaklarına yönelik açılımlarda bulunmaya yönelmiştir. Bu yönelim Türkiye'nin, kendi doğusunda -Hazar, Orta Asya Ve Orta Doğu- yer alan zengin doğal kaynakların, ithalat gereksinimini hızla artan Avrupa ve Batı pazarlarına taşınması sürecinde bir koridor olacağı konusundadır.²⁶⁹ AB, artan gaz ithalat gereksiniminde, en önemli tedarikçisi olan Rusya'ya daha fazla bağımlı olmamak için, Türkiye'yi kaynak çeşitliliği açısından yeni bir "arter" olarak tanımlamaktadır.

Özellikle AB'nin Rusya'ya karşı enerji arzını sağlamada güvence araması, Türkiye'yi bu noktada ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol

²⁶⁶ Necdet Pamir, "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Cilt. 7, Sayı.83, Mart 2007.s. 16.

²⁶⁷ Gülpınar Akbulut, "Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye", **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:32 no:1 2008, s.128.

²⁶⁸ Ibid, s. 131.

²⁶⁹ Pamir, "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye", s.17.

Boru hattı- Türkiye açısından- enerji koridoru olma yolunda atılmış somut bir adım olmuştur. Proje, aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya karşısında güç kazanmasını sağlamaktadır. BTC'nin bir diğer yararı Rusya üzerinden giden hatlara ciddi bir alternatif olmasıdır.²⁷⁰ BTC'nin yıllık 50 milyon tondan 90 milyon ton petrole çıkmasını sağlayacak Kazakistan Hazar Taşıma Sistemi'nin 2010 yılında devreye girmesi ile Kazak petrolünün de Rusya topraklarının dışında dış pazara sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca 2011 yılında tamamlanması planlanan Samsun-Ceyhan hattı ile Karadeniz'den Akdeniz'e petrolün taşınması ile hem Boğaz'ların yükünü hafifletecek hem de Rusya'nın BTC'ye alternatif olarak öne sürdüğü Burgaz Dedeagaç hattına yeni bir alternatif sunacak bu proje ile yıllık 75 milyon ton petrol taşınması amaçlanmaktadır.²⁷¹

Türkiye Azerbaycan ile Şahdeniz gazının alımı konusunda yapmış olduğu anlaşma ve akabinde geliştirilen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattının 2006 yılında tamamlanıp 2007 yılında faaliyete geçmesi ile doğalgaz alanında da somut bir açılımda bulunmuştur. 2012 yılında Kazakistan ve Türkmenistan'ın BTE projesine katılması ile BTE'nin bu kapsamda genişletilmesi hedeflenmektedir.

Erzurum'a ulaşan gaz, Türkiye'nin dâhili boru hatları kanalıyla ülkenin batısına, oradan da Orta ve Güney Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmektedir. Gelecek dönemde Kazakistan ve Türkmenistan'da BTE (GKP) projesine katılarak kendi doğalgazlarını bu hat üzerinden Avrupa pazarına ulaştırması amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin enerji koridoru olma yolunda üzerinde çalıştığı Türkiye-Yunanistan-İtalya Bağlantısı doğalgaz projesi ile Türkiye'den Yunanistan'a ve oradan da İtalya'ya gaz temininin sağlanması amaçlanmaktadır. Hattın Türkiye ve Yunanistan bölümünün resmi açılışı Kasım 2007 yılında gerçekleşmiş ve Yunanistan-İtalya bölümünün 2012 yılında tamamlanması planlanmaktadır.²⁷²

Türkiye açısından bir diğer önemli proje 2012 yılında faaliyete geçmesi planlanan Nabucco projesidir. Türkiye-Bulgaristan-Macaristan-Avusturya'yı kapsayan

---

²⁷⁰ Kanbolat, "Bakü-Tiflis-Ceyhan 21. Yüzyılın İpek Yolu",s.20.

²⁷¹ BOTAŞ - < <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/azerbaycan.asp> [24 Nisan 2009].

²⁷² Ibid.

hat, Rusya'yı devre dışı bırakması nedeniyle AB'ye kaynak çeşitliliğini sağlaması açısından önemini arttırmaktadır.

Tüm bu projeler Türkiye açısından olumlu olsa da yine de aşılması gereken bazı engeller mevcuttur. Özellikle Nabucco projesinin tamamlanması sonrasında faaliyete geçmesini sağlayacak gazın temini netlik kazanmamıştır. Rusya'nın kendini devre dışı bırakacak projelere önlem olarak Türkmenistan ve Kazakistan ile yapmış olduğu anlaşmalar ile meseleyi kaynağından çözmüş ve bu cumhuriyetlerin kaynaklarını, en azından belli bir süreliğine, kendisi üzerinden pazara sunmayı garanti altına almıştır.²⁷³ Böylece Rusya, Türkiye ve AB'nin kendisine alternatif olarak geliştirilecek hatları besleyecek kaynakları uzun bir dönem kontrolü altına almıştır.

Türkiye bu noktada Nabucco projesinin hayata geçirilmesi amacıyla İran'la doğalgaz temini konusunda anlaşma imzalama yönünde girişimlerde bulunmuştur. İran'ın alternatif olması konusunda da bazı sorunsallar mevcuttur. Türkiye'nin İran ile enerji alanında anlaşma girişimleri ABD ve Rusya'yı rahatsız etmektedir. ABD, bu noktada, Irak'ın bütünlüğü ve Ermeni yasa tasarının kabulüne yönelik Türkiye üzerinde siyasi baskı çabası oluşturma çabasındayken; Rusya, Türkiye'nin üzerinde -özellikle istikrarsız enerji politikaları nedeniyle- enerjiyi siyasi yaptırım aracı olarak kullanabilmektedir.²⁷⁴

Türkiye son yıllarda doğalgaza yönelik çok sayıda enerji anlaşması imzalamıştır. 1990'lı yılların sonunda yapılan abartılı gaz talep tahminlerinin kaçınılmaz sonucu olarak Türkiye, birçok ülkeyle, tüketmese de bedelini ödemek zorunda kalacağı bir dizi gaz alım satım anlaşması imzalamıştır.²⁷⁵ 2010 yılı gaz tüketimini 55 milyar metreküp, 2020 yılı tüketimini 84 milyar metreküp olarak "hesaplayıp", bu doğrultuda özellikle Rusya'dan Mavi Akım Anlaşması'yla yılda 16 milyar metreküp almayı taahhüt eden Türkiye, bugün 2010 yılı için 43 milyar metreküp, 2020 için 62 milyar metreküplük bir talep öngörmektedir.²⁷⁶ Ayrıca Rusya Federasyonu ile imzalanan Mavi Akım Projesi, doğalgaz açısından Türkiye'yi bu ülkeye bağımlı hale

²⁷³ Vladimir Socor, "Hungary and the Nabucco Project: Time to End the Ambiguity".

²⁷⁴ Pamir, "Orta Asya- Kafkaslarda Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları", s.486.

²⁷⁵ Pamir, "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye", s. 21.

²⁷⁶ Suat Kınkoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 74.

getirmiştir. Mevcut yönetim, bir yandan müzakerelerle bu arz fazlasına çözüm ararken, başta Rusya Federasyonu, bunun karşılığında yeni imtiyazlar beklemektedir.²⁷⁷ Diğer taraftan Türkiye'nin İran'la yapacağı anlaşma Rusya'ya bağımlı AB ülkelerini ve anlaşmanın yapıldığı İran'ı oldukça memnun etmektedir. Çünkü AB ülkeleri, Rusya dışındaki ülkelere de doğal gaz temini yoluna giderek bağımlılığı azaltmayı, uluslararası petrol ve doğal gaz pazarında aktif rol oynamak isteyen İran ise, ABD ambargosunu kısmen delmeyi planlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye, İran'la anlaşma yapsa da, Bölgesel güç olma isteğini sürdüren bu ülkeye karşı temkinli yaklaşmaktadır.²⁷⁸

Türkiye BTC Petrol ve BTE Doğalgaz Boru Hatları ile enerji açılımında önemli bir stratejik adım atmıştır. Özellikle Rusya'ya alternatif bir güzergâh olma yolunda Türkiye'yi destekleyen bu projeler AB'nin bölge ülkeleri ile geliştirmiş olduğu INOGATE programı konusunda AB'nin yeni bir arteri konumuna gelecektir.²⁷⁹ Ancak bu noktada hattı faaliyete geçirecek kaynağın temininin sağlanması; AB'nin bir diğer gündeminde olan ve Türkiye'nin de saf dışı kaldığı Beyaz Akım Projesine karşı avantajlı konumda yer alacak şekilde alt yapı çalışmaları sürdürmelidir.²⁸⁰

Ayrıca uzun vadede Türkiye, Hazar ve Orta Asya Cumhuriyetleri üzerindeki etkinliğini arttırmaya yönelik yeni açılımlarda bulunmalı ve bu bağlamda yalnızca enerji alanında değil bölge cumhuriyetlerinin ekonomilerini- yalnızca petrol endeksli olmaması dikkate alınarak- çeşitli alanlarda yatırım ve işbirliği olanaklarını geliştirmesi gerekmektedir.²⁸¹

---

²⁷⁷ Ibid, s.77

²⁷⁸ Uluğbay, a.g.e, s.122.

²⁷⁹ Cengiz Çandar, "Ne istediğimizi biliyor muyuz?", Hürriyet e-gazete, 25 Aralık 2007.

²⁸⁰ Raif Karadağ, a.g.e., s-198

²⁸¹ Çandar, a.g.m.

SONUÇ

Endüstri devrimi ile birlikte değişen ekonomik düzen ile enerji kaynakları da ön plana çıkmıştır. Endüstri devriminin ilk döneminde kömür birincil enerji kaynağı iken 1870’li yıllarda nitelik değiştiren endüstri devriminin bu ikinci döneminde petrol enerji alanında yerini almış ve günümüze kadar önemini arttırarak yerini korumuştur.

Enerji arz güvenliği, ülkelerin gelişimlerini; ekonomik ve ulusal güvenliklerini temelden etkileyen bir olgudur. Bu nedenle, enerji kaynaklarını kesintisiz, güvenilir, ucuz, temiz ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan sağlayabilmek ve verimli kullanmak, her ülkenin güvence altına alması gereken hususlardır.

Gelecek öngörülerini kapsamında 40 yıl civarında ömür biçilen petrole halen günümüzde tam anlamıyla bir enerji kaynağı alternatif olarak sunulmamaktadır. Günümüzde gücün önemli göstergesi haline gelen enerji kaynaklarına sahip olma konusunda tüm ülkeler kıyasıya rekabet içerisine girmiştir. Rezervlerin dünya üzerinde bölgelere dağılımının orantısız olması, kaynakların temini konusunda ülkeler arası rekabete ve zaman zaman da çatışmalara neden olmaktadır. Bu bağlamda küresel enerji stratejileri; kaynakların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde kendini göstermektedir. Bugün dünya petrol rezervlerinin % 61’ni barındıran Orta doğu, istikrarsız yapısı ve dış güçlerin müdahalesi ile kaynak coğrafyası olmanın zorluklarını yansıtmaktadır.

Günümüz dünyasında gelişmiş ülkeler var olan ekonomik yapılarını daha da pekiştirmek amacıyla, özellikle küreselleşmeyi bir araç olarak kullanarak, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarına sahip olabilmek için yeni politik açılımlar geliştirme çabası içinde görülmektedirler. Aynı zamanda uluslararası sisteme yön veren bu devletler, kendi ekonomik geleceklerini garanti altına almak için doğal kaynakların bulunduğu bölgelerin istikrarının sağlanması ve kendi çıkarları doğrultusunda teminin yapılabilmesine yönelik stratejiler geliştirmektedirler. Bu kapsamda, ekonomik kalkınmanın ve gelişimin süreceği gerçeği bizi, petrol ve doğalgazın dünya sanayi sistemindeki doğrudan etkisinin 21. yüzyılda daha da artarak devam edeceğini göstermektedir.

SSCB'nin çökmesiyle dış dünyaya açılan Hazar Bölgesi, tahmini rezerv kaynakları ile diğer ülkelerce ilgi odağı haline gelmiştir. Sovyet döneminde Hazar yalnızca SSCB ve İran arasında paylaşılırken, Sovyet sonrası Hazar'a kıyı olan ülke sayısı ikiden beşe yükselmiştir. Hazar Deniz'inin coğrafi yapısı statü konusunda halen ülkelerce bir netlik kazanmazken, ülkelerce öne sürülen tezler nedeniyle denizin paylaşımı, dolayısıyla var olan rezervlerin kime ait olduğu hususunda problemler yaratmıştır. Dönem içerisinde her ülke çeşitli tezleri öne atmış ve zaman zaman da kendi çıkarları doğrultusunda söylemlerde değişikliğe gitmişlerdir. Ancak bu noktada Rusya-Kazakistan ve Azerbaycan arasında imzalanan anlaşmalarca bu probleme en azından Hazar'ın kuzeyinde bir uzlaşma sağlayarak, ülkelerin karşılıklı çıkarlar çerçevesinde probleme çözüm getirebileceklerini göstermişlerdir.

Bölgenin bir diğer önemli problemi Hazar rezervlerinin veriler doğrultusunda netlik kazanamamasıdır. Kafkaslar dünyanın en eski petrol çıkarma alanlarından biri olmasına karşın yakın döneme kadar SSCB'nin egemenliği altında olan bu topraklar dış dünyaya kapalı olması ve neticede bölgede yeterli çalışmaların yapılamamış olması ispatlanmış bölge petrol ve doğalgaz kaynakları verilerinde çeşitlilik göstermektedir. Ancak tüm bu belirsizlikler ve oturmamış piyasasına rağmen bölgenin dış güçlerce ilgi odağı haline gelmesinin önüne geçememiştir.

Hazar Denizi'nin karalarla çevrili olması ve bu nedenle kaynakların dış pazara açılması noktasında petrol ve doğalgaz boru hatlarını ön plana çıkarmıştır. Bölgede yürütülen çıkar politikaları, sadece petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip ülkeleri kapsamamakta aynı zamanda sınırlı rezervlere sahip olan ancak kaynağın pazara ulaşmasını sağlayacak kilit coğrafi konuma sahip ülkeleri de içermektedir.

Bu noktada, kaynakların yönetimi konusunda dünya siyasetinin en önemli aktörleri, bu bölgede söz sahibi olabilmek için farklı stratejiler ortaya koymuşlar ve etki alanlarını arttırmaya yönelik yeni yönelimler geliştirmeye devam etmişler. Bölgenin en batı ucu Avrupa Birliği; kaybettiği siyasi ve ekonomik gücünü tekrar kazanmaya çalışan Rusya; büyüyen ekonomisiyle gün geçtikçe enerji kaynaklarına bağımlılığı artan Çin; bölgede hiçbir coğrafi bağlantısı olmayan ancak bölgede etkisini gün geçtikçe arttıran

ABD bölgede yerlerini almakta ve bu kapsamda bölgeye yönelik enerji stratejilerini oluşturmaktadırlar.

Rus enerji stratejisinin bir güç olarak dış politikada yer almasını daha açık şekilde ortaya koyabilmek için Rusya, eski Sovyetler Birliği toprakları genelinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu belirterek, bu bölgedeki kaynakları kendi tekeli üzerinden dış dünyaya sunmayı amaçlamaktadır.

Petrol ve doğalgaz tüketiminde birinci sırada yer alan ABD ise, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında Orta Doğu'ya olan güveni azalmış ve Körfez bölgesine olan bağımlılığını azaltmak için Hazar ve Orta Asya kaynaklarına yönelmiştir. Böylece ABD'nin bölgede oluşturacağı açılımlar ile bölgede etkin olabilecek Rusya, İran ve Çin'i kontrol altına almış olacaktır. Bu noktada Soğuk Savaş döneminin iki süper gücü olan ABD ve Rusya, bugün benzer bir çekişmeyi enerji alanında bu bölgede yaşadığını ifade edebiliriz.

Öte yandan gelişen ekonomisi ve nüfus büyüklüğü ile bölgede ve küresel rekabet ortamında önemli bir ülke konumuna gelen Çin, bu gelişimini sürdürebilme açısından enerji alanında büyük oranda dışa bağımlıdır. Bu bağımlılığı azaltma adına bir yandan kendi topraklarında arama yaparken bir yandan da enerji arz güvenliğini sağlamak için yeni pazarlar aramaktadır.

Sovyet sonrası kurulan yeni cumhuriyetlere yönelik girişimlerde bulunan Çin, bölge ülkeleriyle yalnızca enerji alanında değil yatırım ve ekonomik işbirliği bağlamında da nüfuz etme çabasındadır. Çin bu noktada, bir yandan yeni devletler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken bir yandan da bölgede Rusya'yı karşısına almama çabasındadır. Özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü çatısı altında iki devlet bölgede ortak stratejiler belirlerken bir yandan da enerji alanında Rusya-Çin arasında inşaatı planlanan boru hatları ile iki ülke karşılıklı bağımlılık esasına yönelmektedirler.

Bölgede giderek varlığını arttıran ABD'ye karşı Rusya'nın dengeleyici aktör olarak gören Çin'e karşı, ABD'de Çin'in bölgeye yönelik faaliyetlerini, Hazar devletlerinin Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltarak bölgede denge unsuru olacağını düşünmektedir. Bu noktada Rusya gerek yeni Cumhuriyet'lerle olan bağlarını

kullanarak gerekse de Çin ile işbirliği imkânlarını geliştirerek bölgede etkinliğini pekiştirmektedir.

Enerji tüketiminde ABD'den sonra ikinci sırada yer alan Avrupa Birliği, enerji temini konusunda büyük oranda dışa bağımlı konumdadır. Bu noktada Hazar Bölgesinde yalnızca enerji alanında değil tamamen ekonomik entegrasyonu da sağlayacak şekilde bölge ülkelerine yönelik projeler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Her ne kadar Rusya ile enerji diyalogu altında uzlaşma sağlasa da, büyük orada Rusya'ya bağımlı olmak AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamada yetersiz konumda olmasına neden olacaktır. Nitekim Rusya-Ukrayna krizleri bu endişelerini haklı çıkarmıştır. Rusya'nın enerji tamamen siyasi yaptırım olarak kullanması AB'nin hedefe yönelik çeşitli bölgelerle yeni projeler oluşturmaya yöneltmiştir. Bu noktada özellikle Hazar kaynaklarını transfer edecek ve Rusya'yı dışarıda bırakacak yeni ulaşım ağlarının oluşturulması için projeler geliştirilmiştir.

Bu çerçevede TACIS projesi geliştirilmiş ve bu proje dâhilinde Rusya'nın güneyinde Avrasya koridoru oluşturmayı amaçlayan TRACECA ve INOGATE projeleri ile bölge kaynaklarına ulaşılması amaçlanmıştır. Tüm bu çalışmalar doğrultusunda Türkiye bulunmuş olduğu coğrafya ile ön plana çıkmaktadır.

Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hatları ile enerji koridoru olma yolunda somut adımla atmıştır. Türkiye açısından bir diğer önemli proje olan Nabucco projesi ise Rusya'yı devre dışı bırakması edeniyle hem Türkiye hem de AB açısından kaynak çeşitliliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Ancak tüm bu projelerin hayata geçmesi için gerekli kaynağın temininin sağlanamamış olması projede olası aksaklıkları da beraberinde getirmektedir.

Enerji açısından büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye, hali hazırda sürdürülebilir bir enerji politikası oluşturamamıştır. 1990'lı yılların sonunda yapmış olduğu hatalı doğalgaz anlaşmaları ve özellikle Rusya ile imzalamış olduğu Mavi Akım Projesi ile doğalgaz açısından Türkiye büyük oranda Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir.

Rusya'nın Nabucco projesinin dışında kalmamak için başta gerekli kaynakların teminini önleme konusunda Kazakistan ve Türkmenistan ile uzun vadeli yapmış olduğu anlaşmayla elini güçlendiren Rusya; Mavi Akım Projesi ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılmayı amaçlamaktadır.

Gerekli kaynağın temini konusunda bir diğer alternatif olan İran seçeneği ise ülke üzerine ambargo uygulayan ABD engelini getirmektedir. Bu noktada AB ve Türkiye'nin ortak bir strateji geliştirmesi ve uygun bir politik açılım ile uygulamaya geçirmesi gerekmektedir.

Hazar Denizi ve Orta Asya'da olası yeni rezervlerin bulunması ve işleme başlanması tüm bu güçler arasında yeni rekabet ortamı yaratmasına neden olacak ve buna paralel yeni projeler öne sürülecektir. Bu noktada Türkiye, bölgeye yönelik uzun vadeli bir strateji geliştirerek bölge ülkeleri ile yalnızca enerji alanında değil aynı zamanda ekonomik entegrasyonu sağlayacak farklı sektörlerde yatırım imkânları yaratmalıdır.

Kaynakça

Ağacan, Kamil, “Karadeniz’e Kafkasya’dan Bakma”, **Avrasya Doyası**, Ankara: Cilt 13, Sayı 1, 2007.

Akbulut, Gülpınar, “Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye”, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:32 no:1 2008.

Aklin, Kerem ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkinleri**, İstanbul: İstanbul ticaret Odası Yayınları, No:2006-48, 2006.

Altın, Vural, “Enerji Dosyamız”, Yeni Ufuklara Eki, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Tübitak Yayınları, Ocak 2007.

Anses Haber Ajansı (t.y.) <http://www.ansesnet.com> [13 Şubat 2009].

Aydın, Mustafa, “Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği ve Güvenlik:1989-2003”, Ertan Efeğil, Pınar Akçalı ve Elif Hatun Kılıçbeyli(der.), **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği**, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2004.

Barylski, V.Robert, “Russia, the West and the Caspian Energy Hub”, **Middle East Journal**, Cilt. 49, Sayı. 2, Bahar 1995.

Bayraç, H. Naci, “ Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi”, **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Ekim 2005.

Birol, Fatih, “World Energy Prospects and Challanges”, 2006, <http://www.iea.org/textbase/papers/2006/birol.pdf> [13 Mart 2009].

BOTAŞ – (t.y.) <http://www.botas.gov.tr/faliyetler/antlasmalar/azerbaycan.asp> [24 Nisan 2009].

BP, **Statistical Review of World Energy**, London: BP, June 2008.

Cafersoy, Nazim. “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, **Stratejik Analiz**, Cilt:1 Sayı:8, Ankara, 2007.

Cohen, Ariel, “The Dragon Looks West”, (t.y.) www.heritage.org, [14.02.2009].

Cohen, Ariel, “The New Great Game”, (t.y.) <http://ourworld.compuserve.com> [27 Mart 2009].

Cohen, Michael, “Energy Cooperation and Competition in Black Sea and Caspian Region”, 5 Şubat 2008, http://eucenter.tamu.edu/events/globalenergypresentations/Security_black_sea_public_v2.pdf [13 Mart 2009].

CSIS- Centre for Strategic and International Studies, **The Geopolitical Outlook:2000-2020: The Geopolitics of Energy into the 21. Century**, Washington,:CSIS, 2000.

Çandar, Cengiz, “Ne istediğimizi biliyor muyuz?”, Hürriyet e-gazete, [25 Aralık 2007].

Çelik, Kenan, Cemalettin Kalaycı, “Azeri Petrolün Dünü ve Bugünü”, **Avrasya Etütleri**, No:16 Ankara: Sonbahar-Kış 1999.

Çelikpala, Mitat, “Rus Enerji Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 8, Sayı 84, Şubat 2008.

Demiray, Muhittin, İsmail Hakkı İşcan, “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”, **Dumlupınar Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, Sayı 21, Ağustos 2008.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005**, Ankara: DPT, 1999.

Dorian, James, “Chinese Electric Generation by Fuel 1990-2004”, **Washington D.C. Center for Strategic and International Studies**, 2005.

Ediger, Ş. Volkan, **Osmanlı’da Neft ve Petrol**, 2. Baskı, Ankara: ODTÜ Yayınları, 2006.

Efegil, Ertan, “Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı:2 Yaz 2000.

EIA- “Energy Information Administration, Minister of Energy of United States”
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/usa.html> [8 Nisan 2007].

EIA, “US Department of Energy, Energy Information Administration:Azerbaijan, Country Analysis Brief”, 27 Ekim 2008,
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Azerbaijan/Background.html> [12 Şubat 2009].

EIA-“Energy Information Administration, Iran Country Analysis Briefs”,
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/iran.html> [17 Nisan 2008].

Energy Information Administration, Caspian Sea Region: Reserves and Pipeline Tables, 2002, <http://www.eia.doe.gov> [28 Ekim 2008].

Ertan, Fikret, “Yine Sonuç Yok”, **Zaman Gazetesi**, 05.07.2007,
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=560110> [11 Mart 2009].

European Commission, **Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001.

European Commission, “INOGATE”, www.inogate.org [22 Mart 2009].

European Commission, The EU-Russian Energy Partnership, (t.y.)
<http://europa.eu.int/commlenergy-transport/en/lpi.3.html> [22 Mart 2009].

EU-Russia Energy Dialogue, Fifth Progress Report, Moscow/Brussels November 2004
<http://europa.eu.int/commlenergy/russia/joint.proress/doc/progress-en.pdf> [18 Nisan 2009].

Girgin, Kemal ve Işık Biren, **20. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, 2. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2002.

Gökçe, Mustafa, “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresine Yaşanan Rekabet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, No:1 Sayı3, 2008, ≤ www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/cilt1sayi3turkishindex.htm ≥ [11 Mart 2009].

Hasgüler, Mehmet - B. Mehmet Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler-dışı Uluslararası Örgütler**, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

IEA- International Energy Agency, “China’s Worldwide Quest for Energy Security”, 2000, http://www.iea.org/Textbase/publications/free_new_Desc.asp?PUBS_ID=1131 [14 Şubat 2009].

IEA- International Energy Agency, Caspian Oil and Gas-The Supply Potential of Central Asia and Transcaucasia, Paris, OECD/IEA Pub.,1998. <http://www.eia.doe.gov> [12 Şubat 2009].

IEA-“Perspectives on Caspian Oil and Gas Development”, **Directorate of Global Energy Dialogue**, 2008, <http://www.iea.org/about/copyright.asp> [23 Şubat 2009].

Kanbolat, Hasan ve Cenk Pala, “Bakü-Tiflis-Ceyhan 21.Yüzyılın İpek Yolu”, **Stratejik Analiz**, Cilt 6, Sayı 62, 2005.

Karadağ, Raif, **Petrol Fırtınası**, 4. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 2005.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri: 1500’den 2000’e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar**, Çev. Birtane Karanakçı, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.

Kılıçbeyli, Elif Hatun, “Hazar Bölgesinde Enerji Kaynaklarının Paylaşım Sorunları”, (t.y.) <http://www.ir.metu.edu.tr/confpapers/kilicbeyli.pdf>, s.23) [18 Mart 2009].

Kınikoğlu, Suat, “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, 2006.

Klare, T. Michael, **Kaynak Savaşları**, Çev. Özge İnciler, İstanbul: Devin Yayınevi, 2004.

Kutluk, Deniz, **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul: Tüдав Yayınları, No:16, 2003.

Living Planet Report- WWF Institutional Puplications, Switzerland, 1998
www.panda.org.tr [17 Mayıs 2008].

McNeill, William H., **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, 7. Baskı, İstanbul: İmge Kitapevi, Eylül 2003.

Mcrae, Hamish, **2020 Yılında Dünya**, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Anadolu Grubu Yayınları, 1996.

Noreng, Oystein, **Ham Güç: Petrol Politikaları ve Pazarı**, Çev. Nurgül Durmuş, İstanbul: Elips Yayınları, 2004.

Nugman, Gülnar, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü”, **Avrasya Etütleri**, Sayı 13, Ankara: İlkbahar 1998.

Nuri, Magsudul Hasan, “Hazar Denizi Bölgesi: Sorunlar ve Belirtiler”, **Avrasya Etütleri**, Ankara: Sayı 19, İlkbahar-Yaz, 2001.

Oğan, Sinan, “Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 7, Sayı 4, Ankara, 2002.

Oğan, Sinan, “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar”, Türkmenistan Özel -Avrasya Dosyası, Cilt:7 Sayı 2, Ankara, 2001.

OPEC, **World Oil Outlook 2008**, Viyana: OPEC, 2009, s.24-26.

Orta Asya- Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1999.

Pala, Cenk, “20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol-Dolar”, Yasak Elma Yayınları, İstanbul: 2007.

Pala, Cenk, “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Önemi: Hazar Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Özel Enerji Dosyası**, Cilt:9 Sayı 5, Ankara, 2003.

Pala, Cenk “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”; Mustafa Aydın (der.), **Türkiye’nin Avrasya macerası:1989-2006**, Ankara: Nobel Kitap yayıncılık, 2007, s.147.

Pamir, Necdet, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya’da Bitmeyen Oyun**, Ankara: ASAM Yayınları, 1999.

Pamir, Necdet, “AB’nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Sayı:67, Kasım 2005.

Pamir, Necdet, “Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Cilt. 7, Sayı.83, Mart 2007.

Pamir, Necdet, “Hazar: Pastanın En Cazip Dilimi”, **National Geographic-Türkiye**, Subat 2002.

Pamir, Necdet, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 13, Sayı 1, Ankara: 2007.

Pamir, Necdet, “Orta Asya- Kafkaslarda Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi ve Petrol Politikaları”, Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin (der.), **Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

Parlar, Suat, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, 2. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2003.

Purtaş, Fırat, “Rusya’nın Orta Asya’ya Yeniden Dönüşü”, İhsan Çomak (der.), **Rusya Stratejik Araştırmaları-I**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2006.

Raczka, Witt, “A Sea or Lake? The Caspian’s Long Odyssey”, **Central Asian Survey**, Cilt 19, No:2, 2000.

Randall. S. Stephen, “Herold Ickes and United States Foreign Petroleum Policy Planning 1939-1945”, **The Business History Review**, Vol. 57, No:3 Autumn 1983.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e**, 11. Baskı, İstanbul: İmge Kitapevi, Şubat 2003.

Socor, Vladimir, “Hungary and the Nabucco Project: Time to End the Ambiguity”, 17 Ocak 2009, http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371807 [23 Mart 2009].

Socor, Vladimir, “Trans-Black Sea Pipeline can Bring Caspian Gas to Europe”, 10 Mart 2009, http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2371712 [23 Nisan 2009].

Sokolsky, Richard, **NATO& Caspian Security: A Mission**, USA: Raund Corporation, 1999.

Soltan, Elnur, “Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü: Çizilemeyen Sınırlar”, Stratejik Analiz, Cilt: 12 Sayı 13, Ankara Mayıs 2001.

The Outlook for Energy: A View to 2030, 2006, http://www.cemtp.com/PDFs/2005_energy_outlook.pdf [12 Ocak 2009].

Uğrasız, Bülent, “Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, 2002.

Ulubay, Hikmet, “Risk Altında Bir Ülkenin 2023 Yarışı”, Ankara: ÜPV Danışmanlık ve Yayıncılık Hizmetleri Ltd. Şti, 2006.

Üşümez, Şenol ve Şamil Şen, **Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2006.

Worldwatch Enstitüsü, **Dünyanın Durumu 2004**, Çev. Ayşe Başçı Sander, İstanbul: Tema Vakfı Yayınları No 44, 2004.

Wu, Kang, “Energy and Economic Development in China”. **Washington, D.C. Center For Strategic and International Studies**, March 2005.

www.peakoil.net/iwood2003/paper/KlarePaper.doc [22 Eylül 2009].

Yergin, Daniel, **Petrol: Para ve Güç Çalışmasının Epik Öyküsü**, 4. Baskı, Çev. Kamuran Tuncay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.

Yıldırım, Sevil, **Dünyada ve Türkiye’de Petrol**, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2003.

Yıldırım, Sevil, **Enerji Arz Güvenliği**, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Yayınları- Genel Kurmay Basın Evi, 2007.

Zhaisseybayev, Kazbek, “Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar: 1991-2004”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 2004).